

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Katedra sociologie

Sociologie

Diplomová práce

Bc. Hryhorii Maliukov

Mechanismus korupce na vysokých školách na Ukrajině

Corruption mechanisms at Ukrainian universities

Poděkování:

Rád bych na tomto místě poděkoval především za úsilí, čas a inspiraci v teoretické problematice svému vedoucímu diplomové práce Mgr. Jakubu Mlynářovi, Ph.D., bez jehož cenných připomínek a rad na konzultacích by tato práce nevznikla.

Rovněž bych rád poděkoval své rodině a přátelům, kteří mi pomohli se získáním respondentů na Ukrajině. Za rady týkající se problematiky korupce patří moje díky Kristýně Bašné, MSc., Ph.D. Děkuji také Mgr. Evě Richterové, Ph.D., za zásady při stanovení problematiky a Mgr. Martinu Ďurďovičovi, Ph.D., za teoretické základy morfogenetického přístupu.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 16. prosince 2020

Hryhorii Maliulkov

ABSTRAKT

Korupce je pojem, který kvůli svým negativním charakteristikám může každodenně zasahovat do různých sfér společnosti, proto přitahuje zájem z hlediska sociologického zkoumání. Korupce jakožto jev spojený se zneužitím postavení ve svůj prospěch odkazuje k získání privilegií a materiálního bohatství, čímž tíhne do strukturní oblasti a bývá častěji vysvětlován v oblasti makrosociologie, než z hlediska sociologické mikroanalýzy. Cílem této diplomové práce je porozumět skrze empirické zkoumání korupčnímu jednání, jež je provozované na ukrajinských vysokých školách, a poukázat na intersubjektivitu daného jednání ve světle sociální teorie. Zkoumání fenoménu korupce je provedeno prostřednictvím kvalitativní analýzy sebraných polostrukturovaných rozhovorů se 7 ukrajinskými vysokoškolskými studenty. Rozhovory jsou podrobené fenomenologické interpretativní analýze (IPA), která individuálně nahlíží na žitou zkušenost jedince. Samotná analýza rozhovorů probíhá pomocí počítačového programu pro kvalitativní analýzu ATLAS.ti. Sdělení respondentů se zaměřují v rekonstrukci korupčních zkušeností na interakční rovinu, v níž probíhá proces internalizace korupce, kde jedinec interpretující své znalosti podněcuje ke korupčnímu chování z hlediska vloženého a interpretovaného smyslu do vlastního jednání. Reflektivní pohled na vlastní korupční jednání a jednání jiných poukazuje skrze přijetí korupce na konstrukci sdílené zkušenosti jako realitu, jež se jeví jako neoddělitelná část působení na ukrajinské vysoké škole.

Klíčová slova

korupce; úplatkářství; Ukrajina; intersubjektivita; korupce na univerzitách; Atlas.ti; kvalitativní analýza; interpretativní fenomenologická analýza

ABSTRACT

The corruption is a term which due to its negative characteristics can intervene into various spheres of human society on everyday basis and because of that, it attracts attention from the point of view of sociological research. Corruption as a phenomenon connected with abuse of power for own gain refers to obtaining privileges and material wealth, thereby gravitating to the structural area and is explained more often in the area of macrosociology, than in terms of sociological microanalysis. The objective of the thesis is to, using empirical research, understand corrupt practices which are happening at Ukrainian universities and point out the intersubjectivity of the given practices in the light of social theory. The research of the corruption phenomenon is observed on the example of qualitative analysis of gathered semi-structured interviews with 7 Ukrainian students. The interviews are subjected to interpretative phenomenological analysis (IPA), which individually observes the lived experience of an individual. The analysis of interviews itself takes place utilizing the computer program for qualitative analysis ATLAS.ti. The answers of respondents focus, in reconstruction of corrupt practices experiences, on the interaction plane in which the process of interiorization of corruption where the individual interpreting his knowledge encourages the corrupt behavior in terms of inserted and interpreted sense to own actions. The reflective view of own corrupt practices and corrupt practices of others points out through acceptance of corruption on construction of the shared experience as reality, which appears to be an inseparable part of everyday life at Ukrainian university.

Keywords

corruption; bribery, Ukraine; interpretive phenomenological analysis; intersubjectivity; corruption in universities; Atlas.ti; qualitative analysis

OBSAH

ÚVOD.....	7
I. TEORETICKÁ VÝCHODISKA.....	9
1.1 VYMEZENÍ KORUPCE.....	9
1.2 SOCIÁLNÍ INSTITUTE VZDĚLÁNÍ.....	11
1.3 TAXONOMIE KORUPCE NA VYSOKÉ ŠKOLE.....	14
2. SOUČASNÝ STAV KORUPCE NA UKRAJINĚ.....	18
2.1 PODMÍNKY VYSOKOŠKOLSKÉ KORUPCE NA UKRAJINĚ: MORFOGENETICKÝ PŘÍSTUP	24
2.1.1 Strukturní podmíněnost: post komunismus.....	26
2.1.2 Sociální interakce: Blat.....	27
2.1.3 Strukturní elaborace: ochrana před riziky.....	29
2.2 DOPADY KORUPČNÍCH PODMÍNEK.....	31
3. SOCIÁLNÍ INTERSUBJEKTIVITA KORUPČNÍHO JEDNÁNÍ.....	33
3.1 MOTIVOVANOST KORUPČNÍHO JEDNÁNÍ.....	36
3.2 (NE)FORMÁLNÍ ŘÁD KORUPCE.....	37
II. METODOLOGIE.....	41
4. INTERPRETATIVNÍ FENOMENOLOGICKÁ ANALÝZA.....	41
4.1 VÝZKUMNÝ VZOREK A TVORBA DAT.....	42
4. 2 PROCES ANALÝZY.....	43
III. VÝSLEDKY.....	45
5. VÝSLEDNÁ TÉMATA.....	45
5. 1 JÁ V KONTEXTU PROŽITÍ KORUPCE.....	45
5. 2 PODŘÍZENOST KORUPCI.....	54
5. 3 VÝZNAM ZKUŠENOSTI.....	60
6. DISKUZE.....	66
ZÁVĚR.....	69
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	73
SEZNAM OBRÁZKŮ.....	82

PŘÍLOHA 1: PŘEHLED TRANSKRIPČNÍCH ZNAČEK.....	I
--	----------

Úvod

Předložená diplomová práce¹ se zabývá všudypřítomným a poněkud devastujícím jevem korupce, který bude podrobený sociologickému zkoumání. Prvotní inspirace ke zkoumání problematiky korupce vychází z osobní zkušenosti z korupce na vysoké škole na Ukrajině, která jako stát přežívající z dědictví komunismu se setkává s korupcí každodenně. Proto zájem při zkoumání korupce v dané diplomové práci spočívá v dekonstrukci problematiky korupčních „zdrojů“ v trojí reflexivitě bytí, vědomí a jednání. Tím naznačují sociologickou problematiku toho, jak jedinec nacházející se v určitých společenských (institucionálních) podmínkách reflektující své bytí v nich projektuje vlastní jednání, jež skrze interpretaci je součástí kolektivního vědomí, konstruuje tím realitu korupční kultury.

Práce zaměřená na fenomenologickou problematiku korupčního jednání má za cíl poukázat na to, jak z hlediska žité zkušenosti je korupce intersubjektivním jevem. Daný cíl podporují stanovené hlavní a dílčí výzkumné otázky:

- Jaká je zkušenost ukrajinských studentů podrobených korupčnímu chování?
 - Jak si studenti osvojují kulturu korupce na vysoké škole skrze interakce?
 - Jak studenti interpretují vlastní a nevlastní motivaci k podstoupení korupčního chování?

Jedním z počátečních a hlavních předpokladů, jenž se týká zájmu studia o problematiku korupce na vysoké škole jakožto jevu intersubjektivního, je to, že vysoká škola vystupuje jako organizace, kde se jedinec jakožto dospělá a svobodně jednající osoba setkává s korupcí na organizační úrovni a osvojuje si ji. Pojem „přinést si něco domů“ (*bring something home*) od Bergera a Luckmanna (1999, s. 141) podporuje naše tvrzení v tom, že jedinec při socializaci na vysoké škole musí v sepětí vědění a reality na základě pedagogických postupů být „přesvědčen“. Takové přesvědčení spočívá v přijetí (internalizaci) „umělé“ reality, kde jedinec bezprostředně individuálně rozhoduje o korupčním činu. Důležitým aspektem při zkoumání tohoto procesu je samotné prožití zkušenosti při výkladu konstruovaném kolem jedincových motivací, které se obrací na tzv. proud interpretativismu a interakcionismu v sociologii.

Struktura práce ve svých třech částech reflektuje svůj cíl: V první části práce je zapotřebí vysvětlit na základě implementace morfogenetického přístupu pojem korupce ze

¹ Diplomová práce vznikla za podpory programu specifického vysokoškolského výzkumu „Adaptace aktérů a institucí na vývoj současné společnosti“ (SVV-ADAKIN)

sociologického hlediska a seznámit čtenáře s aktuálním stavem a zvláštními sociálně-historickými podmínkami tohoto jevu na Ukrajině.

Vycházejíc z předložených informací představuji v dalším kroku teoretická východiska ke zkoumání jevu ve spektru sociálních teorií, a to fenomenologie, symbolického interakcionismu, sociálního konstruktivismu a etnometodologie propojené s konverzační analýzou.

Druhá část diplomové práce se věnuje metodologické problematice, v níž je vysvětlena podstata empirického zkoumání. Korupce je v práci zkoumána prostřednictvím interpretativní fenomenologické analýzy (IPA) sebraných polostrukturovaných rozhovorů se 7 ukrajinskými vysokoškolskými studenty. Samotná analýza dat je zpracována pomocí počítačového programu pro kvalitativní analýzu ATLAS.ti.

V poslední části jsou reprezentované výstupy z provedené analýzy rozhovorů ve formě interpretací založených na stanovených sociálních teoriích, jež jsou vyloženy v první části práce. Analýza ve výstupech prezentuje tři výsledná témata:

- 1) Já v kontextu prožití korupce;
- 2) Podřízenost korupci;
- 3) Význam zkušenosti.

Tato témata se snaží poukázat na intersubjektivitu korupce a odpovědět na stanovené výzkumné otázky.

I. Teoretická východiska

„A man who has never gone to school may steal a freight car; but if he has a university education, he may steal the whole railroad.“

Theodore Roosevelt

1.1 Vymezení korupce

Při vysvětlování samotného slova korupce objevujeme pestrou škálu etymologicky zaměřených definicí. Slovo korupce má své kořeny v latinském jazyce v podobě slova *corrumpere*, které znamená „lámat, ničit, kazit“ a dnes se přeneslo do anglického slova *corrupt* (Lexico 2020). Latinské slovo *corruptus* vysvětluje následek nějaké změny. Korupce jako termín operující v odborných sociologických textech představuje situaci, která vyžaduje změnu. Ukrajinský právně-vědecký badatel Jevhen Nevmerzhyckyj (2008) v etymologickém rozboru slova *corri* označuje kolektivní jednání v procesu korupce, jež zahrnuje nutnost zapojení několika účastníků jedné ze stran ke stejné záležitosti. V důsledku se utváří samostatný termín *corrumpere*, který představuje skupinovou (tedy ne méně než 2 osoby) činnost, jejímž cílem je „poškození“, „ničení“ normativního fungování procesu ustáleného společenského řízení (ibid. s. 12).

Korupce se nachází na křižovatce vztahů mezi osobním bohatstvím a veřejnou vládou a jeví se jako velký problém v nerovnoměrné distribuci veřejných služeb při fungování moderního demokratického státu. Na druhou stranu korupce pramení z vládního systému předmoderních (národních) států, ve všech sférách života svých občanů na nejvyšší úrovni, a je tedy stejně starým jevem jako stát a úřednictví samotné (Frič, 1999). Již antičtí političtí myslitelé jako Platón a Aristotelés nebo pozdější autoři v době osvícenství jako Montesquieu či Machiavelli obraceli svou pozornost na problematiku korupce a vlády (Miller, 2018). Pro tyto filozofy spočívala korupce z velké části v pravidlech, podle nichž se vládlo ve prospěch svých individuálních nebo kolektivních osobních zájmů spíše než v zájmu společenského dobra celku, přičemž v souladu se zákonem nebo alespoň v souladu se zakotvenými morálními principy (ibid.). Pokud shrneme myšlenky myslitelů, lze použít tvrzení Pavola Friče (1999, s. 9) o tom, že korupce se vyskytuje „všude tam, kde záležitosti společenského celku spravují jeho reprezentanti – bez ohledu na to, jestli jsou voleni lidem, nebo dosazováni panovníkem“.

Musíme na tomto místě podotknout, že každá definice korupce se může lišit v závislosti na tom, zda se jedná o vystavení korupci, zapojení do korupce nebo zkušenosti s

ní. Samotné chápání korupce může být kulturně determinované, a proto nesmírně rozmanité napříč různými zeměmi, čímž činí definici ještě obtížnější (Chabova, 2017). Nicméně při pochopení, co spadá pod pojem korupce, můžeme narazit na to, že stále neexistuje jedna univerzální definice k jejímu vyhranění (Graycar et al., 2006). Nejjednodušší definici pojmu korupce nabízí organizace jako Transparency International a World Bank, jež ji označuje jako zneužití svěřené moci k soukromému zisku (Wei, 1999). Vladimíra Dvořáková nabízí širší definici, která říká, že korupce představuje „takové jednání, kdy jednotlivec nebo skupina lidí využije svého oficiálního postavení a pravomocí pro uplatnění vlastních zájmů na úkor zájmů, jež jim toto postavení a pravomoci ukládá hájit“ (Dvořáková, 2020, s. 25).

Poměrně častější definice (viz např. Graycar et al., 2006; Rose-Ackerman, 2006) a poněkud zjednodušená, což je pro výzkumné účely dané diplomové práci přijatelnější, říká, že lze rozdělovat korupci na velkou (*grand corruption*) a drobnou (*petty; low-level corruption*). Velká korupce prostupuje na nejvyšší úrovni národní vlády, což vede k rozsáhlému narušení důvěry v řádnou správu věcí veřejných, právní stát a ekonomickou stabilitu, proto se tento typ někdy kryje s politickou korupcí. Oproti tomu drobná korupce nebo administrativní korupce může zahrnovat výměnu velmi malých částek peněz, udělování drobných výhod těm, kteří hledají preferenční zacházení, nebo zaměstnávání přátel a příbuzných na méně významných pozicích. Ovšem drobná korupce se může vyskytovat i v soukromém sektoru (Graycar et al., 2006). Zásadní rozdíl mezi velkou a drobnou korupcí spočívá v tom, že první způsobuje zkreslení funkcí ústřední vlády ze strany vyšších veřejných činitelů, kdežto druhá se rozvíjí v kontextu fungujícího řízení a sociálních rámců (United Nations, 2004). Další dimenzionální rozdělení odkazuje na korupci aktivní a pasivní. Dané typy se přímo odvolávají ke korupčním aktérům, již jsou provozovateli korupčních procesů a podílejí se na existenci korupce na základě uskutečněných korupčních metod či praktik. Na příkladu kompletně provedeného procesu úplatkářství na obou stranách lze říci, že o aktivní korupci se jedná, když jeden aktér úplatek nabízí, zatímco za pasivní korupci se označuje druhý aktér, jenž úplatek přijímá (Graycar et al., 2006). S postupným pronikáním do hlubšího porozumění pojmům lze použít i synonymum drobné korupce – tzv. korupci každodenní, která zasahuje systémově do všech sfér života občanů a provozuje se například ve zdravotnictví, ekonomice a vzdělání. Proto bychom měli poukázat na to, že se distancujeme v práci od pojetí korupce ve vzdělání jakožto k typu, který by odkazoval k velké korupci v institucích školství na státní úrovni, ale věnujeme se konkrétně každodenní korupci mezi aktéry v prostředí vysokých škol. Předpokladem jsou zde tudíž specifické podmínky prostředí organizace, kde se jedinec bezprostředně dostává do kontaktu s korupčními praktikami.

Přibližující se k sociologické relevanci jevu korupce můžeme tvrdit, že korupce vychází z kapitalistických zásad „touhy po zisku“. Max Weber (2018 /1905/) ve svém slavném díle *Protestantská etika a duch kapitalismu* hovoří o tom, že ačkoliv uspokojení „touhy po zisku“ je pro kapitalismus charakteristický, nemá ale s duchem kapitalismu nic společného. Ale daný pocit „touhy byl vlastní číšníkům, lékařům [...] *korupčním úředníkům*; lze s plnou jistotou říct, že daný pocit byl vlastní pro lidi všech druhů a podmínek (*all sorts and conditions of men*)“, avšak rozdílem je to, že kapitalismus tíhne k dlouhodobé ziskovosti a racionální organizaci (Weber, 2018, s. 28), konkrétně se tudíž váže na efektivitu daného jednání.

Pavol Frič upozorňuje na to, že pokud korupční pravidlo nastolí normy, tím pádem „lidé si na ně zvyknou, tam se pak jen velmi těžce obnovuje nebo zavádí vláda oficiálních norem. Jejich akceptování širokou veřejností naráží na již vytvořené sociální struktury, které ze stavu dezorganizace těží a podporují dodržování korupčních norem“ (Frič 2001, s. 68). Skrze odchylku (deviaci) se korupce provozuje a právě prostřednictvím odchylky od norem můžeme korupci identifikovat: „korupční chování produkuje korupční normy“ (Frič, 2001, s. 67). Analogicky s pojetím sociálního faktu mohou korupční normy vykonávat na jednotlivce nátlak prostřednictvím svobodné možnosti k jejich uplatnění, díky čemuž vzniká jakási povinnost v reprodukci korupčních norem na základě tzv. korupční morálky, jež vede k vytvoření stabilní korupční kultury v určitém prostředí (ibid.). Dalším pojmem, který se šíří kolem korupce, je korupční klima, jehož definice zní: „soubor kolektivních představ, resp. kulturních vzorů, jenž zneužívání úředních pravomocí, dávání a braní úplatků činí pro obyvatele dané země samozřejmým a zvykově omluvitelným aktem; Korupční klima pomáhá omlouvat korupční transakce jako legitimní chování“ (Frič, 2001, s. 66).

Bezpochyby bychom mohli tvrdit, že korupční a oficiální normy jsou v antagonistickém vztahu, což v důsledku vede k sociální dezorganizaci. Důležité je přijetí spektra korupčních norem v daném zápase s normami oficiálními. Ale korupční norma je v kontrastu s oficiální normou flexibilnější a jeví se jako „řešení“ situací, které se vyřešit „obvyklým“ způsobem nedají.

1.2 Sociální instituce vzdělání

V diplomové práci je uvedena i teoretická reflexe hypotetické sociální problematiky toho, jak takové podobné státní instituce jako vysoká škola a jejich formální organizační prostředí mají vliv na neformální chování v nich. Pokud se diplomová práce zaměřuje na studium korupce na vysokých školách², potom pomocí této části lze přiblížit odpověď na

² Dál jen VŠ.

otázku, proč je naše pozornost věnovaná výhradně státním vysokým školám? Zde je zapotřebí krátce se také věnovat otázkám, jež se týkají toho, co ve spektru sociální teorie instituce státního vyššího vzdělání reprezentuje, jakou má funkci, jak se v současnosti proměňuje, a nakonec jakým rizikům v kontextu korupce je instituce vzdělání vystavená.

Při studiu prostředí vysoké školy a akademické korupce se obracíme převážně na zahraniční literaturu vycházející ze sociologických mikroanalýz lidské interakce. Konkrétnější analyticky rámec proto také obrací pozornost tematicky na kulturu studentů (Becker et al., 1992), která je výchozím bodem v interpretativním přístupu zkoumání problematiky korupce. Při sociologickém výzkumu zaměřujícím se na korupci na Ukrajině je potřeba počítat se specifickými kontextuálními charakteristikami projevů korupce vycházejícími z historických, sociálních, ekonomických a politických podmínek období postkomunismu³, na něž upozorňuje množství zahraničních (např. Grødeland et al., 1998; Ledeneva, 1998; Lennhag, 2012;) a domácích (např. Chábová, 2016; Dvořáková, 2020; Frič, 2001) autorek a autorů. Nejrelevantnější je zde z hlediska problematiky každodennosti mimo psychologické zkoumání (Polunin, 2019) jedna ze studií Rounde a Rodgerse (2009), kteří s použitím interpretativistické zásady poukazují na každodenní neformální praktiky v ukrajinském postsovětském vzdělávání. Podobnou empirickou podstatu uvádí i aktuálnější studie Eduarda Kleina (2012) aplikující teorie racionální volby v akademické korupci v Rusku.

Pokud se vrátíme zpět k vysvětlení záměru, a to studia korupce ve sféře vzdělání, je třeba vyzdvihnout tvrzení Heynemana, který říká, že v demokratických národních státech rozvinutý a kvalitní systém veřejného vyššího vzdělání, jenž požívá známek důvěry z hlediska veřejného mínění, je jedním z kritérií úspěšnosti ve vyspělé moderní společnosti, protože vzdělávací systém provozován a regulován systémem státním (Heyneman, 2004, s. 638). Korupce ve vzdělávání má následně analogické formy definice⁴ (srov. *ibid.*). Konkrétně při aplikaci na náš případ se jedná o ukrajinský zákon „o vzdělání“, který potvrzuje právo občanů na bezplatné vzdělání⁵.

Hovoří-li se v této práci o vzdělávání, stanovíme, že jedná se o vzdělávání v pojetí moderní sociální instituce, která znamená sociální útvar, jenž se historicky formoval podle potřeb dobové společnosti s cílem získání vědění a dovedností, které by následně zabezpečily kvalitu a efektivitu sociální a profesní činnosti a mezigenerační přenos těchto dovedností mezi členy této společnosti (Nechitailo, 2019). V západní sociologii v obecnějším pojetí odkazuje

³ Tato problematika je zohledněná v kap. 2.

⁴ Podrobnější korupce na VŠ je představená v následující kapitole, o legislativní problematice korupce zmiňuje kap. 2.

⁵ Sekce I (čl. 1, bod 3): „vzdělání získané osobou na úkor státních a / nebo místních rozpočtů v souladu se zákonem“ [online]. [cit. 03.12. 2020] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/2145-19#Text>

sociální instituce k relativně ustáleným komplexním formálním či neformálním pravidlům, principům, normám, které regulují sféry lidské činnosti (ibid, s. 53). Talcott Parsons (1970) se podle své typologie funkcí dívá na vzdělání jako na subsystém udržující vzory jednání (*pattern maintenance*) a zaměřuje svou pozornost na socializační funkci vzdělávání. Lze také odkázat na Cooleym inspirovanou teorii reflexivity George Herberta Meada (2017 /1934/), jejíž podstata je obsáhleji představená v teoretických východiscích. Daná teorie je podobně jako u Bergera s Luckmannem (1999 /1966/) prohloubená do prostředí organizace, například prostředí VŠ, jež může udržovat vzory korupčního jednání a jeho vnímání, ke kterým se jedinec dostává na základě socializace, následně je internalizuje prostřednictvím vnímání sociálního jednání, jež od něj očekávají ostatní členové skupiny (Mead, 2017, s. 170, 84).

Poněkud jiný sociologický pohled na instituci vzdělání najdeme ve studiích francouzského sociologa Pierra Bourdieu strukturní pojetí problematiky univerzit a akademické kultury (Bourdieu, 1998 /1977/; Bourdieu & Wacquant, 1992; Pak, 2019). Teorie Bourdieuova doplňující funkcionalistické zásady poukazuje na to, jak konkrétně univerzita v konečném důsledku přispívá k diferenciaci společnosti pomocí procesu kumulace kapitálu jakožto vlastnění „trofejí“ (diplomů, titulů), jež podporují společenskou rivalitu při jejich získávání (Bourdieu & Wacquant, 1992; Veblen, 1999).

Lze bezpochyby tvrdit, že se prostředí světových univerzit adaptovalo na byrokratický typ řízení, provozovaný racionálními, formálními a relativně ustálenými strukturami jednání. Podotkneme, že formální racionalita je vnímána jako absolutně racionální a je provozována v podmínkách modernity člověkem ekonomickým (organizací), zaměřeným na efektivitu daného jednání a kalkul při plánování kumulace vlastního ekonomického kapitálu, proto se v důsledku jedná o sledování vlastních zájmů bez orientace na druhého (Vašečka, 2007). V kontextu organizace instituce vzdělání se mohou formovat řídicí systémy na státní úrovni jako například ministerstvo školství (Nechitailo, 2019), nebo se může jednat o samotné organizace plnící vzdělávací činnost. Tak vystupují různé druhy státních a soukromých škol, a to mateřské, základní a střední školy, konzervatoře, jazykové školy a vysoké školy atd. (ibid.).

S přihlédnutím na dobový kontext modernity je potřeba vytknout to, že současná expanze nabídky trhu se vzděláním podle Calhouna (2006) ukončila samotné postavení studenta jakožto indikátoru elitního statusu, a tudíž poněkud zjemnila vnímání statusu studenta, akademického titulu či vysokoškolského diplomu v paradigmatu „profánního“ a „sakrálního“. Příčinou toho může být to, že ve světových vysokoškolských systémech se po druhé světové válce podle Martina Trowa (2008) odehrávají změny, které vedou

ke „zpřístupnění“ vysokých škol pro širší obyvatelstvo. To je vidět ve stoupající tendenci k využití tzv. univerzální koncepce vysokého školství a ve ztrátě zakořeněné pozice koncepce školství typu masového a elitního (Trow, 2008). Změny se zpětně odehrávají v získávání a v dovednostech samotných, jež jsou podřízené potřebám daného globalizovaného světa informační doby (Nechitailo, 2019). Pro dané postindustriální období je charakteristické, že se proměňují podmínky práce, a tedy i nabídka pracovního trhu, která následně ovlivňuje nabídku na trhu vzdělání, jež nabízí v reakci na dané proměny stát (Nechitailo, 2019). Calhoun (2006) taktéž diskutuje o tom, jak se moderní univerzita ve Spojených státech proměnila na korporátní úroveň, kde charakteristickým rysem je komercializace sféry veřejného vzdělání inspirující se od soukromého sektoru. Daný proces je charakteristický pro podmínky tzv. kognitivního kapitalismu, který proměňuje znalosti (*knowledge*) na motor ekonomiky, kde vědci figurují jako individualizované výrobní jednotky (Vohlídalová & Linková, 2017). Z dané problematiky se odvozují rizika a negativa jako celkové zhoršení (*corruption*) kvality a ztráty autonomie VŠ na základě využití vědecké činnosti hlavně ze strany velkých korporací (Calhoun, 2006). Zde by bylo zapotřebí vytknout kontext amerických škol v porovnání se vysokými školami v Evropě, kde je akademické pole mnohem víc napojené na státní systém. Calhoun odkazující na studii Washburna (2005) rovněž hovoří o bohaté odborné kritice vysokého školství zvenku, ale nedostatku zkoumání problému zevnitř, je podceňovaná mikroúroveň při snaze řešit problémy systémově (Calhoun, 2006).

Souhrnně lze říct, že korupce v oblasti vzdělání a zejména vysokých škol ve svých důsledcích brzdí konkurenční schopnosti jak mezi vyučujícími či pracovníky univerzity, tak i mezi studenty. Daný proces může hrát roli v celkové kvalitě vzdělávacích institucí, může mít vliv na osobní a odborné charakteristiky jedince v širším kontextu, např. ve formulaci společenských elit (Calhoun, 2006; Heyneman, 2004; Vdovychenko, 2016) či poklesu důvěry v jiné sociální instituce zastupující státní moc (Rumyantseva, 2005). Daná problematika role korupce aplikovaná na konkrétním příkladu v době transformace a rozšiřování vysokých škol je prohloubena a vysvětlena v pozdějších kapitolách práce⁶.

1.3 Taxonomie korupce na vysoké škole

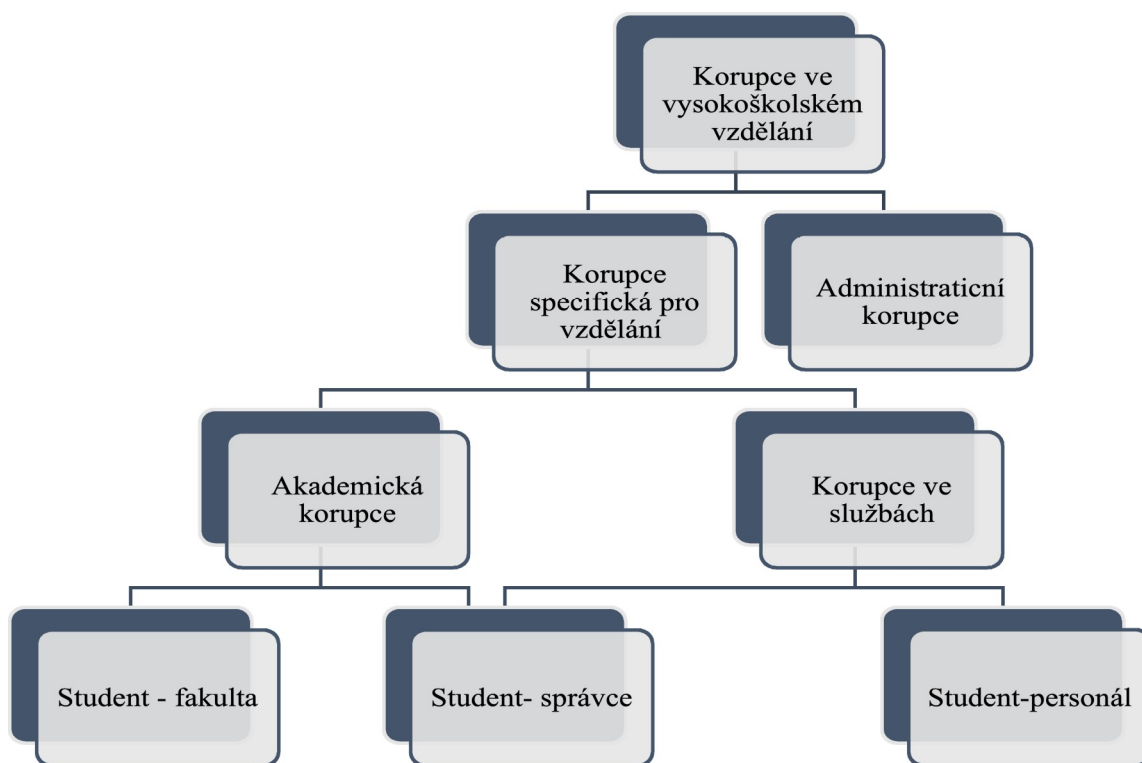
Vyhraňujíc pojetí korupce na vysokých školách do pojmu každodenní korupce, kterou lze determinovat pomocí korupčních metod či korupčních praktik. Pokud jsou uváděny korupční metody objevující se v prostředí vysokých škol, lze navazovat na studie Osipiana (2007, 2019), který poukazuje na jejich nejfrekventovanější typy: úplatkářství, vydírání,

⁶ viz kap. 2.2.

zpronevěra, sexuální zneužívání, zneužívání veřejného majetku, nepotismus, protekcionismus, favoritismus a diskriminace. Podotkněme, že úplatkářství je podle četných studií (Dvořáková, 2020; Graycar et al., 2006; Heyneman, 2004; Shaw, Katsaiti, & Pecoraro, 2015) nejběžnější metodou korupce (nejen) na VŠ, která je běžně uskutečňována v její materiální formě odměny: finanční – peníze, nefinanční – dar. Jak bylo uvedeno v předchozí podkapitole, podstata „odměny“ či „odměňování“ vlastně odkazuje na další sociálně-ekonomickou problematiku, a to problematiku vnímání úplatku jako výzkumného objektu, jenž je součástí korupce jako společenského fenoménu⁷. Nicméně k uplatnění korupčních metod lze dodat to, že se korupce na vysoké škole může formovat například v praxi organizování obchodování ve výběrových řízeních, atestací během studia a na jeho konci, nebo také akceptace provedení výzkumného či grantového podvodu či plagiátu aj. (Shaw, Katsaiti, & Pecoraro, 2015).

Vracejíc se do roviny organizací prezentuje Rumyantseva (2005) taxonomii korupce na vysoké škole, která vnáší do daného procesu kategorizaci a pochopení (obr. 1). Než se budeme věnovat samotné taxonomii, musíme rozdělit korupci podle typu jednajících individuí a vlivu korupce na ně: 1) zahrnuje studenty jako agenty korupčního jednání a má přímý vliv na jejich hodnoty, víru, životní šance (student jako aktivní jednající provozovatel korupčních činů, např. úplatek za lepší známku); 2) tzv. administrativní korupce, jež nezahrnuje studenty jako agenty, ale má na ně omezený vliv (student jako pasivní jednající, korupční činy jsou provozované mimo studenty: např. neefektivní využití ročního rozpočtu pro zlepšení fakultních budov v osobní prospěch osoby zmocněné k rozhodnutí o rozdělování daného rozpočtu nebo nepotismus při přijímacím řízení zaměstnanců). V analýze obracíme svou pozornost na první typ, který Rumyantseva (2005) označuje jako typ korupce specifické pro vzdělání (*education-specific corruption*), tedy ten, který zapojuje přímo studenty do svých procesů (jednání a vnímání).

⁷ Čímž se zabývá empirická část diplomové práce.

Obr. 1: Schéma znázorňující taxonomii korupce ve vysokoškolském vzdělání (in: Rumyantseva, 2005, s. 90)

Celkově se korupce specifická pro vzdělání dělí podle dvou kategorií oblastí působení: akademická korupce a korupce ve službách. V daném kontextu je potřeba brát ohled nejen na ochotu vyučujících využívat svou autoritu s cíli osobního materiálního zisku (hotovost, dary atd.), ale také na to, že dotyčný může vystupovat jako iniciátor korupčních praktik. Může to však být i student, který by mohl být zapojen do různých kategorií korupce specifické pro vzdělání (Osipian, 2008). Student může být v daném případě požádán nebo dobrovolně nabídne úplatek členovi fakulty např. za známku nebo složení zkoušky. Student může být donucen správcem, aby zaplatil „poplatek“ za dobrou známku na několika zkouškách (to může být paralelní s případy, kdy student hledá pomoc administrátora k získání uspokojivých známek), nebo student může být požádán, aby zaplatil úplatek knihovníkovi za právo vypůjčit si knížku atd. (Rumyantseva, 2005, s. 88). Na základě toho můžeme následně rozdělit další subkategorie pro oblasti korupce specifické pro vzdělání podle výměny jednajících aktérů:

- 1) Student – fakulta. Probíhá bezprostředně v učebních místnostech či kabinetech při zkoušení a vykonávání rutinních testů. Dary, finanční odměna a služby (*favours*) jsou vyměňovány za získání hodnocení a jiné akademické úspěchy. Účastníci tohoto typu korupce jsou samozřejmě studenti a vyučující, iniciace a řízení může být oboustranné;

- 2) Student – personál. Probíhá v oblasti studentských služeb, například v knihovně, ve studentských kolejích, získávání přepisů a přístupu ke studentským výhodám jako např. stipendia, grant, zvýhodněné vstupenky aj. Účastníci tohoto typu korupce jsou samozřejmě studenti a zaměstnanci, tudíž může jít opět o iniciaci oboustrannou;
- 3) Student – správce. Může se vyskytovat jak v akademické oblasti, tak v oblasti služeb. Směnnou měnou mohou být peníze, dary a laskavosti. Výměnnými cíli jsou akademické úspěchy a privilegia při využívání studentských služeb a při poskytování příznivého zacházení ze strany správy. Když správce účtuje studentovi za zaručený vstup na univerzitu, říkáme, že došlo k výměně v akademické oblasti univerzity. Pokud správce účtuje studentovi garantované místo na univerzitní koleji (kde je přístup ke kolejím omezený), je to klasifikováno jako korupce v oblasti studentských služeb) (Rumyantseva, 2005, s. 88).

2. Současný stav korupce na Ukrajině

Tato kapitola shrnuje deskripci současného stavu korupce na Ukrajině s cílem poukázat na kontextuální charakteristiky existence toho jevu. Následující podkapitoly obeznamují čtenáře s historicko-strukturními podmínkami, v nichž je korupce jako jev na Ukrajině historicky konstruovaná a zakotvená. Pomocí dané části se snažíme odpovědět na otázku, čím je specifické ukrajinské prostředí, jež může být využito jako „observatoř“ pro studium sociálních procesů korupce. Zároveň kapitola poukazuje na značně prozkoumanou teoreticko-empirickou oblast korupce na Ukrajině převážně z hlediska makrosociologického, což na konci dané kapitoly reflektujeme s celkovým cílem diplomové práce. V dané části lze také přiblížit podstatu a povahu materiálu, který má být dále využit k hlubšímu porozumění. Podíváme se tedy v podkapitolách na jednotlivé sekvence, které ovlivnily aktuální situaci každodenní korupce na Ukrajině a zejména na vysokých školách. Je zapotřebí zde však nejdříve uvést odpověď na otázku, jak se celkově dá korupce dá měřit. Zároveň lze nahlédnout na fakta, která představují generalizující výsledky stavu korupce na Ukrajině.

Při stanovení postavení korupce je nejdříve možné se v dané etapě obrátit na legislativní problematiku. Jako ve většině demokraticky založených států je provozování korupce omezené prostřednictvím trestního práva, ačkoliv stejně jako trestní zákoník Ukrajiny, tak ani např. trestní zákoník České republiky nepoužívají samotné slovo „korupce“ k označení daného společenského jevu⁸. Avšak z toho plyne, že prvky splňující podmínku provedení korupčního chování subjektem práva určitého státu je podle zákona jednání patřící do mimoprávního normativního systému, což odkazuje na páčání právního deliktu. Tudíž se jedná o (trestní) zodpovědnost osoby za provedené činy v souladu s platným právem.

Jedním z mnoha kritérií diagnostiky vnímání korupce v určitém regionu, které se jeví jako obecné a generalizující mezinárodní měřítko, je index vnímání korupce (*The Corruption Perceptions Index*)⁹, jenž hodnotí a řadí a na základě toho, jak odborníci a vedoucí pracovníci podniků vnímají zkorumpovaný veřejný sektor země. Dalším kritériem je tzv. index platičů úplatků (*Bribe payers Index*), které stejně jako CPI nabízí mezinárodní nezisková organizace Transparency International. Generalizujícím prostředkem měření korupce jsou od téže organizace připravované průzkumy a publikované výsledky tzv. korupčního barometru

⁸ Konkrétně se odkazujeme na: 1) § 331–334 zákona č. 40/2009 Sb. (Úplatkářství): „Trestné činy proti pořádku ve věcech veřejných“ (trestní zákoník ČR) <https://www.zakony.cz/zakony/2009/1/zakon-40-2009-Sb-SB200940>; [cit. 03. 11. 2020]

2) Sekce XVII (čl. 360–370): „Trestné činy v oblasti úřední činnosti a odborné činnosti související s poskytováním veřejných služeb“ (trestní zákoník Ukrajiny) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/stru?lang=en>. [cit. 03. 11. 2020]

⁹ Dále CPI

(*Global Corruption Barometr*)¹⁰, který je založen na „šetření mezi občany týkající se osobní zkušenosti s korupcí a jejich názoru na úspěšnost vlády v boji proti korupci, příp. jak vnímají možnosti sami proti korupci vystupovat“ (Dvořáková, 2020, s. 21–22).

Ačkoliv posledních několik let po poslední tzv. „revoluci důstojnosti“ (2013–2014) na Ukrajině úroveň korupce ve státě klesá, země zůstává jedním z nejkorupčnějších států v evropském regionu (Trading Economics, 2020). Nelze ale také opomenout reformy, které omezují korupci, např. legislativní zavedení prevence korupce¹¹ či vytvoření protikorupčního byra¹² aj. Podle posledního průzkumu CPI z roku 2020 dosáhla Ukrajina skóre 30 (z maximálních 100 bodů)¹³ a zařadila se na 126. místo z celkového počtu 180 zkoumaných států (Transparency International, 2020). Konkrétně při mapování každodenní korupce byli podle GCB provedenému v roce 2017 Ukrajinci nejčastěji nuceni platit úplatek při poskytování služeb v následujících institucích: veřejné vzdělávání (základní nebo střední) (38 %), lékařské ošetření v systému veřejného zdraví (33 %), silniční policie (33 %), veřejné vzdělání (VOŠ, VŠ) (31 %).

Prezentace stavu korupce na ukrajinských vysokých školách se opírá o jeden z posledních výzkumů z roku 2015¹⁴. Pro lepší pochopení lze graficky (obr. 2) znázornit stav, kde korupce na ukrajinských VŠ je běžným jevem. Zde bylo zaznamenáno 34 % studentů, kteří osobně zažili korupci na VŠ, dalších 26 % studentů odpovědělo, že neměli přímou zkušenost s korupcí na VŠ, ale dozvěděli se o ní od lidí, kteří ji zažili osobně a zbývajících 40 % studentů nemělo žádnou zkušenost s korupcí na VŠ (Sydorchuk, 2015).

¹⁰ Dále GCB

¹¹ Zákon Ukrajiny „Pro prevenci korupce“ z roku 2014 [online]. <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> [cit. 09. 11. 2020]

¹² Zákon Ukrajiny „O Státním úřadu pro vyšetřování“ z roku 2016 [online]. <https://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/794-19> [cit. 09. 11. 2020]

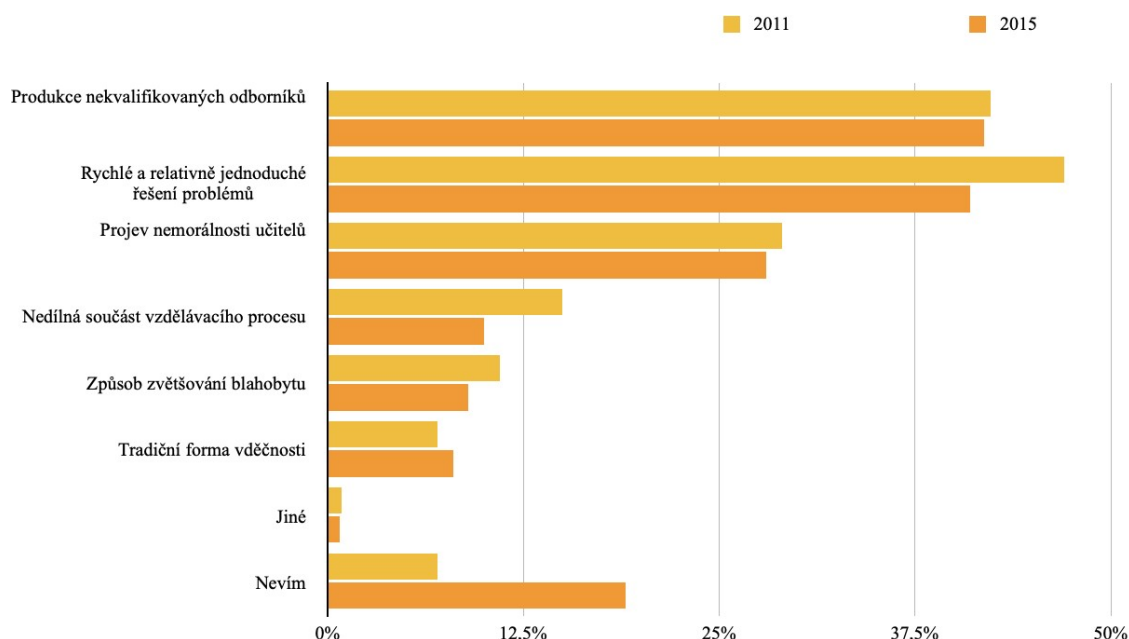
¹³ Kde hodnota 0 znamená vysoká korupce a hodnota 100 její absence (Transparency International, 2020)

¹⁴ Celostátní průzkum studentů prováděla organizaci The Ilko Kucheriv Democratic Initiatives Foundation (DIF) spolu se s firmou Ukrainian Sociology Service, se vzorkem 1008 respondentů v roce 2011 a se vzorkem 1001 respondentů v roce 2015 (in: Sydorchuk, 2015)

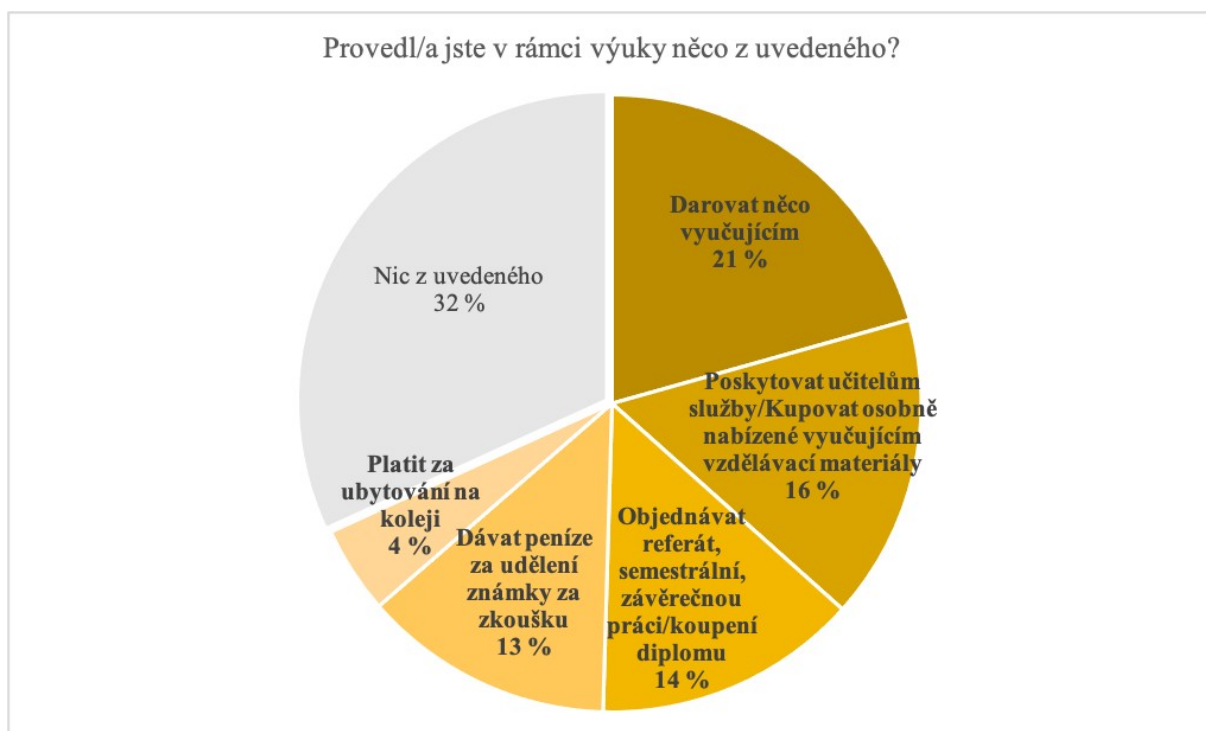
Obr. 2: Celkový procentuální podíl zkušeností s korupcí mezi studenty v roce 2015 (Sydorchuk, 2015)

Je ale nutno přiblížit se k ústřednímu tématu a poukázat na to, jak „korupci“ rozumí respondenti samotní, tudíž jaké definice korupce v předloženém výzkumu jsou navrženy. Pro účely výzkumu (Sydorchuk, 2015) s cílem komparace a vývoje postojů bylo pojetí korupce definováno sadou definic skládajících se ze šesti asociací s maximálně třemi variantami odpovědí (obr. 3). Neměnným trendem od roku 2011 bylo u většiny studentů (42 %) v roce 2015 negativní hodnocení korupce na VŠ, spojující daný jev s „produkcí nekvalifikovaných odborníků“. Avšak 41 % studentů v roce 2015 ohodnotilo korupci opačně, a to jako „rychlé a relativně jednoduché řešení problému“, přičemž v roce 2011 takovou definici volilo až 47 % studentů (Sydorchuk, 2015). Podobné hodnocení uvádí ve výzkumu studentů jako objektu korupčních praktik Zlobina a Bekeshkina (2011). Třetí nejfrekventovanější definice spočívala v přesunu odpovědnosti za korupční čin ze studentů na vyučující, postoj ke korupci byl vyjádřen jako „projev nemorálnosti učitelů“ (28 %). Celkově mohou tyto výsledky naznačovat intenzitu korupce, která přetrvává v podobě tolerance k ní, zakořeněné v chování samotných studentů.

Obr. 3: Asociace s jevem korupce u studentů v roce 2011 a 2015 (max. 3 varianty odpovědí) (Sydorchuk, 2015)

K takovým výsledkům vedlo zjištění, že víc než polovina (68 %) všech dotázaných studentů provozovala činy, které podle výzkumu (Sydorchuk, 2015) mohou být označené jako „korupční“ (obr. 4). Nejpopulárnější korupční praktikou (21 %) byly podle studentů „dárky vyučujícím“, což odkazuje na problematiku podstaty a vnímání daného korupčního činu jako běžného jevu na VŠ na Ukrajině. Další zvolené kategorie: „poskytování vyučujícím služeb/kupovat vyučujícím nabízené vzdělávací materiály“ (16 %); „objednávání k vypracování akademické práce“ (14 %); obzvláště „dávání peněz za udělení známky za zkoušku“ (13 %) by mohlo odkazovat ke klasickému pojetí úplatku a podvodu v akademické sféře. Nejméně početní zvolená kategorie „platba za ubytování na koleji“ (4 %), kde se jedná o nespravedlivé ubytování studentů, za úplatek pak poskytování lepších ubytovacích podmínek. Tato kategorie jeví se „marginální“ z toho důvodu, že oproti jiným, již patří ke korupci na VŠ ve „službách“.

Obr. 4: Celkový procentuální podíl provedených korupčních praktik studenty na VŠ v roce 2015 (Sydorčuk, 2015)

Reflektujíc povahu předložených zdrojů je nutné poznamenat, že důležité je zde to, že vývoj korupce a antikorupčních politik ovlivnil rovněž i způsob jejího zkoumání jako objektu sociologického výzkumu konkrétně na Ukrajině. Dědictví komunismu zanechalo stopu ve vývoji současného sociologického institucionálně ukotveného badání. Proto postavení ukrajinské sociologie s ohledem na „vítězství“ kvantitativní sociologie v současnosti je analogické s postavením sociologie v USA kolem druhé světové války. Jedná se tedy o podobu sociologie, která má právo nést název „věda“, jež poskytuje „užitečná“ data o společnosti při použití jenom „silných“ a sofistikovaných metod s cílem řešení problému souvisejícího s udržení míru (Rawls, 2018). Na Ukrajině lze systémové řešení problému ilustrovat prostřednictvím výzkumů zaměřených například na problematiku současného vyššího vzdělání. Výzkumy použité v diplomové práci poukazují na to, že u většiny studentů dochází k procesu znehodnocování znalostí získaných během výuky (Zlobina & Bekeshkina, 2011). Objevuje se tudíž temporální tendence ve vztahu mezi rostoucí zkušeností s korupcí a vnímáním kvality vzdělání (ibid.). Je třeba ale uvést to, že nikoliv vnímání nekvalitní výuky (18 %) a ani přítomnost samotné korupce (22 %) nejsou základními součástmi problémů studentského života (Zlobina & Bekeshkina, 2011, s. 435). Jako větší problematický aspekt se jeví absence možnosti obživy při studiu (30 %) a nedostatek finančních prostředků (33 %) (ibid.). Takové seskupení faktorů bezpochybně tvoří součást celostátního problému, jenž je zakotven v širším kontextu veřejně politického diskurzu, což ovlivňuje poptávku po

sociologických závěrech. Spolu s cílem systémové prevence korupce skrze implementace dříve uvedených politik je proto pochopitelný počet a intenzita masových výzkumů používajících statistické metody¹⁵. Mikrorovina subjektivního vnímání korupce a její teoretická opora je při zkoumání jednání v široké řadě ukrajinských sociologických výzkumů problematiky korupce na VŠ poněkud přehlížena. Takové tvrzení je nepochybně spojeno s kritickým pohledem, který uvádí Charles Wright Mills (2008) k abstraktnímu empirickému výzkumu, jenž vede k neporozumění roli sociálních struktur a mocenských vztahů. Důležitější zde je, že abstraktní empirický výzkum si vybírá pouze ty problémy, které obsáhnou jeho metody, tj. většinou problémy soudobé, které se častěji opakují, aniž by byl kladen důraz na historickou komparaci (Mills, 2008). Navíc je zde podle Millse charakteristické byrokratické využívání empirického výzkumu mocenskými elitami (ibid.), což je také možné pozorovat v ukrajinském politickém dění¹⁶. Příklon k pozitivistickým zásadám v ukrajinské sociologii lze prezentovat na úryvku z jejích dějin, kde se předkládá shrnutí o současném stavu sociologické disciplíny v zemi: „hypertrofované pojetí technik a metod empirického výzkumu, rozvoj kvantitativních metod, opuštění od ‘kvalitativních’ přístupů v tradicích rozumějící sociologie, tedy formace kanonu a pojetí sociologie jakožto čistě instrumentálního vědění, výstupy, které se mají zakládat na empiricko-statistickém zkoumání” (Bataieva, Burlachuk, & Stepanenko, 2018, s. 352).

Shrňme to, že podle prozkoumaného terénu korupce na Ukrajině včetně oblasti působení korupce na vysoké škole je situace konfrontována s obecným a právním pojetím jevu jako negativního. Šíře sociologických šetření na Ukrajině poskytuje informace o běžném výskytu korupčních praktik na vysokých školách a vlastně i na základě četných definic načrtává, co jev korupce znamená pro samotné aktéry při odvozování deterministických struktur (srov. Shaw et al., 2015). Nelze ale s plnou jistotou zatím odpovědět, kde je ona individuální hranice jevů, které se již považují za korupční, není představený vývoj (organizačních) podmínek, ve kterých aktéři jednají, a tudíž nelze ani nastínit zvláštní (relativní) kulturní konstrukci dané reality, k níž oni následně přistupují.

¹⁵ Viz stránky Národní protikorupční agentury nabízející databáze výzkumu korupce na Ukrajině: <https://old.nazk.gov.ua/doslidzhennya-shchodo-korupciyi-v-ukrayini> [cit. 09. 12. 2020];

¹⁶ Viz např. informační agentura Unian: https://www.unian.info/search?q=corruption&token=ticltpyCEOqOboyRoBo8VCjBP8LnPPSJMvbhDFkHi_w&search_date=&rubric_id=52&n_ews_title_only=0 [cit. 09. 11. 2020];
Denník Kyiv Post: <https://www.kyivpost.com/?s=corruption+research> [cit. 09. 11. 2020].

2.1 Podmínky vysokoškolské korupce na Ukrajině: morfogenetický přístup

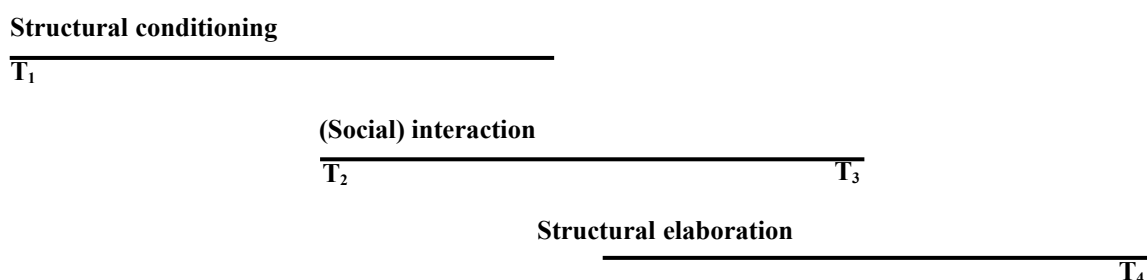
V úvodu do dané problematiky bychom se pro překonání odmítnutí odlišných modelů spojení (*conflation*) v dualistickém smyslu (tzv. individualismus vs. holismus¹⁷) mohli v dané části diplomové práce obrátit na retroduktivní přístup při explanaci, který nabízí Roy Bhaskar (2008) patřící do proudu autorů kritického realismu (či také sociálního realismu). Filozofický proud kritického realismu ovlivnil v sociologii vznik morfogenetického (a morfostatického) přístupu, který je zvláště rozpracován Margaret Scotford Archerovou (2008, 2020), jež klade otázku o pojítce mezi vysvětlením sociálního dění a porozuměním mu. Jako silná teoretická opora v dané kapitole poslouží koncepce morfogenetického přístupu ve spojení se sociální intersubjektivitou a hermeneutikou v kontextu vyprávění rozhovoru, předloženou ve studii Martina Ďurdoviče (2019). V této studii autor mimo jiné teoreticky poukazuje na to, že kritický realismus má pomoci provázat tzv. „dění smyslu“ a „reálné dění“ prostřednictvím „intersubjektivního propojení jedinců“ (Mlynář, 2020, s. 555). V metodologickém kontextu můžeme podle kritického realismu přinášet fakta na základě zmíněné retrodukce, tj. vysvětlování sociálních jevů prostřednictvím podmínek, jež činí tyto jevy možnými (Bhaskar, 2008). Takové pojetí odkazuje na historicky založenou metodu, která je pomůckou odhalení širšího pozadí kolektivů. Zde je zcela na místě představit argumenty, které by vysvětlily použití morfogenetického přístupu¹⁸. Zaprvé se jedná o systematizaci a strukturaci velkého množství sociologicko-historického materiálu vedoucího k relevanci jeho výběru a „linearitě“ výkladu. Rovněž na základě implementace dané perspektivy nejde o hlubokou analýzu s metodickým využitím m. p., nýbrž spíše o aplikaci jeho základního rámců s cílem představení mnohohranných explanačních rámců podmínek, emergenčních a temporálních struktur komunikujících mezi sebou, ve kterých se ocitají objekty naší analýzy. Zároveň se tyto struktury představují jako faktor ovlivňující prožívání korupční zkušenosti. Důvodem k nevyužití m. p. jakožto metodologického nástroje v empirické části, je to, že v přístupu existuje určitá distance od sociálního konstruktivismu, o který se teoreticky opíráme v rozpracování Bergera a Luckmanna (1999). Distance m. p. od konstruktivistické perspektivy spočívá v přístupu k subjektivitě, zejména v tzv. „dvoustupňovém modelu“ (srov. Archer, 2008, s. 17). Konkrétně m. p. opomíjí při slučování „dění smyslu“ a „reálného dění“ to, že se jedná o totožné věci; v důsledku toho se v realistickém pojetí vynořuje subjektivistické pojetí o konstrukci realit jako virtuální danosti pouze ve vědomí jedinců, nicméně „objektivita ‘skutečnosti’ nemá být chápána jako samozřejmá vnější danost, ale jako

¹⁷ Při použití termínů holismus a individualismus se odkazujeme zde na studii od Jiřího Šubrt (2015), kde na tomto místě nahlížíme na sociologicko-historickou konstrukci korupce mimo danou dichotomii teoretických paradigmat ve snaze představit komplexnější a volnější přehled o této konstrukci.

¹⁸ Dále m. p.

výsledek lidského konání v procesu objektivací“ (Mlynář, 2020, s. 557). Diplomová práce se mj. zaměřuje právě na sociální konstrukci vnímání společenských jevů a interakce v kontextu studia mikroroviny společenských vztahů, vycházejících z pevných konstruovaných mocenských struktur (diskurzů), jimiž se jednání orientuje (Paulíček & Mlynář, 2016). V empirickém aspektu se jedná o popis zkušenosti s děním, na niž působí utlačivá síla (mechanismus) organizace, do níž jedinec nastupuje a v níž jedná. Implementace morfogenetického přístupu v této kapitole pomocí tzv. morfogenetické sekvence využíváme jako výzkumné vodítko a analytické rámování empirické části. V neposlední řadě se rovněž jedná o praktickou ilustraci daného přístupu, které by mohla inspirovat její hlubší využití.

Roy Bhaskar (2008) soudí, že společnost je otevřený komplexní systém, do něhož se pomocí jednání přidává velké množství kauzálních vlivů. Bhaskar nabízí přistupovat ke stratifikovanému pojetí ontologie, které obnáší: 1. Oblast reálného (tvořená z entit, mechanismů atd.); 2. Oblast aktuálního (tvořená z událostí); 3. Oblast empirického (tvořená ze zkušeností); (Outhwaite, 2007, s. 9). Přitom musíme upozornit, že jedině v rovině zkušenosti lze spatřit empirickou doménu. Proto podle realistů nelze vysvětlovat dění na základě obecných zákonitostí, ale ani na základě sledování aktuálního, které je mimo naše zkušenosti a vědomí, nemůžeme počítat se subjektivistickým tvrzením o konstrukci realit (Ďurďovič, 2019). A právě zde se distancujeme od výkladu intersubjektivit zakládající se na individuálním (interakčním) výkladu reality (srov. Ďurďovič, 2019; Šubrt, 2015), nýbrž na porozumění realitě, která je konstruovaná, a proto je „reálná“.

Obr. 5: Schéma morfogenetické sekvence (Archer, 2020, s. 142)

V dalších třech kapitolách aplikujeme m.p., resp. jeho jednotlivá stadia na oblast zkoumání „strukturování“ v čase korupce na Ukrajině. Ilustrace morfogenetické sekvence (obr. 5), nebo jak tomu říká Archerová (2020) – morfogenetického cyklu, dává jasnější a obecnou představu m. p. k praktickému použití v sociálně-vědním výzkumu. Struktura tudíž v m. p. „nutně předchází jednání(m), jež ji proměňuje/i; a že rozvoj struktury nutně následuje až po jednání“ (Archer, 2008, s. 9). Při konkrétnějším rozboru schématu u vstupů leží strukturní podmiňování ($T_1 - T_2$) jako stav, z něhož plynou úmyslné nebo neúmyslné

důsledky z předchozích nápadů, plánů, akcí, událostí atd. Následuje sociální interakce ($T_2 - T_3$) jednotlivců, jejímž prostřednictvím se aktéři navzájem ovlivňují. Na konci sekvence interakce se generují ve strukturní propracování, elaborace ($T_3 - T_4$) nebo transformace, přičemž daná elaborace postupující spirálovitě dává možnost vzniknout dalším strukturním ($T_4 - T_1$).

Musíme vyzdvihnout také to, že Archerová tvrdí, že objektiv morfogenetického cyklu není nic absolutního, ale relativní k pozici sociologa, který analyzuje společnost v určitém časovém rozpětí a s ohledem na definovanou věcnou oblast reality (Archer, 2020; Ďurd'ovič, 2019). Proto jak bylo upozorněno a odůvodněno na začátku kapitoly, daný přístup nehodlá být využit v empirické části práce jako metodologický prvek, ale je vhodným pomocníkem ke konstrukci empirické části.

2.1.1 Strukturní podmíněnost: post komunismus

Jednou z podstatných příčin silných projevů korupce v současnosti, je pozice Ukrajiny jako státu s přežívajícím dědictvím negativních dopadů komunistického režimu. Jak naznačuje Rose-Ackermanová, korupce je jednou z největších překážek progresu a demokratizace, a tedy ekonomické transformace v postkomunistických státech (in: Chábová, 2016). Množství literatury zabývající se výzkumem politické korupce a korupční kultury s poukazem na transformační období v postkomunistickém prostoru je enormní (srov. Dvořáková, 2020). V tomto oddíle poukazujícím na strukturní rovinu využíváme převážně makrosociologické závěry výzkumů relevantních pro případ Ukrajiny v historickém kontextu.

Absence aktuálních oficiálních pravidel (*normlessness*) je podle Friče je předpokladem „kolonizačního” procesu korupce, důsledkem toho je sociální dezorganizace (Frič 2001). Proto prostředí organizace, kde působí jedinec, není chováním deviantů, avšak naopak, jak jsme naznačili dříve, je racionální odpovědí na skutečný stav systému: „V tomto případě tedy neselhává jedinec, ale systém, který není schopný chovat se podle svých vlastních pravidel” (Coleman in: Frič 2001, s. 68). Tím se vysvětluje situace, která obzvlášť dobře vystihuje přechodové (transformační) období postkomunistických zemí, kdy staré normy už neplatí a nové ještě nebyly vytvořeny (ibid.). Proto se tvoří příznivé prostředí pro tzv. kolonizační charakteristiky korupce. Jednotlivec pak nemá na výběr a pravděpodobnost, že se korupčním normám podřídí, je větší (ibid.). Podíváme se proto blíže na rovinu, v níž se absence aktuálních pravidel stala možnou. Navazuje na to Kristina Chabová při prezentaci teorie vysvětlující podmínky korupce v postkomunistických státech, kde uvádí, že komunismus vytvořil celkově strukturální podněty k zapojení do korupčního chování, které se tak stalo rozšířenou skutečností života, že se zakořenily v kultuře v těchto společnostech (Chábová,

2016, s. 9). „Nejširší“ perspektivu nabízí hodnotová orientace moderních států rozpracovaná Ronaldem Inglehartem (1977), který hovoří o klastru postkomunistických států, pro nějž je charakteristická, podobně jako v celé Evropě, sekulárně-racionální autorita, představující opoziční stranu k tradičním hodnotám (Sandholtz & Taagepera, 2005). Dostávajíc se do hlubšího rozboru korupčních podmínek, lze říct, že zásadním rozdílem, kterým disponuje většina post-komunistických států oproti jiným evropským státům (tzv. katolická a severní Evropa) je vysoká míra hodnot přežití (World Values Survey, 2020). Ve vývoji modernizace se daný soubor hodnot týká převážně ekonomických determinantů, které podle Kellera (2007) vedou k interdependenci, jež předpokládá to, že se skrze nastolení vzorů modernizačních modelů pro ekonomickou stabilitu a růst následně odehrává nastolení progresu i v jiných částech systémů, jako jsou politika, kultura, identita atd. Ovšem nemůžeme si nepovšimnout, že takový proces je odsouzený k tzv. ekonomickému redukcionismu a přehlíží jakékoliv mikroprocesy. Nicméně Krzysztof Zagórski (2011) prostřednictvím svého výzkumu postsocialistického Polska testuje podobný vztah mezi materiálními podmínkami (Inglehart-Maslow) a spokojeností se životem – tzv. konceptem štěstí. Ve studii Zagórski určuje modernizační podmínky a testuje předmodernizační a pomodernizační modely, na jejichž základě lze porozumět dané tranzici. Zagórski poukazuje na socioekonomickou transformaci státu od státního socialismu na volnou tržní demokracii, čímž upozorňuje na důležitost determinantů, jako jsou rodinný příjem a vzdělání, které ovlivnily postupem času vývoj spokojenosti se životem a postmateriální hodnotovou orientací v Polsku¹⁹ (Zagórski, 2011).

2.1.2 Sociální interakce: *Blat*

Když navážeme na předešlá sdělení, můžeme konstatovat, že korupce je zřejmě jev společenský, ale rovněž výrazně ekonomický. Historický exkurz poukazuje na to, že specifický politický a ekonomický režim „reálného socialismu“ vedl ke vzniku tzv. ekonomie nedostatků v socialistických státech. Charakteristickým rysem dané doby byla: „neuspokojená poptávka po řadě komodit na jedné straně a růst neprodejných zásob na straně druhé“. Proto systém vedl k reprodukci nedostatků (Havel, 2017). Jednalo se tak o příznivé podmínky nejen pro vznik šedé ekonomiky v dalším vývoji státu, ale i vzniku celkové distribuce a vývoje společenských nerovností zavázané v daném systému. V daném kontextu se jednalo o vysoké ceny produktů a služeb a nízké platy, které určovaly každodenní interakční realitu občanů (Round & Rodgers, 2009). V takových podmínkách lze tudíž očekávat i vývoj dlouhodobého chování a sociální interakce mezi občany, které zahrnujeme do úvahy o tom, jak se konstruuje

¹⁹ „Tyto vztahy se netýkají pouze materiálních podmínek, ale také jiných oblastí, jako je vzdělávání, zdraví a práce“ (Zagórski et al. 2005, 2010 in: Zagórski 2010, s. 334).

dnešní korupční systém, zejména pak jeho institucionální forma. Jako důležitější zde vystupuje debata o vznikající kulturní rovině podmiňující vývoj korupce ve státě.

Petrov a Temple (2004) ve studii o problematice korupce v současném systému vzdělávání postsovětských států poukazují na propojenost sovětské mentality a korupčního chování. Sovětská společnost se včetně společnosti na území sovětské Ukrajiny v jejím transformačním období řídila kulturou obsahující praktiku tzv. *blatu*²⁰. Koncept sovětského *blatu* v diplomové práci hraje ústřední roli ve smyslu historického determinismu jako součásti v široce diskutovaném konceptu sovětského dědictví Ukrajiny (Kuzio, 1998; Lennhag, 2012). *Blat* jakožto přijatelná kulturní forma drobné korupce v éře sovětského období svým způsobem poskytovala ochranu či učila občany bránit své rodinné a přátelské svazky, zároveň nepřijímat osobní zodpovědnost a rovněž se dlouhodobě spoléhat na vládu, nebo ji obviňovat (Petrov & Temple, 2004).

Obrátíme-li se do strukturní roviny, můžeme objevit legitimizaci korupce, která se napojuje na investici do sociálního kapitálu jedince a na základě toho, daný kapitál chrání (Graycar et al., 2006; Ledeneva, 1998; Možný, 2009; Putnam, 2000). A proto takové tvrzení vnáší funkcionalistickou revizi při pojetí ambivalentního působení korupce na prvky společenských systémů. Proto lze v oblasti významu i chápat proces ukotvení korupce skrze použití sociální zásobu vědění: implemataci neformálních praktik v každodenní interakcích ve formálním (oficiálním/právním) prostředí (Berger & Luckmann, 1999).

Grødeland a kol. (1998) přináší diskuzi o univerzalizmu korupce jako rozhodujícím faktoru v strukturálním pojetí. Jejich studie pokazuje na historicko-kulturní faktor při analýze korupčního chování, navazující na pozdější výzkum neformality (*informality*) vycházející z postkomunistické tranzice Ukrajiny (Grødeland & Aasland, 2007). V textu autoři odkazují na známou studii o (post)sovětské „ekonomice laskavosti“ (*favours*) propracované Alenou Ledenevovou (1998), která debatuje o tom, že se ani tak nejedná o absenci normativních pravidel, jako spíše o schopnosti koherentního fungování právního státu, který byl podkopáván silným souborem praktik, které se v postkomunistickém prostředí organicky vyvinuly (in: Grødeland & Aasland, 2007, s. 5).

²⁰ Termín *blat* etymologicky může mít původ v polštině, tedy je ten, „který poskytuje deštník“ (ochranu); v jidišu *blatt* (*blank note*), znamená „známý“ či „svůj“. Později termín *blat* byl na teritoriu Sovětského svazu využit jako odkaz ke kriminální činnosti: nepotismus – „*po blatu*“; v řeči se objevuje jako vězeňský (*blatnoi*) žargon (Ledeneva, 1998, s. 12–14).

Každodenní praktiky *blatu* podrobněji rozebírají Świrek a Pospěch (2020) ve studii o legitimizaci krize reálného socialismu, kterou můžeme ilustrovat na konzumeristické perspektivě v kontextu neformálních praktik. Taková perspektiva potvrzující vývoj ekonomiky nedostatku v celém východním bloku spočívala ve vyhledávání zboží podstatného pro běžný život (např. potraviny, kosmetické potřeby aj.). Lze poznamenat, že se daný proces jevil jako nepříjemný úkol pro obyvatele, kteří často vyžadovali mimořádný interakční postup při získání neoficiálních informací o distribuci daného zboží, k němuž by potřeboval jedinec neoficiální přístup skrze přístup lidí pracujících v distribučním řetězci²¹ (Świrek & Pospěch, 2020). Proto i v pozdějších ekonomicko-sociálních podmínkách transformace postsovětských států spočívaly struktury vztahů na neformálních kontaktech a praktikách ležících v „šedé zóně“ jednání, tudíž praktikách nepatřících do jakéhokoli pojetí zločinu. Avšak jednalo se o praktiky, ke kterým ani nebylo se možné otevřeně přiznat. Jinými slovy se jednalo o doplňování formálních pravidel neformálními zákony, podobnými kultuře mafie nebo stylu života, který se ukotvil v legitimačních mechanismech postsocialistických společností. (Świrek & Pospěch, 2020, s. 2).

2.1.3 Strukturní elaborace: ochrana před riziky

Pokud se vrátíme k prostředí vysokých škol, lze uvést, že někteří autoři (Osipian, 2009) zdůrazňují, že politický aparát Ukrajiny po získání nezávislosti provádí procesy modernizace v reformujícím se vysokém školství. Problematičnost dané transformace se ale odkazovala na interakčně ukotvený jev korupce ve všech částech veřejné sféry. Proto podporující předešla sdělení, čím déle a systematictěji se korupce provozuje, tím větší překážku představuje její odstranění, a to i kvůli tomu, že proniká do každodenní interakce lidí a stává se součástí kulturní reality (Heyneman, Anderson, & Nuraliyeva, 2008). Představa modernity jako odstranění chaotického voluntarismu a dosazení racionality práva nebo racionálního způsobu života byla přítomna i v liberální i socialistické tradici (Świrek & Pospěch, 2020), přestože ideologický komunistický narativ vybudoval ústřední téma strukturované kolem vítězství „posvátných hodnot racionality, rovnostářství a humanity nad chaotickým, nerovným a nehumánním kapitalistickým systémem“ (ibid., s. 6). Dané zaslíbení se zhoršilo, což vedlo k tomu, co lze považovat za jeho opak: vytvoření podmínek k trvalé sociální přesycenosti (*social oversaturation*) (Možný, 2009; Świrek & Pospěch, 2020). Pojmem sociální přesycenost odkazuje k hustému (*dense*) systému neformálních sociálních

²¹ „Po získání informací bylo nutné se dostat do vzdálených lokalit, například do jiné části města, aby bylo možné zakoupit potřebný produkt v jediné prodejně, kde byl k dispozici. Veřejná doprava ve východní Evropě byla proto přeplněná lidmi, kteří denně spěchali na několik míst, aby si koupili základní zboží“ (Świrek & Pospěch, 2020, s. 7).

vztahů, svévolných rozhodnutí a každodenní korupce, které umožňovaly každodenní život ve státním socialismu: „Sociální přesycení tedy nebylo jen každodenním způsobem ‘přežití’ (*getting by*), ale morálním jevem a kompromisem s tím, co je společensky chápáno jako ospravedlnitelné” (Świrek & Pospěch, 2020, s. 4; Round & Rodgers, 2009).

Kritický pohled na proces modernizace v postkomunistických zemích zde předkládají ve své studii ukrajinské badatelky Baranovska a Ralko (2018), prezentující předpoklady k ekonomické modernizaci Ukrajiny podle vzoru Evropské unie. Studie popisuje pro Ukrajinu charakteristická rizika implementace (dohánějící) modernizace jakožto faktory strategického směru, jako např. boj elit (oligarchie), kriminalita a korupčnost, což je podle některých autorů (Pertwi, 2018; Upchurch, 2011) vnímané jako ve své dysfunkcionalitě přirozeně škodlivé součásti postkomunistické transformace (Baranovska & Ralko, 2018). Negativní důsledky „reálného socialismu” představují velký výzkumný zájem při studiu teorie modernizace, jejíž důsledky napříč trvalými sociálními vztahy uvnitř struktur a mezi nimi jsou emergentní části sociálních praktik. Tak vystupuje například neopatrimoniální model soukromého vlastnictví zasahující do úrovně státu, který v důsledku blokuje implementaci reforem (Baranovska & Ralko, 2018).

Vycházejíc z toho můžeme usuzovat, že korupční prostředí transformačního období socialismu bylo reflexivní reakcí na převahu anomických podmínek. Tím bychom mohli již zůstat v kontextu ukrajinské moderní společnosti a teoreticky se odkázat na konceptualizaci společnosti rizikové představené německým sociologem Ulrichem Beckem (2004). Tato koncepce stanoví proces racionalizace a z něj vycházející kalkul při produkci bohatství jakožto hlavního hybatele při produkci rizik. V rámci daného procesu se odehrává nárůst „komplexity spojený se ztrátou nebo rozprášením předchozích záchytných bodů a systémů orientace vedl k tomu, že lidé museli nacházet nové prostředky a způsoby přežití a adaptace“ (Vašečka, 2007, s. 14) s ohledem na rizika nového typu. Přičemž Beck (2004) říká, že se během moderní socializace jedinec odpoutává od tradičních vazeb v interpretačních schématech. Ale zároveň dochází k procesu individualizace, který přináší tlaky a mechanismy (trh práce, konzum), což odkazuje na institucionalizaci chování a spoléhání na pracovní pozici ve stratifikačním žebříčku (srov. Beck, 2004; Seligman in: Vašečka, 2007).

Empiricky rámuující daný argument lze opřít o výzkum Arbeninové a Sokuryanskové (2012), ve kterém zkoumají skupiny ukrajinských studentů v různém věku a prezentují rozložení typologie motivací v roce 2009 při vstupu na vysokou školu (podle pořadí od nejpočetnější po nejméně populární kategorii):

- 1) zabezpečení materiálního bohatství, stát se vzdělaným člověkem;
- 2) vlastnit diplom/zlepšení sociálního postavení;
- 3) odložit vstup do dospělosti/pokračovat v procesu studia;
- 4) tlak ze strany rodičů/přejmout (zdědit) povolání rodičů;
- 5) najít si životního partnera (Arbenina & Sokuryanska, 2012).

Prezentující nový generativní mechanismus lze souhrnně říct, že korupční chování je určitým pomocným nástrojem při dosažitelnosti redukce komplexity světa na „zvládnutelnou úroveň“ jakožto probíhající reakci na individualismus v jednání, např. v okamžiku projevu nízkého sociálního kapitálu (Putnam, 2000) neboli „zjednodušení si interakcí s lidmi na jednotlivých stupních sociálního žebříčku“ (Vašečka, 2007, s. 15).

2.2 Dopady korupčních podmínek

Na závěr jednotného příběhu v morfogenetickém cyklu lze poukázat na to, jak se sociální struktura proměnila prostřednictvím aktérů, kteří se v tomtéž procesu proměnili také. Musíme nakonec reflektovat tvrzení o ukrajinských vysokoškolských studentech jako subjektech produkce korupčních praktik. Můžeme zde debatovat opět s Beckovým (2004) pojetím vzdělání v individualizované modernitě jako o „slepé koleji“, která nevede k zaměstnání, nýbrž k dalšímu růstu nezaměstnanosti. Realita ukrajinského terciárního vzdělávání se poněkud odchyluje od toho tvrzení na základě zvláštní časoprostorové situace.

Pokud se vrátíme k podstatě individualismu, podle výzkumu Zlobinové a Bekeshkinové jsou u studentů při hledání odborného zaměstnání nejdůležitější „známosti a kontakty“, což se jeví skrze kumulaci a využití sociálního kapitálu jakožto jednodušší cesty ke standardizačnímu vzoru zaměstnání v prostředí s absencí normativních podmínek a tím pádem redukcí rizika nezaměstnanosti, resp. ztráty zaměstnání (Beck, 2004; Zlobina & Bekeshkina, 2011). Jako argument, jak to podobně prezentuje i předchozí uvedený výzkum od Sydorchuka (2015), Zlobina a Bekeshkina (2011) uvádí, že korupce je v očích studentů v drtivé většině případů „způsobem řešení problému“ a „realitou každodenního života“, která je odkázaná ke komplexnímu souboru determinantů jako například: možnosti (přítomnosti) korupce v instituci; mimokriminální pojetí korupce; korupční výchova (rodina a předchozí vzdělání) (Kononenko & Tetiana, 2014; Shaw et al., 2015). Vrátime-li se zpět k sociální problematice instituce vzdělání (kap. 1.2.), uvádějící příklady z Ukrajiny a Ruska, Rumyantseva (2005)

tvrdí, že korupce může podkopat důvěru ve sféře certifikace (diplomů), čímž ovlivňuje deformace procesu elit v nerovnoměrných preferencích absolventů určitých škol. Dodatkem k tomu je bujení tzv. kultury korupce a kolektivního cynismu, formující převážně u mladé generace ideje o tom, že osobní úspěch záleží více na favoritismu, manipulaci a úplatkařství než na individuálním úsilí a znalostech (Hallak & Poisson, 2007). V takové koncepci je důležité poukázat na stimulace motivace k využití korupce v prostředí dané kultury, což se jeví jako klíčový proces při prožívání korupce. Je tudíž možné tvrdit, že celkově kvůli vysoké úrovni korupčnosti ve společnosti následně vzniká na vysokých školách na modernizační cestě socio-kulturní překážka (Arbenina & Sokuryanska, 2012), jež je oblastí výzkumného zájmu diplomové práce. Takový generativní mechanismus, který v procesu fungování korupce společně s modernizací ovlivňuje vznik deformací trhu práce, v důsledku zpětně ovlivňuje kvalitu vyššího vzdělání a přístupu k němu: „vyšší vzdělání více teď připomíná velkoobchod, kde studenti chtějí všechno koupit – dovednosti tedy představují tu nejcennější akademickou hodnotou” (Zlobina & Bekeshkina, 2011, s. 433). Podle empirických studií je v omezování korupce podle samotných studentů nejúčinnější vnitřní determinanta, tj. uvědomění si potřeby vlastních získaných dovedností (ibid.).

Pomocí morfologické sekvence v retroduktivním přístupu je možné vidět, jaké dopady na současné ukrajinské vysoké školství měly podmínky a následné interakce v transformujícím se (post)socialistickém státě, jenž produkuje obranu před společenskými moderními riziky. Současné ukrajinské vysoké školství tím pádem vystupuje jako součást široce zakotvené kolektivní paměti, kulturní oblasti (transformačního období), v níž se korupce provozuje. Prostředí vysoké školy patřící do systému vysokého školství se proto jeví, jak to označuje Dvořáková (2020), jako prostor korupčních příležitostí, resp. jako místo, kde je uplatnění korupčních metod nejen „možnou“, ale do jisté míry i „nutnou“ záležitostí působení v organizaci.

Jak lze sledovat, předložený materiál vychází ze současných teoreticko-empirických znalostí a to, jak již bylo načrtnuto na začátku kapitoly, je převážně vysvětleno z makrosociologického hlediska. Argumentem pro prezentaci této podstaty je nedostatek aktuálního relevantního vědeckého materiálu na opačné straně – z hlediska mikrosociologického, konkrétně sociologického zkoumání korupce z pohledu žité zkušenosti – to právě tvoří hlavní cíl této diplomové práce.

3. Sociální intersubjektivita korupčního jednání

V diplomové práci je studium korupce na VŠ zaměřeno na fenomén korupčního jednání konstruovaný z hlediska teorie intersubjektivit. Proto tato kapitola rozpracovává a aplikuje danou fenomenologickou problematiku na problematiku korupce, a tím tvoří hlavní teoretickou „kostru“ této diplomové práce, kolem níž se orientuje sběr dat a jejich následná analýza.

K obecnější specifikaci, započaté v Husserlově teorii intersubjektivit, se jedná v kontextu diplomové práce, jako „nadindividuální“ výsledky sociálních interakcí. Kenneth Liberman zde v tomto smyslu klade otázku: „Jak se dají vypracovat objektivní struktury sociální interakce, než tyto struktury přijmou svůj obsah?“ Odpovídá na ni abstraktním pojetím Merleau-Pontyho: „Smysl se odhaluje tam, kde se moje vlastní a jiné cesty lidí kříží a navzájem se zapojují jako ozubená kola“ (Liberman, 2018). Daný citát prezentuje premisu intersubjektivit, kde načrtává původní mechanismus, který spolupracuje na vytváření smyslu. Reflektována je zde Schützova otázka, na čem je vlastně založen intersubjektivní charakter každodenního vědění. Musíme se odkázat na ústřední téma diplomové práce – jedincovy zkušenosti s korupcí v organizaci (VŠ), pro niž je charakteristická typičnost objektů v daném organizovaném světě, v takovém světě, kde je interpretace založená na zásobě (*stock*) předcházejících zkušeností – referenčních schémata, tzv. „vědění po ruce“ (*knowledge at hand*) (Schütz, 2012). V konkrétnější rovině užíváme studii studie Martina Durdoviče (2018, s. 13, 2019), kde se pod pojmem intersubjektivit jedná o „teoretickou optiku pro zkoumání sociální interakce, při níž se přijímá realita druhých a jejich vědomí a studují se vzájemné vztahy rozumění a jednání mezi jedinci“. Hovoříme-li o intersubjektivitě, můžeme se odkazovat nejenom na Schütze (2012; 2018) při studiu žitého světa inspirovaného Husserlovou fenomenologií, ale také na relevantní rozpracování intersubjektivit objevené u Simmela (podle Durdovič, 2018) nebo Meada (2017).

Při retrospektivním postupu lze objevit vklad George Simmela pro sociologickou analýzu intersubjektivit, již můžeme dohledat v individualistické perspektivě interpretace dynamického procesu tvorby tzv. forem zespolečenštění. Proces, kde aktéři jednají kooperativně, Simmel nazývá *societace* (*societation*), přičemž jedinci ve skupině směřují k jednotě (Liberman, 2018). Aktéři na základě neustálého jednání v procesu objektivace dochází k produkci sociálních faktů²² (ibid.). Avšak zároveň na základě každodenního společenského dění jednotlivců utváří daný proces generující nové formy zespolečenštění (Durdovič, 2019). V kontextu korupce odkazujícím se na Simmela musíme také zdůraznit při

²² Proces objektivace aplikovaný na kontextuální podmínky jednání je prohloubený v podkapitole 3. 2.

zkoumání mikrostruktur podstatný i kvantitativní faktor, tj. počet zaangażovaných jedinců. Simmel hovoří o nejelementárnější sdružující se figuře – dyádě: „dává schéma, zárodek a materiál pro nespočetné vícečlenné [formace]” (in: Durd’ovič 2019). Korupční dyáda v analýze interakce je poměrně důležitá, protože přes svou „intimitu” a „exkluzivitu“ dává svobodnější působení odlišujícím projevům, přičemž v kontextu využití sdělené institucionální moci může být formálně (Durd’ovič, 2019; Polunin, 2019).

Analýzu intersubjektivitu proto pojímáme jako proces reflexivity smyslu a jednání, který vystupuje jako objekt zkoumání nejen z fenomenologické perspektivy, ale také ze strany symbolického interakcionismu, jenž jakožto teoretický program může nabídnout poněkud širší instrumentář v empirickém výzkumu problematiky korupce. Jeden ze zakladatelů symbolického interakcionismu George Herbert Mead vystihuje povahu sociální interakce jako sdílené zkušenosti zakotvené v čase v rozboru nesocializovaného subjektového já (*I*) a sociálního objektového já (*me*) (Mead, 2017). Proces, ve kterém se odehrává daná dualita já, kde subjektové já je v kontrastním vztahu k sociální situaci, v níž se na základě odehrané zkušenosti reflexivně objevuje objektové já, formující se v konkrétně vyvolané jednání (ibid.). Předstupeň k teorii sociální intersubjektivitu tvoří v symbolickém interakcionismu Meadovské konceptualizace „konverzace gest“, mající původ v behaviorismu (Durd’ovič, 2019). Podle Meada (2017) se gestem rozumí jakýkoliv projev či „výraz“ organismu, tedy například i promluvy získávají gestové pojetí. Gesta při lidské komunikaci získávají významy, „tj. je pro druhé míněno něco, čemu mohou rozumět“ (ibid., s.152), to znamená, že ve svých důsledcích gesta nabývají sociální charakteristiky. Při reflexivitě jednání v případě vysoké školy vystupuje gesto provozované při interakci jako signifikantní symbol, jenž vyvolává ve skupině „významuplnou“ reakci na něj na základě toho, že tyto významy jsou v procesu interpretace zpracovávány a upravovány (Blumer, 1986; Mead, 2017). Herbert Blumer (1986, s. 2) uvádí v již první ze tří premis symbolického interakcionismu, že organizace školy jakožto kategorie patřící lidským bytostem (skupinám) vystupuje „věcí“, vůči které tyto bytosti jednají takovým způsobem podle toho, jaký význam má tato věc pro ně. Shrnující a aplikující myšlenky symbolických interakcionistů na vysokou školu, která v daném kontextu, vystupuje (kulturním) prostorem, do kterého implementované různé formální, semi-formální a neformální interakce, které omezují a řídí jednání individuí prostřednictvím každodenní mezihry vlastních rolí a různých sociálních situací.

Ústřední myšlenky o teorii sociální intersubjektivitě zde zřejmě patří Alfredu Schützovi, který navazuje na Weberův metodologický individualismus, objevuje jedno ze základních tvrzení fenomenologické sociologie o tzv. konstituci smyslu ve vědomí jedince, podle kterého je svět, do něhož je daný jedinec zrozen a ve kterém sociálně interaguje, je „významuplný“ (Dreher, 2009; Ďurďovič, 2018). Husserlova fenomenologická filozofie prezentuje koncepci žitého světa (*Lebenswelt*) – sociálního světa, jak říká Schütz „každodenní životní svět“, který se jeví jako horizont totality, jenž je nositelem a zdrojem významů (podle Šubrt, 1998). Prostřednictvím studia žitého světa obracíme pozornost k podmínkám reálného, konkrétního jednání, jež neodkrývají pouze subjektivní představové podněty či motivace jednání, ale „odkrývá se celý svět, v jehož rámci jsou takové motivace, představy a projekce jednání teprve možné“ (Šubrt, 1998, s. 13). Podle Schütze se přitom jedná také o pluralitu sociálních či intersubjektivních světů: 1) „svět-před“, asociuje s životem předků a předchozích generací, jejichž činy zasahují do současnosti, ovlivňují na základě motivace jedincovy činy; 2) „svět-po“, ve kterém je „obsažen odkaz na svět, který zatím není a který zčásti už bude žít a bude rozvíjen ve vědomí těch, kdo jsou dnes teprve dětmi“; 3) „svět okolo“, ve kterém se odehrává prostoročasová koexistence, kde se jedinci bezprostředně tváří v tvář setkávají a interreagují na základě širokého spektra forem komunikace, prostřednictvím čehož lze objasnit porozumění druhým jako současníkům ve spolusvětě (Ďurďovič, 2018, s. 17–19).

Schütz spolu se svým pokračovatelem jeho díla Thomasem Luckmannem v „Strukturách žitého světa“ odkazuje na předporozumění lidskému jednání setrvávajícímu v „přirozeném postoji“, ve skutečnosti či reálnosti objektivního světa, která je nezpochybnitelná, a proto pro obyvatelé daného světa samozřejmá (Petrusek, 1993; Schütz & Luckmann, 2018 /1979/; Šubrt, 2015). Tato skutečnost podobně jako v Blumerově (1986) pojetí jednání vůči věcem se skládá ze všech materiálních či fyzických věcí, kulturních a přírodních objektů, jedinců kolem mě, ale taktéž i z nemateriálních věcí – všech smyslových úrovní. William James tvrdí, že daný soubor nemateriálních věcí je jakožto subuniversum fyzického světa, což se vnímá smyslově, označuje se za „prvořadou realitu“ (*paramount reality*) (Schütz & Luckmann, 2018, s. 25). Nezpochybnitelnost nebo neproblematizování dané reality, která má řád a je strukturovaná (Petrusek, 1993, s. 129) na základě své totality ve srozumitelnosti, tvoří půdu pro sociální intersubjektivitu v oblasti jednání vůči věcem, nacházejícím své místo ve významové struktuře. Přičemž tato struktura byla temporálně ustanovená lidským jednáním, buď naším vlastním, tak i našich blízkých (*fellowmen*) nebo našich současníků (*contemporaries*), s nimiž tvoříme zmíněný vztah „my“ – sdílující čas a

prostor či také jednáním našich předchůdců (*predecessors*), se kterými nemáme žádnou zkušenost (Schütz, 2012). Nám daný žitý svět je na základě jedincova jednání je modifikovatelný, avšak na straně druhé dané jednání modifikuje (Schütz & Luckmann, 2018, s. 26). Dalším důležitým aspektem orientace v konstrukci intersubjektivního světa je problém rozdílů v individuálním sebeporozumění mezi jednáním, je prezentováno v koncepci subjektivních struktur relevance – předporozumění ve vědomí aktéra umožňující mu orientovat se v konkrétních situacích, do nichž se dostává v žitém světě (Ďurďovič, 2019). Tím je podle Schütze míněna unikátnost a jinakost každého vědomí, kde unikátnost představuje jedinečná „biograficky determinovaná situace“ „odkazující k množství osobně prožitých předchozích zkušeností, v nichž se pozvolna budovalo jeho sedimentované vědění o sobě a o světě“ (Ďurďovič, 2018, s. 16). Jinakost na druhou stranu odkazuje k pojmu tzv. vědění po ruce, „příručního balíku vědění“ (*stock of knowledge at hand*) popisujícího vědění, „jež není pouze subjektivně-individuální, nýbrž intersubjektivně sdílené, začleněné do sociálního řádu“ (Schütz, 2012, s. 288).

3.1 Motivovanost korupčního jednání

Analýzu v diplomové práci zakládáme na hermeneutické charakteristice zkušeností s korupcí jako se širokým fenoménem zahrnujícím řadu mnohostranných smyslů a objektů modifikujících jedincovo jednání, které se skrze rutinizaci jednání dostává do roviny každodennosti (Schütz & Luckmann, 2018). Vycházejí z poznatků o studiu žitého světa můžeme říci, že výklad sdílených zkušeností je postaven kolem výkladu individuálních motivů ke korupci. Prostřednictvím odhalení interakčního vztahu založeného na reflektujícím pohledu studentky či studenta VŠ, podníceného korupčním chováním, lze odkázat k racionalizaci jednání, jež je formovaná v Schützově teorii motivovanosti jednání. Proto korespondují s metodologickou stránkou při zkoumání korupčního chování a vnímání korupce jednotlivce, musíme konstruovat naši interpretaci subjektivního smyslu prostřednictvím odhalení motivů ke korupci, neboť v důsledku individuální zkušenosti je spolupodmíněna zkušeností druhých.

Schützová koncepce dichotomie motivů zachycuje to, že se do sociální interakce zapojuje i druhý, a intersubjektivita jednání má proto charakter zřetězení sekvencí vzájemného působení: 1) „Motiv-aby“ (*in-order-to motive*) je typ odkazující na budoucnost (projektování jednání), v kontextu realizace podobného činu. Zde jedinec retrospektivně může pochopit proč-motivy, které mu určovaly udělat to, co si naprojektoval udělat²³ (Schütz,

²³ Taková typizovanost motivu – aby spočívá v permissi: „Čím větší a zažitější je tato zkušenost, tím samozřejměji a rutinněji všechno probíhá. Tím spíše se prostředky a cíle pro jednajícího automaticky propojují a namísto výslovného promyšlení nastupuje víra že ‘člověk-může-stále-znovu’ [...], že se lze spolehnout na prostě

2012). 2) „Motiv-protože“ (*(genuine) because-motives*), obsahující kauzální aspekt, je typem odkazujícím na minulost v kontextu završené zkušenosti, které určily, že jedinec jednal, tak jak jednal (Schütz, 2012). Důležitou odlišnost „motivu-aby“ nebo nepravého „motivu-protože“ najdeme v Schützově tvrzení: „v relaci aby je motivujícím už předchozí rozvrh, [...] v pravé relaci protože je motivující nějaký rozvrhu předcházející prožitek“ (in: Ďurďovič, 2018, s. 22). Tudíž se jedná o „pravý motiv-protože“, když nelze reformulovat „motiv-aby“.

Sociální motivy podle Millse (1940) vystupují jako subjektivní prameny činů, které mohou mít internalizační charakteristiku ke standardizaci vlastního chování. Motivы mimoto vystupují při analýze korupce jako interakčního prostředku projektem lidského jednání, určujícím jeho průběh. Dané projekty, které se stávají prostřednictvím uskutečnění daného jednání (*action*) „činem“ (*act*) – dokončeným, ideálním stádiem jednání. Začátek a konec daného projektu spočívá na jedinci samotném, ale porozumění danému procesu je založeno na reciprocitě (motivů) perspektiv, které konstruují idealizaci jednání v typizované intersubjektivitě ve vědění po ruce, čímž činí jednání intersubjektivním nebo sociálně srozumitelným při každodenních interakcích (Schütz, 2012). Při aplikaci dané teorie do kontextu problematiky korupčního jednání lze použít slova Miloslava Petruska (2004, s. 19), jenž interpretuje Schütze a zmiňuje, že svět každodenností je světem práce, který „skýtá překážky, k jejichž překonání je třeba úsilí; klade přede mne problémy, umožňuje mi plánovat a uspět či selhat v dosahování mých cílů“.

Tento teoretický výklad můžeme shrnout pomocí aplikace na problematiku diplomové práce, vycházející z pojetí neformálních praktik zmíněného *blatu*. Při porozumění *blatu* Lennhagová (2012) ve své analýze poukazuje na kulturní podmínky, ovlivňující motivaci neformálních činností, prezentující nemorální činnost na Ukrajině jakožto morální neboli „oprávněnou“ či alespoň „pochopitelnou“ v určitém kontextu pochopení situace na obou stranách korupčního vztahu. Přitom distancující se od kulturní zakotvené roviny hodnot, průběh tohoto vztahu se stává takovým způsobem pochopitelným na základě roviny sdílených očekávání jednotlivců (Helmke & Levitsky, 2004). Proto lze skrze odhalení sociálně situovaných clusterů korupčních motivů představit externí manifestaci hlubších elementů individuálního jednání, jež koresponduje s normativitou mimooficiálních pravidel korupčního chování na VŠ (Mills, 1940). Avšak zde je zapotřebí počítat s motivačními strukturami individua, jež jsou ovlivněny působením ve zvláštních kontextuálních podmínkách organizace.

‘a-tak-dále‘ (Ďurďovič, 2019, s. 140).

3.2 (Ne)formální řád korupce

Při pokračujícím pátrání odpovědi na teoretickou otázku, jak je v kontextu korupčního jednání vůbec možná nějaká shoda ve společně obývaném světě, lze vedle konstituce korupce jakožto intersubjektivního fenoménu, kolem něhož se konstruuje sociální jednání, odkázat také na proud etnometodologie a konverzační analýzy (Garfinkel & Livingston, 2003; Garfinkel & Sacks, 1986; Schegloff, 1997). V této části práce je cílem nastínit proces utváření řádu, jehož prostřednictvím lze rozumět danému jednání samotných aktérů v daném situačním kontextu (Mišovič, 2019, s. 35). Za druhé, v teoretickém rámování můžeme nahlížet také na vnímání korupce v pozici aktérů skrze konstrukci jazykového vyjádření o korupci jakožto součásti určitého diskurzu, nýbrž také chceme tímto uchopit, jakým způsobem se vytváří výroky omlouvající (*apologiae*) korupční jednání (Badarneh, 2020).

Kontextualitu korupce jako hlavní prvek mezi dalšími můžeme vnímat jako neformální praktiku použitou k získání vlastních privilegií, kontrastující s prostředím ustanovených oficiálních pravidel sociální organizace (Pertiwi, 2018). Proto v této práci obracíme pozornost také na studium reprodukce řádu, čímž se projeví kontextualita korupce. Při obrácení se ke studiu objektivních praktik od Libermana (2018) je možné tvrdit, že daná kontextualita spočívá na lokálním řádu, který prostřednictvím společné činnosti, jednotlivci ve skupině rutinně zakoušejí a přispívají k lokálnímu řádu (ne)formálních struktur. Korupce v takovém pojetí tedy vystupuje jako sociální fakt, který se mezi studenty majícími zkušenosti s korupcí dostává do neustálého kolaborativního, interakčního procesu, během něhož se utvrzuje prostřednictvím rozumění korupci v objektivaci. V tomto stadiu, jak naznačuje Simmel, „naše subjektivní dojmy transformovány do pevných pravidelností a konzistentního obrazu“ (in: Liberman, 2018).

Studie Garfinkela a Sackse (1986) na rozdíl od Alfreda Schütze poukazuje na „metody“ členů, které vycházejí z ovládání přirozeného jazyka a porozumění mu určitým způsobem přes praktické činnosti – každodenní interakce zakotvené v sociálním řádu. Pro pochopení je zapotřebí uvést, že jazykové vyjádření jedince v rozhovoru je v této diplomové práci objektem zkoumání z hlediska jejich užití v lingvistické výměně, tedy slov vyjádřených („indexovaných“) s ohledem na konkrétní sociální situaci, v níž jsou tato slova produkována (Coulon, 1995). Konkrétněji řečeno v daném teoretickém kontextu, v empirických rozhovorech se mimo jiné obrací pozornost na (přirozené) jazykové vyjádření o rekonstruované vzpomínce o korupčních zkušenostech, odkázané ke kontextuálním faktorům jedince (např. biografie). Korupce jakožto jednání konstituované širokou škálou konkrétních

praktik nebo jejich kombinací se tím pádem stává pozorovatelným fenoménem prostřednictvím toho, co Garfinkel a Sacks označují jako glosující praktiky neboli jednání, které je souhrnně označené nebo prakticky vysvětlitelné (ibid). Garfinkel s Livingstonem (2003) poukazují na fenomenologickou konstrukci front a poukazují na jejich lokální či kontextuální organizaci. Daná podmíněnost souvisí se zmíněnými strukturami relevance, které v kontextu korupce vysoké školy odkazují k neustálému transferu mezi formálními a neformálními strukturami jednání obsahujícími v sobě různorodé prvky (prostor, gesta, situace, intimita), jež je rozděluje. V návaznosti na etnometodologii se nyní obrácíme k vysvětlení interakci pomocí proudu konverzační analýzy, jejímž jedním ze známých představitelů je Emanuel Schegloff (1997), který oproti dříve uvedenému formuluje rozdíl mezi jednáním a praxí. Jednáním v našem kontextu je samotné „nabídnutí úplatku“, kdežto jako čin vystupují konkrétní prvky tělesného chování, které jsou v daném kontextu členy jasně rozpoznatelné jako součást nějakého sociálního jednání. Důležité v tom je to, že kompetentní členové společnosti dokážou určitou praktiku správně a rozumně vidět jako konstituent určitého jednání, resp. tuto praktiku v určité situaci adekvátně vykonat, aby bylo provedeno dané jednání (ibid.). Jinak řečeno kompetentním členem v korupční interakci je ten, kdo uznává, že určitá jednání, které umožňují konverzaci, jsou reflexivně „vykazatelnými“ (*accountable*) praktikami (Linstead, 2006, s. 402). Taková koncepce nabízí výzkumné spektrum, ve kterém se jednotlivci orientují na ustálené způsoby – na to, jak úplatek „navrhnout“, a taktéž zda ve skutečnosti nemůže docházet k sociálnímu jednání při „správném“ použití praktik či rozpoznání daných indicií.

Závěrem teoretické tematiky (ne)verbálního vyjadřování lze poukázat na to, jak samotní jedinci používající slova (a diskurzy) provádějí proces „omluvy“ (*apologiae*) a legitimizace korupčního činu jakožto způsobu lokalizace sebe a těch druhých v prostoru posouzení vlastního korupčního jednání a jednání těch druhých. V naší perspektivě jsou pozice konceptualizované jako sociální konstrukty již primárně stanovené prostřednictvím nejen používaného jazykového (Badarneh, 2020), ale i tělesného vyjádření v propojení s materiálními věcmi, jež jsou k dispozici jednajícím aktérům. V neposlední řadě lze skrze danou konceptualizaci vyjádření o hájení individuálního jednání nahlédnout do toho, jak se ustavuje korupční diskurz na VŠ a jak zpětně ovlivňuje jedincovo mínění o korupci, které je jakožto korupční norma předpokladem k umožňování dalších budoucích korupčních praktik.

Závěrem při aplikaci teoretických poznatků podložíme proces dekonstrukce formality skrze řečové vyjadřování na příkladu psychologické studie „Neutralizing the patient“, která využívá podobnou metodologii jako předložená diplomová práce. McNulty, Ogden a Warren

(2013) v dané studii poukazují na překročení sexuálních hranic na lokální ukotvené úrovni v dekonstrukci vztahu „terapeut-pacient“. Vztah je lokalizován v kontextu medicínské organizace, tedy v oblasti formální interakce mezi pacientem a terapeutem. Dekonstrukce vztahu a z něj vycházející role – neutralizace pacienta s cílem sexuálních praktik – se přesouvají do oblasti neformální interakce. Přesuneme-li se do roviny korupce na VŠ, jednání podle výzkumného předpokladu transformuje systém relevancí spojených se vztahem „učitel-žák“ nebo „klient-úředník“, který není založen na směnných a tržních principech, do jiných forem vztahu, již ekonomicky zakotvených. Pokud se opřeme o interpretaci zkušeností a porozumění motivaci jednotlivce, můžeme obsáhle popsat různé úrovně formality v organizaci, usnadňující proces korupce a jeho následné možnosti obhájení, čímž zároveň popíšeme generující se specifické vztahy.

II. Metodologie

4. Interpretativní fenomenologická analýza

Doposud se práce věnovala terminologickým zásadám a konceptuálním východiskům. Daná kapitola se zaměřuje na metodologické prvky empirického výzkumu. Při jeho aplikaci byla pro zodpovězení výzkumné otázky zvolena metoda interpretativní fenomenologické analýzy (IPA), jež má kvalitativní a induktivní charakter. Původně použitá v psychologii zdraví, v 90. letech 20. století byla metoda IPA vypracovaná Jonathanem Smithem a Mikem Osbornem (2008), jež se v detailech zabývá tím, jak participant rozumějí smyslu jejich osobního a sociálního světa prostřednictvím studia zkušeností, stavu, událostí, které zažívají zkoumaní jedinci. Prezentované působení ve světě z „perspektivy zasvěcence“ a následně interpretující dané působení z hlediska žité zkušenosti (interpretativismus) výzkumníkem zahrnuje dvoustupňový proces interpretace odkazující k pojmu Gadamerovu – dvojité hermeneutika. Podle Gadamera není interpretace (překlad) psychický pocit vcítování, nýbrž „splnutí horizontů“ – v němž se významové jednání či objekt, vycházející z jednoho konceptuálního světa, převádí do pojmů relevantních pro jiný (Fay, 2002). Takovýto proces dává výzkumníkovi prostor pro pružnost a otevřenost konceptuálních paradigmat. Právě takový vliv výzkumníka je v IPA součástí interpretativně-analytického procesu, čímž se liší od zásad klasického fenomenologického výzkumu, kde se výzkumník snaží své významy uzavřít a neznamenávat (Koutná Kostínková & Čermák, 2013; Šuránová, 2013). Na základě toho hermeneutická tradice v IPA proto nechce proniknout k podstatě světa skrze fenomény (transcendentalismus) (Slavík & Pospěch, 2019). Skrze zjištění IPA spíše nabízí, aby výzkumník „nahlédl na významy společně s respondenty, poodkryl esence jejich zkušeností; Jde o rekonstrukci skutečností, které si respondent spojuje na základě svých vlastních zákonitostí. V IPA interpretujeme význam obsahů, jež respondent sděluje, a snažíme se zachytit subjektivní vnímání jeho žité zkušenosti“ (Šuránová, 2013, s. 105–106).

Je nutno však s ohledem na výzkumné otázky odůvodnit použití původně psychologické metody ke zkoumání korupce jakožto objektu sociologického zkoumání a rovněž načrtnout metodologické zásady použité v procesu analýzy. Když se obrátíme na teoretická východiska práce, v použití IPA se jedná o přístup ke zkoumání korupčních zkušeností jako činů obsahujících negativní konotaci podpořenou legislativou státu²⁴. Pomocí

²⁴ Tím je myšleno, že se korupční jednání nachází v jakési šedé zóně – i přestože jev běžně kulturně usazený v korupčních normách instituce (VŠ) je taktéž jevem zahaleným, či chceme-li dodat skrytým navenek před oficiálními pravidly, ke kterému se přiznat znamená přijmout definici právního deliktu spojenou s následky trestní odpovědnosti. (Srov. kapitola 1. a kapitola 2.)

IPA je ve výsledku dané analýzy zachycena realita korupční situace na VŠ na základě interpretace zkušeností s korupční kulturou. Zde ale hraje roli nejen racionální složka rozhodování, ale proces sebereflexe osobnosti i afektivní kontext „prožití“ korupce, který ovlivňuje porozumění danému jednání jako vlastnímu, tak i jednání „těch druhých“ z hlediska jednotlivých aktérů, tedy i z hlediska výzkumníka. Pro tyto účely používáme charakteristickou citlivost IPA k subjektivitě a hlavně nabízený idiografický přístup „manifestující se v zaměření na konkrétní jedince, kteří ve svém životě zažívají specifickou situaci nebo událost“ (Koutná Kostínková & Čermák, 2013, s. 12). Důležité je také to, že na základě výzkumného zaměření ve spektru mikrosociologie, skrze předložení rozdílů v žitých zkušenostech, bychom mohli pomocí IPA vyzdvihnout jedinečný aspekt zkušenosti respondenta s korupcí, který dokresluje vzniklá témata.

4.1 Výzkumný vzorek a tvorba dat

Při použití IPA se různí autoři (Smith & Osborn, 2008; Šuránová, 2013; Willig, 2017) shodují na tom, že ve studiích je vzhledem k povaze fenomenologického výzkumu smysluplné se zaměřit na menší počet participantů. Skrze svou citlivost při použití idiograme je cílem IPA detailní popis jednotlivé zkušenosti, a proto lze k analýze přistupovat jako k jednotlivým případovým studiím (Šuránová, 2013). Smith, Flower a Larkins (2009) doporučují pro studentské projekty, jako např. diplomová práce, vzorek o počtu 3–6 respondentů. Pro tvorbu vzorku byla užita dvě kritéria:

- a) Členství: s ohledem na identitu studenta v organizaci šlo o osoby, jež jsou v okamžiku provedení rozhovoru zapsané k dennímu studiu na státní ukrajinské vysoké škole (kritérium aktuální kompetence);
- b) Korupční zkušenost: s ohledem na korupční prožitek, osoba měla přímou zkušenost s korupční situací během studia na své vysoké škole (kritérium přímé korupční zkušenosti).

Způsob výběrů respondentů se prováděl na základě nepravděpodobnostního výběru pomocí metody tzv. sněhové koule (*snowball sampling*), který umožnil skrze „informátory“ získat přístup k podobným „skrytým“ jednotkám a tím pádem z hlediska stanovených kritérií zároveň udržet homogenitu vzorku, jež je klíčová pro IPA. Pokud jde o metodu sběru dat, je jí podle doporučení v literatuře (Mišovič, 2019; Smith et al., 2009) polostrukturovaný rozhovor. Tvorba vzorku na základě stanovených kritérií byla dokončena po dosažení teoretické nasycenosti a saturaci dat. Konstrukce otázek byla založená na teoretických východiscích s referencí k výzkumné otázce. Při modifikaci otázek a seřazení „scénáře“ interview byl

proveden předvýzkum se 4 respondenty, kteří nebyli zahrnuti do vzorku. Samotné otázky měly otevřenou a nepřímou podobu v polostrukturovaném rozhovoru tak, aby bylo možné skrze odpovědi vstoupit do žitého světa respondenta (Willig, 2017). Při získání opakovaných informací v rozhovorech, jež odpovídaly stanoveným výzkumným otázkám, konečný vzorek zahrnoval 7 respondentů (obr. 6).

Číslo a jméno respondenta/ky	Věk	Pohlaví	Ročník/stupeň studia	Město VŠ
1. Tymofij	21	muž	4./mgr.	Kyjiv
2. Hanna	21	žena	5./mgr.	Kyjiv
3. Julia	21	žena	4./mgr.	Lviv
4. Jaroslav	19	muž	2./bc.	Kyjiv
5. Dmytro	19	muž	2./bc.	Kyjiv
6. Elizaveta	21	žena	5./mgr.	Kyjiv
7. Liubava	21	žena	1./bc.	Kyjiv

Obr. 6: Přehled charakteristik výzkumného vzorku

Při konstrukci vzorku s ohledem na použití IPA jsme dbali na detailní popis skrze mikroanalýzu interakce určité (kultury) skupiny. Proto v důsledku konstrukce vzorku odkazovala na teoretickou transferabilitu, jež umožňuje spíše nalézat propojení výsledků IPA s již existující literaturou nebo výzkumy, než k empirické zobecnitelnosti (Šuránová, 2013, s. 14).

4. 2 Proces analýzy

Podobně jak uvádí ve svém výzkumu Slavík a Pospěch (2019, s. 141), používáme v diplomové práci postupy IPA nepracující se striktním přístupem IPA, jak se uplatňuje v psychologii, nýbrž intenzivně využíváme zdroje z oblasti teorie, což odpovídá logice interpretativního epistemického režimu na poli sociálních věd (Geertz, 2000; Reed, 2011).

Datový vstup tvořila doslovná transkripce nahraných a posléze z ukrajinštiny do češtiny²⁵ přeložených rozhovorů, zaměřených na oblast (1) „vnitřních“ procesů vedoucích k internalizaci korupčního chování, modifikovaných v zvláštní biografické situace jedince, jež postupně přechází do oblasti (2) „vnějších“ osobních zkušeností s korupcí jakožto konstituci

²⁵ Původně ukrajinské texty při transkripci byly přeložené do češtiny, aby vyjádřily nuance zdrojového jazyka a významy specifické pro kulturu, avšak zůstávaly srozumitelné českému čtenáři při dohledání analogických výrazů v českém jazyce.

toho jednání v interakční rovině jedince vedoucí jedincovými motivacemi, kde v důsledku šlo o (3) zpětné hodnocení působení vlastního jednání.

Samotný postup analýzy přepsaných rozhovorů se lišil od běžných analytických doporučení (srov. Šuránová, 2013; Willig, 2017) a probíhal v prostředí počítačového programu pro kvalitativní analýzu ATLAS.ti v několika krocích:

- 1) Fáze seznámení s daty: čtení a opětovné čtení rozhovorů s cílem orientace ve vyprávěních;
- 2) Fáze tvorby systému kódů: poznámkování (komentování) úryvků, otevřené kódování úryvků, *in vivo* kódování pro zvláštní řečové pojmy;
- 3) Fáze tvorby témat: hledání vzorců napříč případy;
- 4) Fáze rozvíjení vzniklých témat: axiální kódování (slučování kódů) a komentování s cílem následné interpretace úryvků ve světle zmíněných teorií.

Na základě analýzy byla vytvořena 3 témata, která byla rozdělena na 2 až 3 podtémata vysvětlující podstatu celých témat, jež jsou představená v další kapitole. S cílem poukázat, jak jsou vytvořená témata mobilizovaná a jak mezi sebou korespondují, samotné úryvky sdělení respondentů jsou integrované do části výstupů²⁶ (Willig, 2017). Je zapotřebí dodat, že průběh analýzy se „technicky“ poněkud překrýval s metodologickými zásadami zakotvené teorie (Strauss & Corbin, 1999), konkrétně v použití otevřeného kódování s cílem kategorizace a systematizace údajů, ze kterých pocházela výsledná témata. S přihlédnutím k výzkumu Slavíka a Pospěcha (2019) s podobným cílem prezentace byla chronologická návaznost témat proměněna v návaznost věcnou, aby byl vytvořen adekvátní obraz struktury významů v datech.

²⁶ Po úryvku z transkripce následuje označení systému číslování podle jména a čísla respondenta a čísla úryvku, jež pochází z příloženého projektu ATLAS. ti, např. (Hanna 4:17)

III. Výsledky

5. Výsledná témata

- 1) Já v kontextu prožití korupce:
 - a) Učení se korupci;
 - b) Korupční kultura na škole;
 - c) Nepřímá zkušenost s korupcí.
- 2) Podřízenost korupci:
 - a) Korupce jako sdílená zkušenost;
 - b) Interakce, formalita a hra.
- 3) Význam zkušenosti:
 - a) Individualita korupčního činu;
 - b) Korupční situace očima vyučujícího.

5. 1 Já v kontextu prožití korupce

Nedělitelnou součástí rozhovoru byla vyprávění o pozadí respondenta, které odkazuje na unikátnost a proměnlivost názoru a předešlých či předaných zkušeností o korupci, což v důsledku prezentuje zvláštní systémy relevance.

a) Učení se korupci

Téma jednak shrnuje zkušenosti aktérů s korupcí před nástupem na VŠ i seznámení s korupcí na svojí VŠ obecně. Konkrétně se v dané části rozhovorů prezentují procesy socializace jedince, kde se otevírá jeho rodinné pozadí. Takový kontext načrtává mezigenerační vztahy s přihlédnutím ke korupčnímu kontextu, ve kterém docházelo k předání korupční zkušenosti.

V úryvcích z rozhovorů studentů Hanny, Jaroslava, Dmytra a Tymofije můžeme objevit téma korupce ve prospěch zabezpečení individuálních potřeb. Ve většině rozhovorů se předuniverzitní zkušenost s korupcí týkala institucí ve zdravotnictví, přičemž se objevuje tendence „normalizovat“ proces podplacení. U Hany a později i u Tymofie načrtává působení tzv. „významných druhů“, se kterými je jedinec emocionálně spojený a jejichž prostřednictvím přejímá určité úkony a společenského světa, jako jediného možného (Berger & Luckmann, 1999). Takovým způsobem Hanna mj. při reflexi vlastního jednání odkazuje k definici „vděčnosti“ v korupčním činu: *...tak i sama to tak dělala (jako rodiče). Ale jinak, když dáváš peníze lékařům od sebe, tak to je vděčnost, říkáš mu děkuji, a nemáš takový pocit,*

že tě donutili dát peníze [...] pochopila jsem, že tak to lze dělat i dělám to i sama (Hanna 4:4). ...kupříkladu jdu za lékařem, stále chodím k dětské lékařce, protože ona mě už zná, chodím tam od dětství, jelikož podle věku už bych tam neměla chodit. Takže třeba na konci mojí návštěvy jí dávám nějakou vděčnost, nějaké peníze a ona narušuje pravidla, ale myslím si, že to není korupce. Ale když jsou konkrétní narážky na úplatky, tak to si myslím, že korupce je (Hanna, 4:2).

Tymofij při první zkušenosti s korupcí ve svém životě vzpomíná na blízkou osobu – svého otce, který využil svého pracovního postavení (policejní důstojník) při řešení problému osobního diskomfortu (důstojnosti) spojeného s úrazem, jenž vychází z problémů taktéž ve sféře zdravotnictví. Mimoto respondent rozšiřuje předešlá tvrzení o „poděkování“ lékařům: *U mě například byla zlomená ruka, na střední jsem si hrozně zlomil ruku, měl jsem dokonce operaci, nemohl jsem se dokonce postavit z lůžka. Otec našel lékaře, který to udělal tak, abych mohl aspoň chodit a nemusel močit do nemocničního pisoáru. (Tymofij 2:74) ...korupce je, když kupříkladu lékař něco udělal, a potom to je jako vděčnost, donést koňak, protože pak ty budeš zas chodit za tím lékařem. Začíná se to snad obyčejnou čokoládou a končí miliony. Tedy to, co je mimo reglament nějakého povolání, tak to je vlastně korupce (Tymofij 2:5).*

V dané problematice je pozoruhodné, jak samotný Tymofij ve svém mnění se postojí předává zkušenosti mladšímu bratrovi, přičemž poukazuje na dlouhodobou až fatalistickou perspektivu, kde se kříží hodnotový systém a svět určitých pravidel instituce: *Můj bratr je docela proti korupci, já také byl dřív proti. Pak jsem se naštvál na ten systém... Ale víš, jak se říká? Nauč spoluexistovat s problémem, než si lámat nad tím hlavu a trpět (Tymofij 2:75).*

Dřívější sdělení podporuje Julie studující na VŠ ve Lvově, když popisuje podstatu nabídky úplatku v termínu „poděkování“ lékařům: *...(existuje) něco jako poděkování, ale myslím, že na univerzitě by to nemělo být. Může to být lékařům... vděčnost je, když z vlastní vůle chcete něco dát konkrétní osobě nebo konkrétnímu ústavu. A korupce je, když si uvědomíte, že když nedáte určitou částku, a oni vám tuto částku řeknou, tak nebudete mít to, co chcete. Vděčnost je z vlastní vůle. A korupce je, když po vás někdo něco chce (Julia 6:3).*

Rovněž se objevuje, že ke korupčním zkušenostem v rodině docházelo z hlediska odmítání a negativního postoje vůči korupci. Mnohem důležitější je zde pozorovat vynořující se utlačivou složku „donucení“, která vystupuje jakožto srozumitelný (zřejmý) komunikační prostředek:

Neměli jsme nikoho, kdo by přišel domů a řekl, že dal úplatek. To jsem obvykle byla já, když jsem se vrátila z univerzity a vyprávěla, co se u nás děje, a rodiče říkali: „Bože, to je hrůza, to jsme neměli.“ A aby rodiče někomu něco dávali, to nevím (Julia 6:5).

...moje rodina má k tomu také negativní vztah, ale asi byly případy, když neexistovala žádná další varianta na vybranou (Liubava 14:19).

...nabízeli nám (rodině) dost často, ale jsme dost poctiví, tohle je jako heslo naší rodiny, možná to přijde, že jsme takoví tvrdohlaví a hloupí jako berani (směje se). Když mně někdo nabízí nějaký úplatek, já tomu nerozumím (Elizaveta 12:1).

V tomto úseku lze podotknout, že Elizaveta v odmítavém postoji k podřízení se korupci explicitně načrtává gestovou hru, která evokuje v jedinci na opačné straně vztahu deaktualizaci nabídky úplatku: *Někdy hrám na hloupou, že tomu nerozumím, nebo vážně nevnímám, o co se jedná, a potom pokud se to stává neaktuální, tak ta osoba prostě potom opustí takovou cestu řešit něco, nemá zájem vyjednávat a řešíme to nějakým jiným způsobem (Elizaveta 12:1).*

Úryvky z rozhovorů Jaroslava a Dmytra poukazují na učení se pravidlům z hlediska reflexe širšího kontextu, jenž se odkazuje na situaci v státě, a podobně se jako i předešlé úryvky týkají prostředí instituce zdravotnictví. Zde tudíž můžeme pozorovat distanci od rodinného prostředí k procesům učení se pravidlům náležejících k diskurzivním praktikám, jež odkazují k opakovanému fatalistickému tvrzení „chycení se“ do systému již připravených pravidel, podle nichž se jedinec spoléhá na kulturní tvrzení „tak se to dělá“: *...když jsem chodil za chirurgem, to bylo, když jsem ještě byl menší, ten chirurg mě posílal do jiných nemocnic, tak jsem mu dal 200 hřiven²⁷, a on prý „dobře, tak se posad', kouknu na tebe“, takže nemusel jsem pak už nikam dál [...] to je takový systém, tohle už je obyčejná (normální) věc, lékař nebude pracovat bez úplatku, u nás (ve státě) už se stalo, že bez toho to prostě nejde (Jaroslav 8:5).*

...naši spoluobčané to vnímají tak, že pokud korupce je v jejich prospěch, tak tohle je normální věc, pokud se děje mimo nich, tak to je zle. Jasný, radši bylo dát dvě stě hřiven, než obcházet všechny lékaře, abych měl nějaké potvrzení, ztrácet na to tři dny, stát ve frontách, ale pak vím to, že jsem zdravý třeba a nemusím ztrácet zbytečně čas a nervy a stát ve frontách, to nedává prostě smysl (Dmytro 10:9).

b) Korupční kultura na škole

Postoupíme dál přes internalizační procesy a popíšeme obecnou charakteristiku vnímání kultury korupce na škole ve sděleních respondentů, a to skrze korupční zkušenosti,

²⁷ Přepočít z ukrajinské hřivny na českou korunu je podle kurzu ČNB, dne 02.12.2020: 1 UAH = 0.77 Kč.

produkující názorové závěry o vzdělávacích institucích celkově. Prostředí vysoké školy (jakožto součásti instituce) se stává součástí jedincovy sekundární socializace. V daném prostředí můžeme načrtnout rysy vystupujících korupčních mechanismů, podle nichž student akceptuje napodobování pravidel skrze určitý proces. Analogicky Mead (2017) označuje podobný proces pojmem „hry“ (*game*), který padl v předešlém tématu. Určitým způsobem organizovaná „hra“ je klíčová pro internalizace „subsvěta“ (parciální realita), ve kterém jedinci přistupují, jak tomu říká Becker a kol. (1992), k „latentní kultuře“²⁸ jakožto součástí objektivního světa, a ve kterém jedinec získává a utvrzuje se v roli studenta. V dokončování socializace zde hraje roli tzv. „významný druhý“, který v osobě vyučujícího prezentuje typizační vztahový konstrukt, zprostředkující danou realitu.

Vnímání takových „her“ lze pozorovat na případech, které odkazují k učení tomu, „jak se věci dělají“ při procesu socializace na základě respondentovy reflexe vlastních či skupinových motivů k využití korupce v přístupu „uchlácholení“ vyučujícího, kde cílem je získání příznivého vztahu mezi vyučujícím a studentem buď v individuální situaci, nebo přes kolektivní jednání. Daný proces je představený z perspektivy „nováčků“ (*freshman*), kteří skrze učení se v novém prostředí, odlišném od předchozího (rodina, střední škola), definují situaci odpovědně. Začlenění do systému (VŠ) odkazuje jedince na náročné volby v nových formách chování, které jsou definované jako problematické (Becker et al., 1992). Na základě předešlých (předaných) zkušeností vzniká rozhodnutí o materiální „investici“ do vztahu mezi studentem a učitelem, lze ilustrovat na následujících příkladech z rozhovorů:

...na začátek školy musím poblahopřát vyučující ke Dni znalostí²⁹ [...] darovali jsme kytky s cílem toho, abychom nějak vytvořili kamarádství s vyučující, která má na starosti naši studijní skupinu. Při tomto kolektivním procesu darování probíhala seznamovačka se spolužáky, kde bylo zjevné, kdo například ani nechce kamarádství (Elizaveta 12:54). ...v prvéku aktivně jsme se snažili ukázat se na katedře. No, a hodně z prvků nabízeli něco darovat, tuším darovali jsme kávu, no jen tak, na Silvestra nebo na Mezinárodní den žen. Některé z těch lidí pokračovali v darování dárků, a proto tito studenti byli oblíbenci u těch vyučujících (Elizaveta 12:30).

...Nespadá pod korupci to, když my se skupinou dáváme dohromady peníze na koupi nějaké tašky [balíčku], dárečky, koňak, bonbony. Posléze sami mu doneseme, abychom získali loajalitu vyučujícího, ale to obvykle děláme buď na svátky, nebo před zkouškou. Ale není to

²⁸ V daném kontextu se jedná o takovou realitu, ve které je korupce na škole běžně, avšak zároveň skrytě provozovaná.

²⁹ 1. září Den znalostí – státní svátek, který byl zaveden v období Sovětského svazu na Ukrajině. Na středních školách obvykle probíhá seznamování s učiteli a darování květů nebo drobných dárků učitelům.

pravidelné, protože tohle může také roztrpčit vyučujícího, takže nic jsme se neučili, a proto teď jakože počítáme jen s tím, že jsme koupili koňak či květy (Dmytro 10:3, 10:6).

První zkušenost s korupcí na VŠ během prvního zkouškového období s odkazem na předpoklad „neznalosti“ pravidel mezi novými studenty se objevuje i v dalších rozhovorech. Zde se vynořuje téma vnímání obav „toho druhého“, produkující latentní obsahy jednání, jež se stávají pro jednotlivce následně pochopitelné:

...(vyučující) tvářila se, hrála roli tak, že nerozumí, co se děje. Protože to byl první ročník, vyučující moc mě neznala celkově, jako člověka. Někteří mají obavy, stávalo se, že vedoucí katedry schválně poslal studenta (aby podplatil), aby pak objevil korupčního vyučujícího, a takzvaně ho chytil za ruku (Dmytro 10:16).

...vyučující může nepřijmout od někoho (úplatek), protože nedůvěřuje osobě, kvůli tomu, že se s tou osobou během semestru nestýkal nebo nebavil se. A toho, s kým se bavil, zná, ví, jaká ta osoba je, zda to praskne [vydá] na toho vyučujícího, nebo nikoliv (Dmytro 10:8).

První rok po škole jsme s tím neměli problém. Nikdo nic nepožadoval. Asi si mysleli, že děti ve věku 17–18 let ještě nevědí, jak to všechno udělat, a mohou někoho udat. Už od druhého zkouškového období, tedy ukončení prvního ročníku, se tam začalo mluvit. Požadovat peníze, ale zahalené (Julia 6:7).

...on (vyučující) když bral úplatek, tak se s někým dělil prostě, on strašně se bál, že někdo vejde, že ho někdo nahraje na kameru, diktafon a odvezou ho na policii (Tymofij 2:41).

Habermas (1987) hovoří o křížení osobních hodnot a racionality systému, čímž se dostává k procesu tzv. „kolonizace životního světa“ (osobní a profesionální sféry). Korupce se na VŠ dostává do každodenního života jedinců přes učení se pravidel samotných po stadium uvědomění si toho, že úplatky se jeví jako „nesprávné“, nabízející jistotu a efektivní dosažení cílů, kdežto „oficiální“ pravidla zahrnují určitá rizika: *...když jsem mu dal peníze a on (vyučující) dal mi započet, já jsem měl z toho radost, protože konečně jsem vyřešil problém, jo, já jsem měl prostě problém. Problém, který se dal vyřešit dvěma způsoby, ten první způsob byl osvědčený stoprocentně, a ten důvěryhodný už nebyl, chápeš, já bych to nestihl udělat seminární práci sám (Tymofij 2:68).*

My na univerzitě máme dvě strany korupce. Jedna strana je ta, když někdo chce sám podplatit, a nemučit se tím předmětem. A ta druhá se projevuje, když chce někdo sám zvládnout ten předmět, ale dostává zákeřné otázky při zkouškách a pak naschvál se snižují body. Proto až zbyde poslední pokus na opakování, aby nebyl vyloučený, tak se musí platit. Tedy oni (vyučující) to dělají naschvál tak, kdyby..., že se osoba vlastně může snažit zvládnout sama, ale má malou pravděpodobnost uspět (Dmytro 10:7).

Korupční zázemí na VŠ se tím pádem jeví jako hluboce ukotvené do samotného organizačního prostředí, ve kterém se procesy atestace definují jako problém vyžadující efektivní řešení ze strany studentů. Takovým způsobem je nám Hanou prezentován svět efektivní absurdity, kde její sdělení vyvolává smích v uvědomění si toho, jak se respondentce jeví podle instrumentální logiky postup podplacení k „řešení problémů“, ale zároveň vycházející následně jako naprosto absurdní³⁰: *...podle toho systému, kde získáš určitý počet bodů, tak vychází bodová hranice, podle které jdeš na zkoušku, či opakuješ, potom pokud ani po opakování neprospěl, tak speciální komise a už potom propouštění ze školy. Tak ti, kteří neměli body, proto ani nemohli jít ke zkoušce a ani zkoušky by nemohli zvládnout, protože nechodili vlastně na přednášky. Proto se dostává do situace, že {směje se} <fakt lepší zaplatit> (Hanna, 4:30).*

Existenciální stanovisko o světě absurdní efektivity podporuje, jak Julie popisuje problematiku organizovaného korupčního aparátu na její VŠ formující se v konkrétní „ceník“ úplatků. Tím respondentka poukazuje na zřejmou korupci v jednoduchém postoji „o tom všichni ví“, rámuje transparentnost korupce v jejím každodenním provozu: *Máme takový systém, že když nedorazíš na přednášku, tak ti dají NB³¹. V prvním ročníku jsme to museli odpracovat (opakovat). A to bylo všechno. Nebyly žádné jiné možnosti. Ve druhém ročníku se objevila taková věc, že je třeba zaplatit. Každá katedra má svou cenu. Dvacet hřiven, třicet hřiven za NB, padesát hřiven... A může se to pak tou absencí už ničím nenahrazovat. Když se to změnilo tak, že studenti museli i platit i opakovat, tak začal skandál. Nakonec se to odmítlo a vrátilo zpět, že musíš buď zaplatit, nebo opakovat. Nevím, jak to oficiálně udělali, ale celá univerzita o tom ví. Všechny katedry. Každá katedra má svou cenu. A to na úrovni celé univerzity (Julia 6:9). ...platíš 100 hřiven, oni dávají 10 hřiven nazpět, pak zatrhne 3 NB a všechno, už nemám NB. Totiž se ani nic neskrývá, nic takového. Všechno je otevřené, ale prý neoficiální (Julia 6:8).*

Shrnující dané téma přibližující se k procesu „sdružování se“ napříč rozhovory s Jaroslavem, Liubavou a Tymofijem se objevuje téma specifického studentského uspořádání podle studijních skupin (rozdělení jednoho ročníku na několik studijních skupin), které je zejména typické pro VŠ v postsovětském prostoru. Důležitou osobou v daných studijních skupinách je vedoucí skupiny (*starosta*)³² – studentka či student, jenž byl zvolen ostatními pro formální reprezentaci své studijní skupiny. Role daného jedince tkví v propojení studentské skupiny a „vyššího“ univerzitního aparátu ve funkci výměny informací v

³⁰ Lze přirovnat k tomu, čemu Habermans říká neetická racionalita (srov. Šubrt, 1998)

³¹ „Nebyl“ (absence)

³² Doslovný překlad v češtině by odpovídal slovu „nejstarší“, v konkrétním kontextu se jedná spíše o označení „vedoucí“.

organizaci. Mimo hlavní studijní skupinu má funkci dohledat to, jakým způsobem musí studenti prostřednictvím kolektivního jednání udržovat „spokojnost“ vyučujícího (Round & Rodgers, 2009, s. 89). Iluze takového studentského zastupitelství jakožto vysoce formálního se rozpouští v ustálených korupčních situacích produkovaných již neformálními interakcemi založenými mezi studenty a vyučujícími, vedoucími kateder, referenty, děkanem apod. Hlavní skupiny tvoří zprostředkovatele či informátora korupčních pravidel „hry“, které usnadňuje její přijetí, a dokonce poukazuje na samotnou možnost úplatku (Shaw et al., 2015) jako jednu z možných variant řešení studijních záležitostí na VŠ: *...neudělali jsme předmět, protože nikdo se na to nepřipravoval, všichni jsme se na to vykašlali, a vyučující pak na konci dával složité otázky. V konečném důsledku náš vedoucí studijní skupiny napsal do společného chatu, že musíme s tím něco dělat a řešení byl ten dárek. Posléze vyučující dovolil ten předmět opakovat [...] tak celá studijní skupina (ročník) jsme se zkrátka rozhodli, že dáme dárek, bonboniéra, flaška vína, obálka s penězi, potom se k nám vyučující začal lépe chovat...* (Jaroslav 8:11. 8:10).

...Vyučující jde na to přes vedoucího studijní skupiny, a když ten pochopí, že to je těžší předmět, tak může nám oznámit, zeptat se, zda nesložíme dohromady peníze <pro úplatek>. Vyučující tedy může narazit v rozhovoru s vedoucím skupiny, že lze zaplatit (Tymofij, 2:37).

Liubava dokreslující daný kontext přináší jako osobně zastávající roli vedoucí studijní skupiny hlubší perspektivu, ve které se objevuje aspekt vlastních výhod mezi jinými studenty: *...vyučující pustila lidi do místnosti, pak se jí něco nezdálo a naštvala se, a tak všechny vyhodila z posluchárny a řekla, ať vedoucí skupiny jde za ní a pak mi řekla, že „vy teď zkoušku neuděláte, protože vy nic nevíte z mého předmětu“ [...] „teď se domluvte“ a vyjmenovala částku. Ona řekla, na co ty peníze byly, na nový linoleum do místnosti, protože mně ukázala, jak bylo děravé. Posléze když jsem vyšla z místnosti, jsem byla šokována, přece jsem prvák (směje se), tak se celá třesa a říkám zbytku skupiny, že mně bylo řečeno, že musíme dát si peníze dohromady, že co teď ale máme dělat? Na to mně bylo odpovězeno, „ale no tak, vždyť je to v pořádku“. No a sebrali jsme peníze, vyučující pak říkala, že jsem jako vedoucí skupiny, nemusím dávat vlastní prostředky do společné částky a mám automaticky jedničku ze zkoušky a řekla, abych ani nepřemýšlela nad tím, abych se chystala na zkoušku. Já tehdy vůbec neměla žádné peníze, a již jsem přemýšlela, kde je seženu, a byla jsem z toho už dost nervózní, takže měla jsem kliku (Liubava 14:7).*

c) Nepřímá zkušenost s korupcí

Nemůžeme opominout sdělení o prožití korupce na VŠ „současníky“ jako součásti své vlastní zkušenosti, vystupující jako závěrečný bodem v procesu učení. Nepřímá zkušenost s korupcí nejen ovlivňuje, jakým způsobem jedinci přistupují ve svých tvrzeních ke korupci, ale vlastně navazuje na korupční kulturu poukazující na vnímání pravidelnosti v chování jiných. Toto téma zahrnuje vnímání jednotlivců z hlediska fenomenolické teze o reciprocitě perspektiv na základě reference o vlastní zkušenosti z minulosti, současnosti a budoucnosti odvozující ke konstrukci „my-vztahu“ (Schütz, 2012). Tato reference spočívá ve vědění o kontinuitě reality, která činí svět korupce na VŠ intersubjektivním, a tudíž srozumitelným na základě rutinní činnosti a komunikace.

Respondenti tak dokládají existenci Schützovy (1967) koncepce (temporálních) spolu-světů (*Vorwelt, Nachwelt*), které existovaly před a budou existovat po jednotlivci, v poukázání problematiky starších ročníků na škole: *No jedničku by on (vyučující) ti určitě nedal, bez ní (koupené učebnice) [...] O tom ještě mluvily starší ročníky před námi* (Hanna 4:17).

...měl jsem spolužáky na VŠ, kteří měli kamarády ze starších ročníků a s nimi jsme komunikovali a od nich jsem se dozvěděl to, co musím dělat, ke komu musím zajít a jak se domlouvat [...] ...ano, to mně říkali (starší ročníky), já taktéž informoval (mladší ročníky), protože je lehčí podplatit, jinak je (tvrdohlavý) a přes to vlak nejede. Jsou ovšem vyučující, kteří se snaží, aby jim student sám navrhl úplatek. Takoví vyučující mají spoustu peněz, obvykle on chce ze studentů strhnout zeli [peníze], proto si dovoluje chovat podle toho, jak on chce, protože se řídí myšlenkou, že vyučující ve svém předmětu je králem a bohem (Tymofij 2:55).

Reference k současnosti v (prostorových) spolu-světů (*Mitwelt, Umwelt*), (Schütz, 1967) lze také poukázat, jak respondenti vystupují jako pasivní aktéři korupčních činů: *No to poslední zkouškové bylo u kamaráda a on neudělal poslední předmět, no tak on šel na opakovací termín, a ani to nezvládl, potom ten vyučující nám řekl, že ať dorazíme za ním do kabinetu a budeme koukat na vaše známky a přemýšlet, co s konečnou známkou [...] jsem čekal vedle kabinetu na chodbě. Kamarád mu dal (úplatek), pak se vrátil a všechno mi pověděl* (Jaroslav 8:11).

V návaznosti na vnímání „spolu(žitého)“ světa v prostorovosti, odkazuje Julie k vnímání osob na VŠ jako „spojených“ mezi sebou. Jedná se o osoby využívající postavení svého příbuzného (nepotismus) s cílem získat prezenci na hodinách, která je rozhodující při zkoušce, takový příklad posiluje korupční kulturu:

...někdo něčí strýc, někdo něčí soused... Když lektori zjistí, že student má příbuzného, který pracuje na univerzitě, všichni mu dávají vyšší známky. Ve skupině máme jednoho takového chlapce. Jeho děda pracoval na naší univerzitě a táta taky pracoval. Když nastoupil do prvního ročníku, všichni už věděli, čím dítě to je, a hned mu dávali vysoké známky. On v podstatě ani nechodí na přednášky. Je v mé skupině, neviděla jsem ho půl roku. Ale přijde na zkouškové. Učitel vidí, že ho zná, a okamžitě dá mu pětku nebo čtyřku. Takovým studentům absenci nikdo nepíše. Těm, kteří nebudou chodit půl roku, protože vědí, že ty děti přijdou před zkouškovým a budou jim platit. Protože pokud někdo bude mít příliš hodně absencí, tak bez souhlasu děkana nebude oprávněn opakovat. Proto on absenci nedostává, jako by chodil (Julia 6:31).

Podobně se Elizavety dotýká téma využití korupce k nespravedlivosti mezi studenty, jež se zaměřuje na esenciální podstatu „koupeného“ vzdělání jakožto atributu odcizeného sobě: *...jsou lidi, kteří se vážně chtějí učit, a pokud mají platit za to peníze, tak vzdělání nebude tvoje, bude ale kupované, je to úplně jiná věc. Obvykle lidé, kteří koupili vzdělání, tak dělají úplně jiné věci, posuzují podle svého spolužáka, koupil si diplom, ale dělá dýdžeje (Elizaveta 12:10).*

Tymofij podobně jako Elizaveta na příkladu svého známého sděluje pocit strukturní nespravedlnosti z hlediska instrumentálního pojetí hodnoty vysokoškolského diplomu: *Já mám známého ve skupině [ročníku], on ukončil učňák, ne technický, ale něco z designu, ale on má nějaký výdělek, prodává šachy a hraje poker, prachy tedy on má, má také značkovou techniku a zřídka se objeví na lekcích. On má plat v dolarech a je mu to tam od věci sedět a upouštět peníze, pokud za jednu hodinu svého času vydělá 10 dolarů, což je hodně. Proto je pohodlnější, když má volno v práci, tak dorazit na fakultu, nebo když už tě vyvolávají přes děkanát, nebo potřebuješ složit zkoušku. Pokud on nemá čas, objedná si závěrečnou či průběžnou práci. Pokud existuje možnost zaplatit za zkoušku, tak on za ni zaplatí, pokud není taková možnost, tak se bude snažit. Ale u nás to je takto, pokud nemáš průběžnou práci, tak nemůžeš skládat zkoušku. Takže je mu to úplně jedno... je to z jedné strany nesprávné, špatné, ale z druhé strany je to jen kvůli diplomu... (Tymofij 2:12).*

5. 2 Podřízenost korupci

Na základě jedincova systému relevance, který získává během internalizace kolektivních korupčních pravidel, je možné se odkázat k tzv. bujení „pirátské mentality“, která diskutuje o situaci, kde „pirátům“ (jedincům podřízeným korupčnímu chování) se nakonec podaří racionalizovat jejich chování jako přijatelné a proměnit nemorální jevy v něco morálního (Lennhag, 2012). Proto tento oddíl představuje spektrum podtémat, ve kterých se rozkrývá přes vyprávění o přímé zkušenosti korupční jednání skrze to, jaký smysl jedinci vkládají (interpretují) do samotného jevu korupce. Odkrytím této zkušenosti, konstruované kolem motivaci, lze poukázat na korupční jednání, které se jakožto individuální fenomén formuje kolektivně a vykazuje utlačivé charakteristiky na jednotlivce při dalším rozhodování. Dané typizační slovní vyjádření objevující se v rozhovorech odkazuje k jednání jakožto srozumitelnému v interakci mezi jedinci na VŠ.

a) Korupce jako sdílená zkušenost

Jakožto kolektivní fenomén odehrávající se přes individuální činnost je korupce ve vyjádření respondentů artikulovaná v odkazu ke skupinové záležitosti, takže lze sledovat jakési odcizení od individuálních činů. Jako nejdůležitější bod se v úryvcích objevuje přímý odkaz ke korupčnímu jednání skrze kolektivní činnost dalších studentů v upevňování „My-vztahu“, tedy všech těch, jejichž systém relevance je dostatečně v konformitě jedince (Schütz, 1953, s. 11). Odehrává se tedy ztotožnění aktéra s kolektivní identitou studenta poskytující rovnoměrnou distribuci vědění, které se jeví jako objektivní a anonymizované (ibid.). Na základě takového odcizení se podporuje neproblematizování fenoménu korupce, které se řídí kulturním vzorem, vycházejícím z jednoduché dvojí interpretace: „tak se to dělá“ – „my to tak děláme“.

Některé úryvky z rozhovorů v různých formách odkazují k pojmání vysokoškolského studia jako jednorázového prostředku k dosažení získání zaměstnání. Vysoké hodnocení vzdělání na Ukrajině ve veřejném mínění, které má kořeny v éře Sovětského svazu, proudí do symbolické (nad)hodnoty vysokoškolského diplomu (Round & Rodgers, 2009). Takový proces ilustruje v rozhovoru Tymofij, v jehož sdělení najdeme objasnění úplatkářství ze strany studentů skrze legitimizaci ke kumulaci kulturního kapitálu:

...tedy víš, jak to je dnes, pokud nemáš vyšší vzdělání, nejsi potřebný. Kupříkladu, pokud se díváme na policii. Na kapitána policie ty můžeš jít po škole, tedy, pokud ty máš za sebou jen učňák, nebo střední vzdělání, můžeš se dosloužit jen do kapitána, výš už ne. Pokud

chceš být plukovníkem, musíš mít bakaláře a už víc musíš mít za sebou magistra. A je to jedno, jaké máš povolání, musíš mít kůru [podtvrzení]³³ (Tymofij, 2:12).

Podstatu celého podtématu kolektivní (kulturní) podmíněnosti při rozhodování výstižně přibližují studentky Hanna a Liubava:

...my jsme studenti, my tohle děláme, tedy necháváme se vést vyučujícími a vyučující se nechávají vést námi <studenty>. Pokud nejednáš společně, tak mezi spolužáky, jak bych to řekla, z hlediska spolužáků ztrácíš svoje postavení (respekt). Ale ti, kteří mívají většinou jedničky, tak si myslí, že (podplácet) je ostuda, jako já sama například, ale jak ukázal život, byla jsem nucená (podplácet) (Liubava 14:17).

No, šla jsem ve <proudu> jako všichni [...], bylo to ve druhém ročníku, tak ještě nepoznáš všechno, také nevíš, jak na některé věci, nebo se bojíš, že si například ještě pohoršíš, takže pokud všichni to dělají, tak děláš podobně, nevím. Víš, pokud by vyučující nějak obtěžoval, tak já bych reagovala jinak a nedělala bych to, co ostatní, odmítla bych určitě, ale (nesrozumitelné) takového se nic nestalo (Hanna 4:27).

Skrze toto vyjádření respondentka podporuje předešlé sdělení o skupinové záležitosti tak i samoté téma, kde se vyjadřuje o procesu „zřeme“ komunikace, kde úplatek se jeví očividným prostředkem:

My (studentská skupina) o tom ani nějak zvlášť nediskutovali, všichni jasně rozuměli, že se to (korupce) děje a někdo stojí za názorem, že se musí zaplatit nějaká částka, aby se něco dostalo nazpět, třeba známku a podobně, nebo nějaké dárčky pro katedru, my o tom jsme zvlášť nediskutovali, prostě to dělali, někteří dávali svůj souhlas, jiní třeba ne. Já například snažila jsem se to nedělat (Elizaveta 1:21).

b) Interakce, formalita a hra

Konkrétní komunikace mezi studentem a vyučujícím představuje nejen informační prostředek, díky němuž jedinec rozumí, jak má jednat. Jedná se tedy o představení dyadického korupčního vztahu na VŠ tváří v tvář, kde korupční příležitosti mají velkou šanci prosperovat. Daný typ sociální interakce odehrávající se *face-to-face* prezentuje možnost mikroanalýzy subjektivity protějšku respondenta, tak i samotného respondenta z hlediska popisu jejich projevů, které byly pro oba dostupné v největším počtu. Ve sděleních respondentů se objevuje skrytý proces nabídnout úplatku analogicky Meadově „hře“ v prezentaci, jež se odehrává „tady a teď“ v konstrukci Goffmanovy (1999 /1956/) „divadelní hry“. V této „hře“ se nachází specifická formace formálního vztahu mezi vyučujícím a studentem, dostávající se do situace, kdy neoficiální normy na základě směny konkrétních

³³ Ekvivalent českému hovorovému výrazu „papír“, označující vysokoškolský diplom nebo průkaz.

věci jsou „zřejmé“, a proto i takové, které nepotřebují omluvu. Stává se to proto, že na základě typizačních schémat se korupční situace stává typickou při jednání s určitým typem respondentova protějšku (vyučujícím) (Berger & Luckmann, 1999).

Kupříkladu lze podrobit detailnějšímu vysvětlení situaci, v níž se odehrává popis uplacení vyučujícího s cílem zisku percentového a bodového hodnocení za zadanou seminární práci:

...dorazil jsem tam s něčím (za vyučujícím), s papíry, jakože mám seminární práce, do které jsem vložil tisícovkou a dávám mu to, a on mě na to „tohle co, donesl jsi seminární práci?“ já mu odpovídám – ano, pak on to čte, obrátí stránky a aha, našel potřebnou stránku, [...] prohledává to, a vidí dva skovorody {směje se} [...] „Ach jo, vidím, že ses snažil, je to za osmdesát pět (procent)“. Já mu říkám, že jak to osmdesát pět? (přece) jednička je za devadesát. A on „tak joo“ (Tymofij 2:38, 2:59).

Zde přímým konstituentem jednání podle Tymofije vystupují samotné finanční prostředky. Zobrazení ukrajinského filozofa Hryhorije Skovorody na bankovce v hodnotě pět set hřiven se dostává do symbolické roviny („dva skovorody“) v glosujícím jednání. Odehrává se „správné“ použití a vnímání korupčního prostředku jako mimořádného, ale zároveň každodenního, v konkrétní kontextualitě jednání (bankovky schované uvnitř seminární práce studenta). Takové použití odkazuje na začátek interakce smyslů: zahájení korupčního vztahu se odehrává v jedincově očekávání samotné manifestace hry, jejímž vývojem je oboustranné přijetí pravidel této hry na základě rozeznání gest, která jsou „zakódovaná“ oficiální formou vyjádření vyučujícího. Shrnující vyjádření Tymofije, přítomné v opravě, poukazuje na objektivizaci pravidel hry na základě odkazování k obsahům toho vyjádření.

Další případ Dmytra prezentuje oboustranné potvrzování pravidel hry, která lze pozorovat na zmíněném vnímání strachu z udání. Oproti předešlému případu se jedná o uzavřenější podobu vztahu, kde se projevuje neverbální rituál, ve kterém začíná hrát roli práce na tváři (*face work*), která expresivně vyjadřuje rozpoznatelnou „přijatelnou“ či formální reakci k pochopení skryté neformální nabídky (Goffman, 1967). Přitom práce obličeje je zde také okamžitou obrannou reakcí (*save face*) v prostoru veřejné viditelnosti, stávající se přesvědčivým diskurzem, jehož cílem je obnovit vadný obraz osoby, když tvář (*face*) je ohrožená (Badarneh, 2020, s. 401; Goffman, 1967).

Daná interakce je taktéž v tomto příkladu podpořená znalostí „věcí“ samozřejmých či běžných, tedy předvídatelných, na jejichž základě lze jednání konstituovat, následně mu rozumět a posléze adekvátně opětovně jednat. Avšak až dojde ke správnému rozpoznání „správného“ návrhu úplatku v glosujícím jednání (v úryvku to je „prosba o pomoc“), vyučující zahaluje toto vědění prostřednictvím manifestace „hry“:

...já sám dorazil za vyučující do kabinetu a začal jsem zdaleka, že mám problém a tak. Ona (vyučující) mi řekla, že mi ničím nemůže pomoci, já na to naznačil, že zda se nějak to možná dá vyřešit, viš zahaleně. Ona (vyučující) mně jako „ne, ne, ne, ničím nemůžu pomoci“, a přitom mi psala cenu na papír, a hned po ukázání to roztrhala a vyhodila. Já jí oznámil, že dobře, souhlasím a na tom to bylo všechno [...] Ona (vyučující) chápala, proč jsem tam dorazil, ale musela se zatvářit, že nerozumí, proč jsem tam. Jak jsem zmiňoval, všichni o všem ví, ale jenom hrají to [...] jsem jako říkal, že zda byste mně nemohla pomoci, nějak to opakovat nebo probrat to spolu, procvičit. Obvykle všechno začíná se z toho, že se prosí u vyučujícího o pomoc, ne v kontextu zaplacení, ale jako první, aby vyučující s tebou to nějak osobně zvlášť procvičil a v důsledku toho se vyvíjí k zaplacení. Ale jsou takové vyučující, kterým to říkáš na rovinu, a oni dokonce se za to nestydí. Jakože z jedné strany i pro studenta je to jednodušší bez všech těchto zahalených frází, takže v takovém případě vyučující jasně ví, proč jsi u něj v kabinetu (Dmytro 10:13-10:16).

Ve sděleních Julie a Liubavy lze objevit možnost k osvětlení určitého korupčního mechanismu, jenž odkazuje nejen na úplatkářství, ale i zneužití veřejného majetku. Zřejmě zde vystupuje při rozhovoru domněnka vyučujícího, že nedojde k určitému činu (koupí stromečku na katedru) z hlediska studenta, resp. vyučující podle respondentky pojmá takový čin jako neracionální z hlediska studenta. A proto se takovým způsobem na základě „svobodné volby“ dostává samotný úplatek (peníze) do kontrastu s koupí stromečku, což se jeví jako racionálnější volba:

...vyučující všechny volal po jednom, takže asi to by mělo být v (jeho) kabinetě, no jako zápočet, jako to bylo dřív, že volal po jednom, jak to bylo v prváku. No a teď se (vyučující) rozhodl, že se to bude provádět v budově děkanátu. Takže vejdemo tam, zeptám se, kolik mám bodů, on mi odpovídá, že „jasně, máte tady nic moc situaci“. Já mu na to, že klidně nějak to dopracuju, donesu. No on na to odpověděl, že „ne, není to třeba (vypracovat úkol), můžu si nechat takovéto hodnocení, nebo jestli chcete, tak na katedře nemáme prázdninovou náladu, můžete nám koupit nějaký stromeček, nebo můžete nám dát (peníze) a my sami si to koupíme, je to na vás, jak vám to <bude líbivo>“ [...] <On (vyučující) mi to rovnou řekl> {směje se}, nikdo na nic nenarážel. Bylo to na děkanátu, ještě tam byla

doktorandka, oni se jeden na druhého koukli při tom, že co je na tom nesrozumitelného, ano řekl rovnou doslova – stromeček, nebo peníze, můžeš si zvolit, ale ony (vyučující a doktorandka) chápou, že já pro něj nepůjdu (stromečkem)... (Julie 4:6-4:9).

V takovém dvoustupňovém procesu připomínajícím legalizaci výnosů z trestné činnosti neboli běžněji řečeno „praní špinavých peněz“ (*money laundering*) se korupce stává mnohem skrytějším, a proto obtížně pozorovatelným komunikačním jevem. V našem případě je pozoruhodné to, že dané korupční jednání je obhajitelné nejen z toho hlediska, že se již nejedná v interakcích o směnu peněžní částky, ale z hlediska samotného cíle úplatku („pro školní účely“). V rozhovorech poněkud symbolicky panuje nejasný soulad ve vnímání tohoto procesu jako negativního a tím potvrzuje subjektivní podřízenost korupčním hodnotám skrze objektivizaci (zvěcnění) vloženého smyslu. Korupční čin se stává v kontextu diskurzivní roviny omluvitelným z hlediska veřejné sféry (Badarneh, 2020) „společenského blaha“ jako provádění „charitativní“ činnosti:

Taktéž máme ještě něco jako korupce, ale to je jakožto korupce, tedy (hovoří nám na škole) „přispějte škole a my Vám nahodíme body“. Příspěvky jsou vlastně jako výplata (pro vyučujících), to se počítá jako gesto dobré vůle [...] my přijdeme a můžeme dokonce vykládat štěrky. Takže dorazí nákladák pár tun. Poházíme štěrky, je nás patnáct lidí, nám pak nahodili dva body (ke zkoušce) (Tymofij 2:58).

...některé vyučující nás prosí koupit věci, ale ne pro jejich osobní využití, ale třeba do studijních místností, například koupili jsme to nové linoleum. Nebo také nějaké knížky nebo tužky a papír, nebo dokonce se stalo, že jsme si dávali dohromady peníze na počítače, interaktivní tabule, takže všechno to bylo na podporu učeben, zřídka kdy to bylo tak, že někomu jsme dávali do kapsy (Liubava 14:3). *...pokud to byl nějaký drahý předmět, kupovali jsme se skupinou něco drahého a stačilo pouze napsat někam nahoru, že se jedná o dobrovolný charitativní čin, a proto to bylo patronováno z hlediska i těch vyšších postavených osob na škole* (Liubava 14:15). *...No, takže koncem semestru musím dostat zápočet, proto na zkouškovém ona mně řekla, že ať jí dám tři sta, čtyři sta hřiven nebo ať jí koupím v obchodě to, o co ona mě poprosí. Takže neochotně jsem šla do obchodu, mimochodem neměla jsem peníze, tak jsem volala domů (rodičům), prosila, ať pošlou na účet peníze a v obchodě jsem koupila potřebné a šla jsem zpět ihned na hodinu, neskrývající před jinými studenty rozložila jsem jí to, ukázala jsem, zda je to, co ona prosila [...] byl to mop, dost kvalitní, pak různé hadry a čisticí prostředky [...] Zdálo se mi, že tohle byly věci pro její osobní použití doma* (Liubava 14:3).

Neméně důležité je v drtivé většině rozhovorů kontextuální vnímání samotného objektu směny, tzv. *metodička* (učebnice). Co znamená *metodička*, vysvětluje Tymofij takto:

...jsou to v podstatě metodické návody k praktickým cvičením. Existují praktická cvičení a v učebnici jsou rozepsané formule, podle příkladů, které jsou tam, zvládáš praktickou práci, otázky k dané praktické práci se mohou objevit při zkoušce [...] existují oficiální učebnice (metodiky) na každé myslím si technické vysoké škole, na každé jiné vysoké školy mají cvičebnice. Máš zadání, nevíš jak na to, koukni se do cvičebnice, máš semestrální práci, nevíš, jak na to, koukni do cvičebnice, je to příklad, jak na všechno... Je to propustka k trojce (Tymofij 2:79, 2:35).

Tištěný soubor metodických návodů oproti neformálním službám koupě zboží pro školní potřeby se jeví jako „čistě“ formální záležitost pocházející z prostředí akademické kultury. Jak je již z předešlého Tymofijova sdělení patrné, koupě *metodičky* je spojená s jakousi „propustkou“ ke zkoušce, vynořuje se zde donucující prvek k peněžnímu příspěvku vyučujícímu, který spojuje propagaci vlastních publikací s oficiálními pravidly školy:

... máme tedy praktické hodiny a lekce, zápočet nedají bez praktických cvičení a málokdo plnil praktická cvičení, no tak dorazil za námi ten vyučující a říká, „že tady v knihovně máme metodičku a taktéž existuje moje“ {směje se} Takže sbírejte, aby ve skupině bylo 500 hřiven ze všech, a my máme malou skupinu 24 osob, takže sbírejte, já vám dám tu učebnici a zápočet za trojku (Tymofij 2:17).

Párkrát se stalo, když nám oznamovali, že musíme koupit takové metodiky, no nelze to říct, že knížka, no víš, všichni musí to koupit, protože děláme zkoušky, a tu metodičku napsal ten stejný vyučující, u kterého pak děláš tu zkoušku, takže pokud <nemám> metodičku, tak na zkoušce dostaneš méně bodů, určitě dostaneš méně bodů. [...] My všichni museli ji koupit [...] na přednášce dostal metodičku a řekl: „koukejte, tohle je fajn knížka, s ní můžete tohle a tak, musíte všichni, tedy každý jeden z vás ji musí koupit, pokud ne“, tak už si to přesně nevybavuji, no že „budete mít nižší počet bodů, pokud ji nebudete mít“ (Hana, 4:17).

Některé katedry tisknou své knihy. Říkají, že jen pokud koupíš knihu, tak budeš mít čtyřku. Kniha stojí 250–300 hřiven. Je to sice odborná kniha, ale užitečná informace tam skoro vůbec není. To vytiskli asi v roce 2013 a prostě je chtějí prodat. A rozhodně stojí méně (v obchodě). Asi je vytiskli za své peníze. Ale to dělají jen dvě katedry nebo tři. Ostatní vyžadují jen peníze a jen vyučujícímu nebo doktorandovi. Nevím, jestli se podělí, nebo ne... (Julie 6:26).

Ve shrnutí podtématu si lze uvědomit, jak studentka psychologie Elizaveta poukazuje na to, prostřednictvím jakých slovních vyjadřování ve „hře“ vyučující naznačují úplatek,

používá slova (a diskurzy) explicitně lokalizující sebe sama a ostatní do určitých pozic (Badarneh, 2020). Jedná se o takový způsob komunikace, aby student rozuměl danému jednání jako formálnímu a jehož pomocí lze následně dojít k redukci rizik, jež vedou k praktickému whistleblowingu v organizaci. Zároveň takový komunikační proces ilustruje nejenom iluzi formality, ale i diferenciaci a využití institucionální moci (panství), která je klíčová v pojetí moderní ukrajinské korupce (Polunin, 2019):

...obvykle jsou to různé manipulativní způsoby, slovní spojení, že „rozumíte, že vlastně potřebujete, a bez toho se neobejde, jsem odborník na to“, jiní (vyučující) říkají přímo, že „kup si knihu, nic nezvládneš“ (Elizaveta 12:47). Na přednášce z arteterapie (vyučující) říká, že tohle je vynikající kniha, tohle je vynikající kouč atd. a pak začíná narážet, že také my (studenti) máme vynikající možnost za dvě stě dolarů dorazit za ní na kurz. A pokračuje, přece vidí, že jsme studenti, takové peníze nikdo z nás nemá, navíc my i tak dáváme peníze za studium, kde bychom našli takovou částku. Byla jsem z toho trošku v napětí, částka byla dost velká, navíc ještě v dolarech. Vyučující však postřehla, že nikdo z nás neměl velký zájem o její znalosti, tak rozhodla začít propagovat svou knihu, že prý musíme její přečíst, rychle ať si dáme peníze dohromady. Dala jsem ty peníze, aby jiní za mě nemuseli platit a ať se ona také trošku uklidní. Necítila jsem se úplně v klidu, pokud by za mě někdo zaplatil, tedy uplatil pomocí této knížky (Elizaveta 12:36).

5. 3 Význam zkušenosti

Poslední téma poukazuje na respondentovu sebereflexi a prezentuje osobní interpretaci a porozumění prožité události, v níž můžeme také zachytit afektivní složku posuzování individuálních dopadů na jedince a širší okolí.

a) Individualita korupčního činu

Toto podtéma načrtává jedincův reflexivní pohled na situaci, ve které se korupční praktiky uskutečnily. V prezentaci takových subjektivních hodnoticích perspektiv vlastního chování lze objevit, jak takové chování ovlivnilo jedincovy postoje ke korupci.

Při vzpomínce hodnotí jedinec vlastní jednání jako negativní nebo takové, které má negativní důsledky pro něj samotného. Některé z respondentek se zaměřují na posouzení motivace, která je vedla k určitým činům. Ústředním bodem v jejich sdělení je nedostatek oficiální regulace na VŠ, kde sankcionování korupčního jednání je iluzorní, ale postupuje se spirálovitě: pokud vzniká možnost obejít pravidla, od začátku platí i možnost si dovolit netoleranci daných pravidel při projekci budoucího jednání.

Hanna v rozhovoru poukazuje na pokus o uplacení při koupi vánočního stromku, vzpomíná na posuzování osobního stavu při odmítnutí a vyrovnání se s tím:

No, necítila jsem se úplně pohodlně, já mu (vyučujícímu) tvrdila, že nechci, on mně říkal, abych o tom ještě popřemýšlela, říká, „vždyť chcete na diplomu mít dobré známky“. Já tehdy chtěla moc odmítnout a odejít, to si pamatuji, a říkám mu na to, že ne, klidně mi může dát, co mi podle výsledků vychází. No, „jak chcete“, on (vyučující) to takhle řekl, kdybych nedala peníze za <odvedenou práci> ... (Hanna, úr. 4:29). Cítila jsem se tehdy nepříjemně, ale no sakra, proč vlastně, vždyť jsem nechodila tam (na přednášky) (Hanna, úr. 4:29). ...nic dobrého jsem neudělala, že to odmítla (uplácet), nemyslím si, že se něco změnilo potom, ale já vlastně nelituji, nic mě neovlivní a ani nemyslím si, že tento případ zhorší vztah vyučujícího (Hanna 4:26).

Taktéž je zapotřebí podotknout, že sdělení Hanny, že vyučující v komunikaci využívá podobně jako v předešlém tématu diskurzivní praktiky o hodnotě vzdělání pramenící z významu a hodnoty diplomu samotného jako stimulace k podplacení ze strany studenta („vždyť chcete na diplomu mít dobré známky“).

Deregulace podle reflexivního názoru se jeví jako téma, které ovlivňuje nejen kvalitu výuky na VŠ samotné, ale i celkový přístup ke studentům. Studenti jako například Julie v takových anomických podmínkách jsou odkázáni k samostatnému řešení problémů s tím spojených prostřednictvím korupce, jakožto jevu ryze vyvolávajícího negativní prožitek:

Tenkrát jsme s kamarádkou tam (na zkoušku) šly, zaplatily a odešly. Ale trochu mě to mrzelo, protože ty peníze musíš někde vzít nebo chodit na přednášky. Na přednáškách se nic neučí. My vlastně na některých přednáškách sedíme a neděláme nic. Zejména teď na magisterském. Takže emoce jsou samozřejmě negativní. Bylo to tak otevřeně. Za prvé jsem se nějak styděla. Stojím a nevím, co mám dělat. Bud' si dělají legraci, nebo je třeba ty peníze někam schovat, co mám dělat. Poprvé to byl samozřejmě stres, emoce nebyly pozitivní. Ale teď, když už to víme, snažíme se chodit na přednášky. Hlavně jsme se naučili dokazovat, že jsme na těch přednáškách byli. Poprvé jsme ještě nebyli schopni to dokazovat a nevěděli jsme co s tím. A teď už jsme se naučili, že musíme dokázat, že jsme tam byli. Protože je to běžná praxe, že vám NB (absenci) vymyslí (Julie 6:27).

Při konverzaci s Tymofijem došlo k hypotetické situaci, kde popsal scénář, podle kterého vyučujícího nepodplatil. Zde neuplacení (nepodstoupení ke korupčnímu činu) se ztotožňuje s propouštěním ze školy, do něhož vstupuje i rodinný kontext, kam zasahuje VŠ:

No, já to <vím> co by se stalo! Já bych zaprvé nedostal zápočet, zadruhé by mě propustili ze školy, potřetí stoprocentně bych dostal strašně vynadáno <od rodiny>, oni by se to dozvěděli, děkanka by jim zavolala. Rodiče jsou silné tlakové páky na své děti. Tedy děkan volá rodičům, oni přijíždějí a začínají morálně tlačit. Nikdo nechce slyšet, že něčí syn je blbec a vy jste úplně stejný. Po takovém rozhovoru s děkanem rodiče začnou vést rozhovor se synem a vedoucím, a to bude už větší „zábava“, takže tohle je velký stimulem (Tymofij, 2:45). ...já bych si řekl, že jsem to musel udělat dřív a neztrácet víc peněz potom. Nechtěl jsem to dělat až do posledního momentu, ale to už bylo nutné (Tymofij, úř. 2:59).

Tymofij při posuzování svých motivů poukazuje na efektivní složku korupce, kterou konfrontuje s morální rovinou, ve které se projevuje osobní prožitek možnosti obejít oficiální pravidla a tím si „zredukovat“ osobní problémy vyjádřené v „aby“ motivu:

...Já na to nemám čas, protože chápeš studium, dorazíš dom, něco si dáš k jídlu a pak jdeš do práce, někdy ani ne, vždy se dostaneš k tomu jídlu, najíš se doma. A k tomu ještě i přítelkyni věnovat pozornost i dorazit, být trošku doma s mladším bratrem <se poprat>. Takže mám co na <práci> jen jednoduše se vyspat, protože dorazíš domů a už nic nechceš kromě odpočinku (Tymofij úř. 2:78).

Na prohlubující emotivní prožitek korupce na VŠ poukazovaly Elizaveta a Liubava, ke korupčnímu jednání došlo také skrze konfliktní situaci s vyučujícím. Liubava podobně jako Hanna při zpětném hodnocení provedení korupčního jednání hovoří o osobní vině:

Zvedal se mi žaludek {směje se}, natolik to mi bylo nepříjemný, bylo mi zle [...], ještě víc jsem ji (vyučující) nesnášela. Mimo to, že mě půl roku (vyučující) ponižovala, tak ještě k tomu potřebovala, abych jí něco koupila. To bylo úplně nepříjemné...ale já také rozumím, že já také můžu za to, nechodila jsem na hodiny (Liubava 14:16).

Elizaveta naproti tomu zdůrazňuje vyrovnávání se s podmínkami na základě osobních postojů, ve kterých došlo k výjimce spočívající ve vztazích mezi studenty:

Jak jsem si stála za svým, tak i stojím, že nic kupovat nebudu. V tomhle případě se odehrála nepříjemná situace, protože jedna osoba dala svoje osobní prostředky za celou naši skupinu, ale já o to neprosila. Jen z respektu k této osobě, dala jsem peníze, v opačném případě bych nepodplatila. Stejně když mi někdo snaží naznačit, že by měl něco dostat, je zapotřebí vyplnit nějaký vklad, já to nechci, já to zvládnu i bez toho. Sociální vztahy a vztahy s jinými [...]. Právě v tom byl problém, že jsem byla nucena dát peníze. Pokud by se to týkalo

jen přímo vztahu mezi mnou a vyučující, postavila bych se k tomu jinak a řekla bych určitě ne tomu podplacení. I přesto pokud by ona na zkoušce rýpala do mě, ježíšmarjá, je hodně tlakových pák na vyučující, kupříkladu děkanát, rektorát a další instance. Pokud ani to nezabírá, tak se lze obrátit na ministerstvo vzdělání, jak ukázala osobní praxe, mě tam dokonce moc rádi vidí {směje se} (Elizaveta 12:34).

Závěrem je možné říct, že samotní respondenti se vidí v korupčních situacích, jak to podotýkají Rodgers a Round (2009), jako rozumní aktéři, kteří vědí, jak přežít v prostředí, které je pro ně složité. Tak se nelegální strategie samotné stávají součástí procesu „přežití“ jako osobní nebo občanské (ibid.) hrdosti.

b) Korupční situace očima vyučujícího

Poslední podtéma představuje pro fenomenologii neobvyklý metakonstrukt třetího řádu, kde se interpretující slova respondenta se zaměřují na postavení aktivního vyučujícího³⁴. Skrze „testování“ reciprocity perspektiv ve vyprávění se podává hypotetická motivace ke korupci z hlediska respondentova „protějšku“ v dané korupční situaci.

Jednou z nejsilnějších kategorií, jež podle Kleina (2012) ovlivňuje rozhodování aktéra, je uvědomění si vyššího platu vyučujícího, kdežto nejslabší je striktnost pokutování. Přístup, ve kterém jedinec definuje postavení vyučujícího, vychází z devastujícího aspektu procesu tranzice na Ukrajině vyplývajícího z kategorie „pracující chudoby“ (Round & Rodgers, 2009). Proto je zde důležité objevení procesu reparace viny, která ale v předešlých tématech pocházela spíše z činnosti vyučujícího. Avšak při reflexi pozice vyučujícího se již vyskytuje proces „vcítění se“ do aktivního korupčníka. V důsledku daného procesu se odehrává přemostění viny za požadavek neformální platby z samotných vyučujícího do roviny státní (politické), z důvodu neplnění společenské smlouvy ze strany státního aparátu (Round & Rodgers, 2009). Velmi výstižně Tymofij odvozuje dvě kontrastní sdělení o vyučujícím, kde poukazuje na proces reparace:

...pro něj (vyučujícího) jsem chodící bankomat [...] (Tymofij 2:40) ... problém vidím v nízkém platu. Představ si, že jsi vyučující, máš plat osm tisíc a teď si představ, že z toho musíš dva tisíce platit poplatky spojené s bydlením, a tohle je ještě nízká částka [...] K tomu potřebuješ jídlo, navíc jsi rodinný člověk. Pokud bys dostával plat patnáct tisíc, tak to jo. Ale také se potřebuješ obléct normálně, nebudeš chodit v starých věcech, buď v zimě nebo v létě, chceš něco koupit, nějakou techniku, chceš například na dovolenou, třeba také máš dítě [...] Odkud se vezmou peníze? Takže pokud jsi vyučující, tak musíš, můžeš to využít a vydělat na

³⁴ Respondentům byla položena otázka: *Dokázal/a by ses podívat na situaci očima vyučujícího a popsat, proč se vyučující uchyluje ke korupci?*

těch, kdo nabízí peníze. V tom je ta korupce. Pokud by vyučující dostával dost peněz jako plat, tak by tomu nepodlehl, a to všechno. My tady máme (na Ukrajině) jednoduché lidi, nám říkají, že my máme střední třídu, my ji ale nemáme vyšší a nižší [...] Takže úplatek je to, jak způsob přežití, a to je všechno (Tymofij 2:67). ...a tyhle, které berou menší částky, v podstatě na přežití, vyučující nemají až tak velké platy (Tymofij 2:51).

Z jiného úhlu pohledu Dmytro diskutuje o „dovolení“ a možnosti korupce na VŠ, podporující efektivní „touhou po zisku“:

Proč berou peníze? No, protože je to v pohodě podnikání {směje se}. Kupříkladu z pěti osob vzít úplatek z jedné zkoušky, tak to vychází jako větší část platu toho vyučujícího. A tohle jenom za jeden den, tak proč by vyučující to nedělal. Je to výnosný, všechno je to o penězích, zisku. Je to čistě moje mínění, ale podle mě oni se řídí heslem, „proč jiní berou (úplatek) a pro mě je to zakázaný?“ Nevím, možná také vyučující potřebuje peníze na něco důležitého, jsou různé situace, možná v životě se něco odehrálo, proto potřebuje tyhle peníze, proto si myslí, že je to normální způsob získat peníze (Dmytro 10:19).

Hanna podporuje slova Tymofije o vyučujících, již se musejí starat o vlastní rodinu, staví sebe na místo vyučujícího a obrací postavení studentů:

...většina vyučujících už má rodiny, peníze navíc nebudou vadit. Jen už proto, aby opravili byt, modernizovali interiér. Do výplaty zbývá hodně času a peníze potřeba. Existují i na druhé straně hlupáci (studenti), kterým není líto těch peněz, oni to dostávají od rodičů, jen aby dostal kůru [diplom], a proto otec (studenta/ky) poskytuje peníze. Takže proč by nezabral tu tisícovku, jakože pokud já (vyučující) ji nemám. On (student) mně ji dá, já mu dám trojku nazpět, kterou on žádá. On (student) ty peníze ve svém životě ani tak nepotřebuje a já (vyučující) tu tisícovku potřebuji, takže tak (Hanna 2:52-2:54).

Problematiku učitelského platu jako korupčního stimulu na VŠ na Ukrajině dokresluje Liubava, jež hovoří o nedostatecích plynoucích z obecného ekonomického stavu v zemi:

...já si myslím, že to (korupční činnost) způsobené nedůstojným platem pro vyučující (Liubava 14:3).

...v našem případě je to nedostatek financování (ze strany školy). Pokud by oni (vyučující) nepotřebovali hadry, mopy a včas by se měnilo linoleum v místnostech, tak se by to nestalo, ale možná je tohle jenom můj subjektivní názor. Ale někteří prosí to i pro sebe, tak těm asi nestačí výplata, jelikož výplaty tam fakt nejsou nic moc (Liubava 14:17).

Odlišně od většiny respondentů přináší Elizaveta řešení postavení vyučujících, prezentuje perspektivu „vcítění se“ do vyučujícího, který se odkazuje na koupi svých učebních materiálů jako finanční podpory v tíživé životní situaci:

Může být jakákoliv zdravotní situace třeba, ale to vyučující může prostě říct, [...] že potřebuje pomoci, to by bylo každopádně lepší než úplatek. Mohla (vyučující) říct třeba „vy mě dávno poznáte, stalo se mi něco, potřebovala bych prostředky, můžete mě podpořit koupí knihy“ a nevyužívat k tomu známky za zkoušky (Elizaveta 12:50).

6. Diskuze

Z výsledků analýzy je patrné, že jako výzkumné jádro se jeví rovina interakce na vysoké škole při provozování korupce. Respondenti ze zkušeností vždy prožívají korupci explicitně v zaměření na druhé, pročež se distancují od vlastního jednání ukotvujícího vlastní identitu v reflexi „my-vztahů“. Prožitá korupční situace je objasněna důvody, které jedinec internalizoval, a které vykonává díky správnému rozpoznání jednání na základě motivace. Důležitá je zde i interpretace vlastního jednání jako jednání „negativního“, a proto nezbytného, či jako jediného možného, podporovaného utlačivými charakteristikami organizace a role v ní. Proto samotná motivace, skrze reflektivní pohled na prožitek z interakce, vychází jako „objektivní danost“, pomocí které studenti mohou provádět proces omluvy a zároveň přinášit své limity.

Při diskutování vhodnosti použití IPA ke zkoumání dané problematiky neodmítáme v diplomové práci použití metod a technik častěji využívaných v (mikro)sociologickém výzkumu. Pro „přímé“ zkoumání korupčních praktik je možné použít metodologii etnografického výzkumu. Avšak tím že se potvrzuje uvědomění si intimních (zahalených) charakteristik procesu korupčního vztahu, odehrávajícího se „tady a teď“, není možné využít techniky pozorování toho vztahu, nebo techniky přímého dotazování dalších subjektů korupce (např. vyučující) z hlediska poskytování neúplných a neupřímných informací. Proto je IPA „verzí fenomenologické metody, která akceptuje nemožnost získání přímého přístupu k žitým světům účastníků výzkumu“ (Willig, 2017, s. 57).

V diskuzi musíme mít na paměti výzkum Rounda a Rodgerse, který jako jeden z mála je zaměřený na interpretativní charakteristiky korupce na vysoké škole na Ukrajině ve světle sociologické disciplíny. Analyticky pojatá diplomová práce se orientuje na kontextuální rámce procesu učení se neformálním praktikám, které navrhuji Ukrajíně Round a Rodgers (2009). Ačkoliv se daná studie oproti jiným nezakládá na konkrétní sociální teorii, (např. Klein, 2012), a tudíž nebere v potaz klíčové aspekty v diplomové práci: internalizační charakteristiky ani reflexi korupčního prožitku skrze interakce, a tudíž nepoukazuje na referenci zdrojů jednajícího subjektu. Tím pádem předložená diplomová práce využívající a potvrzující zjištění z výzkumu Rounda a Rodgerse (2009) prohlubuje problematiku vnímání fenoménu drobné korupce na ukrajinských VŠ z hlediska mikroanalýzy interakce, čímž poukazuje na intersubjektivitu daného fenoménu z hlediska žité zkušenosti samotných studentů. Pokud se obrací na konkrétní rovinu, ve výsledcích lze sledovat jednotlivé prvky organizační kultury jako např. konkrétní „ceník úplatků“ (srov. Round & Rodgers, 2009),

který se objevuje i v dalších studiích (Osipian, 2007), či v interpretacích studentů na Ukrajině pozorování postavení vysoce ceněného vyššího vzdělání v zemi, o kterém Round a Rodgers (2009, s. 89) dodávají, že taková hodnota přetrvává ve veřejném mínění ještě z období Sovětského svazu jako prostředek (přežití) k dosažení lepší práce a redukce společenských rizik.

Uvedená taxonomie korupce na VŠ (Rumyantseva, 2005) se ve výstupech diplomové práce se převážně objevuje v problematice vztahu „student-fakulta“, příp. „student-personál“, ale nepoukazuje na vztah „student-správce“, ve kterém se projevují např. korupční procesy při přijetí na univerzitu, ovšem odkazuje se k vyššímu stupni „korupce ve službách“. Ačkoliv je daná problematika dostatečně probíraná v jiných studiích (Osipian, 2008; Round & Rodgers, 2009; Shaw et al., 2015), obtížněji je prokazatelná v rovině osobní interakce, např. dyadickém vztahu. Složitějším úkolem je také vnímání postavení jiných studentů, kdy dokonce nelze porozumět korupčním příležitostem a vývoji korupčního jednání na VŠ skrze konstrukci motivace. Autor proto nemohl popsat korupční kulturu ani reflektovat své jednání buď vlastní, nebo jiných osob, což je v rozporu s cílem diplomové práce.

Oproti výzkumu Shawa a kol. (2015) nepoukazujeme v práci na deterministické pojetí přijímání pravidel a vnímání korupce (např. pohlaví, povolání rodičů, velikost obce apod.), ale zaměřujeme se na konstruovanou sociální realitu podmínek, které vedou k internalizaci těch pravidel již dospělými jedinci na základě vyvolání vzpomínek ve vyprávění. Lze souhlasit s tím, že sféra zdravotnictví je ve výstupech jmenovaná jako první, ve které se jedinec setkává s korupcí, v této práci nebereme v potaz předuniverzitní zkušenosti v nižších stupních vzdělání. Avšak vyprávění o korupčním působení je „ponecháno“ na jedincích samotných v duchu interpretativní sociologie.

Ve výstupech se zmiňuje pojem whistleblowingu, což je velmi důležitý aspekt, který také odkazuje na zmíněný interakční proces „zachránění tváře“, představený ve výstupech analýzy. Nicméně zkoumání daného procesu přesahuje teoretické (interakční) rámce dané diplomové práce. Mimo organizační prostředí se pojem whistleblowingu může odkazovat k hlubším předpokladům, které vedou k politickým, právním aspektům (Pichrt, 2013) nebo psychologickým aspektům (Hořejš, 2010), či dokonce k takovým, jež se obracejí k tematice zásad zkoumání občanské společnosti (Pope, 2015), která je aktuální i pro ukrajinský kontext (Shostko, 2020).

Podobně si zaslouží zvláštní pozornost v rozhovorech zmíněný jev sexuálního obtěžování na vysoké škole, který nebyl uveden ve výstupech práce, jelikož rovněž přesahoval záměr práce, a nebyl proto implementován ani do metodologických nástrojů. Tato

genderová problematika korupce na VŠ v transformačních státech, a zejména na Ukrajině, (Melnikovska & Michailova, 2009; Osipian, 2019) je ze sociologického hlediska je pokrytá méně. Ačkoliv texty nespojují téma sexuálního obtěžování s korupcí na VŠ, je možné se odkázat na dostatečné empirické propracování tématu v českém prostředí (Smetáčková & Pavlík, 2011; Smetáčková, Pavlík, & Kolářová, 2009; Vohlídalová, 2009). S ohledem na to je zapotřebí poukázat, že sexuální obtěžování vyžaduje detailnější rozpracování ve spektru sociologického zkoumání, v širším spektru problematiky korupce spolu s genderovými rolemi v organizaci (Křížková et al., 2005) a v případě fenomenologického zaměření na vnímání těla a tělesnosti. V důsledku taková problematika odkazuje na odlišnou formu korupčního vztahu založeného na směně ukotvené v sexualitě a intimních vztazích, což ovlivňuje i samotný prožitek dané zkušenosti.

Závěr

Předmětem této diplomové práce bylo zodpovězení výzkumné otázky, která je provázaná se zájmem zkoumání intersubjektivní korupčního jednání v souvislosti se sociální interakcí. Jako ústřední tematický bod proto vystupoval jev korupce z fenomenologického hlediska. První část práce se věnovala vymezení pojmu korupce na vysokých školách a její typologie, což bylo posléze implementováno do roviny sociologické teorie ve světle fenomenologie (Dreher, 2009; Liberman, 2018; Schütz, 1967, 2012; Schütz & Luckmann, 2018), symbolického interakcionismu (Blumer, 1986; Goffman, 1967, 1999; Mead, 2017), sociálního konstruktivismu (Berger & Luckmann, 1999) a etnometodologie s konverzační analýzou (Garfinkel & Livingston, 2003; Garfinkel & Sacks, 1986; Schegloff, 1997), ze kterých se jsme odvodili operacionalizační prvky ke zkoumání korupce jako intersubjektivního jevu. Při přehledu aktuálního stavu korupce na VŠ bylo zapotřebí pro pochopení poukázat na obecnější příčiny korupce na Ukrajině a důvody k jejímu zkoumání, které jsou klíčové pro orientaci v empirické části. Proto pomocí využití morfogenetického přístupu (Archer, 2008, 2020; Ďurďovič, 2019) text poukazoval na kontextuální charakteristiky zkoumání korupce na Ukrajině, které představily podstatu materiálu: seznámení s historicko-sociálními podmínkami korupce na Ukrajině, ve kterém se mj. představil přehled, do jaké míry je daná oblast prozkoumána.

Odpovědi k zodpovězení výzkumné otázky jsem hledal v empirické části práce, v níž jsem se rozhodl použít interpretativní fenomenologickou analýzu (IPA), s ohledem na povahu zkoumaného jevu. Ústřední úlohu v analýze hrála sociologická interpretace sedmi sebraných rozhovorů s ukrajinskými vysokoškolskými studenty se zkušeností korupčního chování na VŠ, ve spektru teorií, jež byly představeny v první části. Prezentace výsledků je rozdělena na tři části, které podtrhuje detailní prožití korupce na škole, kde se otevírá pozice jedince, skrze vzájemně propojené procesy internalizace, interpretace (podněcování) a reflexe zkoumaného fenoménu.

Výstupy analýzy jako odpovědi nabídly tři podtémata (1. Já v kontextu prožití korupce, 2. Podřízenost korupci, 3. Význam zkušenosti), rozdělená na dalších dílčí podtémata, v nichž bylo prezentování interpretace podloženo jednotlivými úryvky z rozhovorů. V obecnější rovině jsou témata v interpretacích zaměřená na fenomenologickou konstrukci každodennosti korupce, ze které se vyvozuje proces neproblematicování a omlouvání korupce na VŠ.

Proces internalizace korupce v prvním tématu se zaměřuje na to, jak skrze individuální učení se korupčním pravidlům, poukazující, jak rodinné prostředí (jedinečná biografie jedince) částečně kontrastující s korupční kulturou (příruční balíček vědění), prezentují nám na VŠ strukturu relevanci, která ovlivňuje každodenní sociální orientaci v organizaci, jež vystupuje ke vnímání zkušeností jiných. Podle rozhovorů je klíčové získávání zkušeností od „významných druhých“, čímž si jedinec uvědomuje fenomenologickou intersubjektivitu „světů“: „světa před“ (získání korupčních zkušeností od rodičů, vyučujících či starších ročníků), „světa okolo“ (zkušenost jiných spolužáků) a „světa po“, kde se respondent sám stává „významným druhým“ pro někoho (předání této zkušenosti mladším ročníkům či potomkům), jako stálého kontinua. Přitom je důležité, že se daný proces indukuje v každém případě: buď skrze pozitivní zkušenost s korupcí, nebo i dokonce v odmítnutí podrobit se korupčnímu chování. Ať už respondent přistupuje k ustálenému jevu korupce „jakkoliv“, vždy objektivizuje korupční pravidla skrze interakce, a tím splňuje zvláštní ontologickou podmínku korupční zkušenosti v bytí vysokoškolským studentem, jako neoddelitelné součásti reality ukrajinské vzdělávací instituce, jež je ilustrovaná v opakovaném tvrzení „zřejmého“, a tudíž neproblematizovatelnost vědění (přirozený postoj) o fenoménu: „je to skryté, ale všichni o tom vědí“.

Další téma prezentuje to, jak při interpretaci předem dané reality korupční jednání otevírá možnost pro hledání jedinečného smyslu, který je klíčový v struktuře relevance. Tím poukazují na hlavní premisu symbolického interakcionismu, ve které jedinec jedná podle smyslu vloženého do „věci“. Ilustrujeme zde proces rozpoznání praktik v glosovaném jednání na základě označeném za koncept *kolektivních pravidel hry*, v nichž kompetentní člen v interakčním procesu „správně“ rozumí (rozpoznává) kontextuálně zahaleným tělesným a řečovým prvkům korupční praktiky, na základě čehož aktér vykonává korupční jednání. Při hraní má roli dyadický vztah *tady a ted*, ve kterém se prvky zahalené praktiky stávají kontextuálně srozumitelnými i přes tzv. práce na tváři, která se stává podstatnou diskurzivní součástí toho, jak takový vztah explicitně obhájit skrze to, čemu označujeme za *iluzi formality*. Při skupinové korupční situaci v takovém zastírání formality se odehrává *zachránění obličeje* projevující se v korupční metodě koupí studijních materiálů a zneužití veřejného majetku. Skrze individuální jednání hraje taková kolektivní zkušenost v organizaci mj. roli ve „virtualizaci“ jednání, jakožto zbavení se pocitu vlastní odpovědnosti za provedení jednání. Samotná racionalizace jednání v organizační rovině byla představena v uvědomění si existenciálního stanoviska (*efektivní absurdita*), jakožto neodvratnosti podněcování se ke korupčnímu jednání, i přes morální „rozpory“ v negativních postojích

respondentů k vykonávané korupční činnosti. Stimulace k využití korupčních praktik neutralizující negativitu daného činu ze strany jedince je proto založená na kolektivním procesu *konstrukce problémů* na škole (složení zkoušky, náhrada absence na hodině), které vyžadují efektivní řešení. Naše zjištění tedy poukazují na mezihru mezi formalitou a neformalitou v interakci na základě neustálé reference k oficiálním a neoficiálním pravidlům. Jak uvádějí Berger a Luckmann (1999), tímto se může odehrávat proces habitualizace korupce, ve kterém se opakují korupční rituály, jež jsou využívány v důsledku institucionální příležitosti prostřednictvím trvalé definice sociální situace: služba, odměna, koupě materiálů vedoucích k získání známky za složení zkoušky, což v důsledku vede k získání primárního cíle – vzdělání legalizovaného diplomem. Tento proces nejen načrtává institucionální řád, ale je projevem racionalizace jednání samotného určeného ve zvláštních interpretačních motivech, kdy ke korupci patří i orientace na korupci (vyvolaná reflexivně). Legitimizace korupce skrze instituci vzdělání produkuje vzory chování založené na podobných a rozpoznatelných „pravidlech hry“, které tím činí korupční chování předvídatelnějším a kontrolovatelnějším.

Poslední část zaměřující se na reflexi žité zkušenosti nahlíží na proces *pozicování* studenta a vyučujícího z hlediska studenta samotného. S využitím sebedistancovaného pohledu respondenti popisovali a vysvětlovali vlastní jednání skrze metakonstrukty jednání druhých (učitelů). Reflexivní prožití korupce se zužovalo na pocit viny, kterou jedinci přisuzovali k prožité korupční situaci. Z „obhajitelnosti“ korupce z pohledu studujícího na vlastní jednání a jednání vyučujícího vyplývá diskurzivní rovina, která utvrzuje pozici studenta a pozici vyučujícího na VŠ, kde se odkazuje na problematiku sociálně-ekonomických podmínek ve státě. Dané podmínky se podle takového pohledu stávají „omluvitelnými“, a tudíž „pochopitelnými“ pro zahájení korupčního jednání na obou stranách korupčního vztahu. Prožití korupční zkušenosti tedy splývá do naučených kolektivních rituálů, které udržují realitu, v níž oboustranná efektivita hraje klíčovou roli ve své „pochopitelnosti“ a „obhajitelnosti“. Taková efektivita z hlediska pozice aktéra samotného a jeho konstruktu (virtuální já, vyučující) odkazuje na stvrzování jistoty, která omezuje osobní problémy vycházející z interpretace strukturních rizik.

Nahlédneme-li na všechny tři výzkumní otázky diplomové práce, musíme posoudit do jaké míry základní poznatky a předložené koncepty práce lze aplikovat při zkoumání dalších sociálních interakcí a zda výzkumní metoda neomezuje zkoumání na prožití korupce, čímž se distancuje se od podrobnějšího zkoumání mikro roviny sociálních interakcí. Domnívám se, že zjištění pojednávané v páté kapitole lze přisoudit i jiným sociálním interakcím, například

ukotveným ve jazykové rovině. Nicméně, nabízené poznatky, jež jsou založené na vyprávění, jejichž diskurzivní dimenze, mohou tvořit podle výsledků v diplomové práci, součást intersubjektivní ve sdílení konkrétních obsahů, které jsou nutnou podmínkou pro fungování a existenci komunikaci. Dané obsahy odhalených korupčních motivů mj. mohou být využité k sociologické analýze významových kategorií v řečových interakcích, např. při použití focus groups, kde je možné představit i analýzu interakčních situací, která zároveň může se zaměřit na specifickou ontologickou (sociální realita a identita) kontextuální (kultura a organizace) rovinu mezilidské interakce.

Seznam použité literatury

- Arbenina, V., & Sokuryanska, L. (2012). Modern Studentship Learning Practices Situation as a Socio-cultural Barriers in Higher School Modernization in Ukraine. *Ukrainian sociological journal*, (1–2), 27–47.
- Archer, M. (2008). Lze najít pojítka mezi vysvětlením a porozumením? *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 44(1), 7–22.
<https://doi.org/10.13060/00380288.2008.44.1.02>
- Archer, M. (2020). *The Morphogenetic Approach; Critical Realism's Explanatory Framework Approach*. https://doi.org/10.1007/978-3-030-26114-6_9
- Badarneh, M. A. (2020). Discourses of defense: Self and other positioning in public responses to accusations of corruption in Jordan. *Discourse Studies*, 22(4), 399–417.
<https://doi.org/10.1177/1461445620914670>
- Baranovska, I., & Ralko, O. (2018). PRECONDITIONS AND FACTORS OF ECONOMY MODERNIZATION IN THE CONTEXT OF THE GENESIS OF MODERNIZATION THEORY. *ECONOMICS: time realities*, 1(35). <https://doi.org/10.5281/zenodo.1315691>
- Bataieva, K., Burlachuk, V., & Stepanenko, V. (2018). *Istoria ukraïnskoï sociolohii*. Kyiv: Kondor.
- Beck, U. (2004). *Riziková společnost* (Vyd. 1.). Praha: Sociologické nakladatelství.
- Becker, H., Blache, G., Hughes, E., & Strauss, A. (1992). *Boys in white*. Chicago: University of Chicago Press.
- Berger, P. L., & Luckmann, T. (1999). *Sociální konstrukce reality*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Bhaskar, R. (2008). *A realist theory of science* (1. vyd.). New York: Routledge.
- Blumer, H. (1986). *Symbolic interactionism : perspective and method*. Berkeley: University of California Press.
- Bourdieu, P. (1998). *Teorie jednání* (Vyd. 1.). Praha: Karolinum.
- Bourdieu, P., & Wacquant, L. J. D. (1992). *An invitation to reflexive sociology* (1st ed). Cambridge: Polity Press.
- Calhoun, C. (2006). Is the university in crisis? *Society*, 43(4), 8–18.
<https://doi.org/10.1007/BF02687529>

- Chabova, K. (2017). Measuring corruption in Europe: public opinion surveys and composite indices. *Quality and Quantity*, 51(4), 1877–1900. <https://doi.org/10.1007/s11135-016-0372-8>
- Chábová, K. (2016). Theories explaining corruption in post-communist countries. *Česká kriminologie*, (3), 1–14. https://doi.org/10.1300/J123v53n01_15
- Coulon, A. (1995). *Ethnomethodology* (36. vyd.). SAGE.
- Dreher, J. (2009). Phenomenology of Friendship: Construction and Constitution of an Existential Social Relationship. *Human Studies*, 32(4), 401–417. <https://doi.org/10.1007/s10746-009-9130-4>
- Đurđović, M. (2018). Schützova koncepcie sociální intersubjektivit. *Pro-Fil*, 19(2), 12–27. <https://doi.org/10.5817/pf18-2-1850>
- Đurđović, M. (2019). *Vyprávění a rozhovor* (Vydání prv). Praha: Sociologické nakladatelství (SLON) v koedici se Sociologickým ústavem AV ČR, v.v.i.
- Dvořáková, V. (2020). *O prostoru korupčních příležitostí*. Praha: Slon.
- Fay, B. (2002). *Současná filosofie sociálních věd*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Frič, P. (1999). *Korupce na český způsob*. Praha: G plus G.
- Frič, P. (2001). Korupce – deviantní chování, nebo sociální dezorganizace? *Sociologický časopis*, 37(1), 65–72.
- Garfinkel, H., & Livingston, E. (2003). Phenomenal field properties of order in formatted queues and their neglected standing in the current situation of inquiry. *Visual Studies*, 18(1), 21–28. <https://doi.org/10.1080/147258603200010029>
- Garfinkel, H., & Sacks, H. (1986). Ethnomethodological studies of work. In *Ethnomethodological Studies of Work*. <https://doi.org/10.4324/9781315178752>
- Geertz, C. (2000). *Interpretace kultur*. Praha: SLON.
- Goffman, E. (1967). *Interaction ritual*. New York: Pantheon.
- Goffman, E. (1999). *Všichni hrajeme divadlo*. Praha: Nakladatelství Studia Ypsilon.
- Graycar, A., Smith, R., Heinrich, F., & Hodess, R. (2006). Measuring Corruption. In *Handbook of Global Research and Practice in Corruption*. <https://doi.org/10.4337/9781849805032.00008>
- Grødeland, Åse B., Koshechkina, T. Y., & Miller, W. L. (1998). „Foolish to Give and Yet

- More Foolish Not to Take" - In-depth Interviews with Post-Communist Citizens on Their Everyday Use of Bribes and Contacts. *Europe - Asia Studies*, 50(4), 651–677.
<https://doi.org/10.1080/09668139808412558>
- Grødeland, Åse Berit, & Aasland, A. (2007). *Informality and Informal Practices in East Central and South East Europe 'Complex Europe'*.
- Habermas, J. (1987). *The Theory of Communicative Action* (3. vyd.). Získáno z https://uniteyouthdublin.files.wordpress.com/2015/01/4421-the_theory_of_communicative.pdf
- Hallak, J., & Poisson, M. (2007). Corrupt schools, corrupt universities: what can be done? In *IIEP Publications*. Získáno z <http://www.iiep.unesco.org/en/publication/corrupt-schools-corrupt-universities-what-can-be-done>
- Havel, J. (2017). Ekonomie nedostatku – Sociologická encyklopedie. In *Sociologická encyklopedie*. Získáno z https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Ekonomie_nedostatku
- Helmke, G., & Levitsky, S. (2004). Informal Institutions and Comparative Politics: A Research Agenda. *Perspectives on Politics*, 2(4), 725–740. Získáno z <http://www.jstor.org/stable/3688540>
- Heyneman, S. P. (2004). Education and corruption. *International Journal of Educational Development*, 24(6), 637–648. <https://doi.org/10.1016/j.ijedudev.2004.02.005>
- Heyneman, S. P., Anderson, K. H., & Nuraliyeva, N. (2008). The cost of corruption in higher education. *Comparative Education Review*, 52(1), 1–25. <https://doi.org/10.1086/524367>
- Hořejš, N. (2010). Hrdinové, nebo donašeči? *Psychologie dnes*, 2010(11), 30–33.
- Inglehart, R. (1977). *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles Among Western Publics*. <https://doi.org/10.2307/j.ctt13x18ck>
- Keller, J. (2007). *Teorie modernizace*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Klein, E. (2012). Academic Corruption in Russia. In *Informal relations from democratic representation to corruption. Case studies from Central and Eastern Europe* (s. 225–239).
- Kononenko, K., & Tetiana, C. (2014). Korupcia v osvitni galuzi: Zagrozy stratehichniomu rozvytku ukrajinskoho suspilstva. *Гуманітарний розвиток*, 2(37), 123–128.
- Koutná Kostínková, J., & Čermák, I. (2013). Kvalitativní analýza textů. In T. Řiháček, I. Čermák, & R. Hytych (Ed.), *Kvalitativní analýza textů*. Brno: Masarykova univerzita.

- Křížková, A., Čermáková, M., Dudová, R., Maříková, H., & Uhdeová, Z. (2005). Obtěžování žen a mužů a sexuální obtěžování v českém systému pracovních vztahů. Rozsah, formy, aktéři, řešení.
- Kuzio, T. (1998). Ukraine: Coming to terms with the soviet legacy. *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 14(4), 1–27.
<https://doi.org/10.1080/13523279808415388>
- Ledeneva, A. V. (1998). Russia's Economy of Favours: Blat, Networking and Informal Exchange. In *The Slavic and East European Journal*. Cambridge University Press.
- Lennhag, M. (2012). Understanding Post-Soviet Petty Corruption. Informal Institutions, Legitimacy, and State Criticism. In *Informal relations from democratic representation to corruption. Case studies from Central and Eastern Europe* (1. vyd., s. 73–87). Získáno z https://www.academia.edu/828445/_Understanding_Post_Soviet_Petty_Corruption_Informal_institutions_Legitimacy_and_State_Criticism_Eastern_Europe_and_corruption_research_
- Liberman, K. (2018). Objectivation practices. *Social Interaction. Video-Based Studies of Human Sociality*, 1(2). <https://doi.org/10.7146/si.v1i2.110037>
- Linstead, S. (2006). Ethnomethodology and sociology: an introduction. *The Sociological Review*, 54(3), 399–404.
- McNulty, N., Ogden, J., & Warren, F. (2013). 'Neutralizing the Patient': Therapists' Accounts of Sexual Boundary Violations. *Clinical Psychology & Psychotherapy*, 20(3), 189–198. <https://doi.org/10.1002/cpp.799>
- Mead, G. H. (2017). *Mysl, já a společnost*. Praha: Portál.
- Melnykovska, I., & Michailova, J. (2009). *Gender, corruption and sustainable growth in transition countries*. Kiel.
- Mills, C. W. (1940). Situated Actions and Vocabularies of Motive Author. *American Sociological Review*, 5(6), 904–913.
- Mills, C. W. (2008). *Sociologická imaginace* (2. vyd). Praha: Sociologické nakladatelství.
- Mišovič, J. (2019). *Kvalitativní výzkum se zaměřením na polostrukturovaný rozhovor*. Praha: Slon.
- Mlynář, J. (2020). Martin Durdovic: Vypravení a rozhovor: Teorie socialní intersubjektivity. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 56(4), 555–558. Získáno z

<https://sreview.soc.cas.cz/artkey/csr-202004-0005.php>

- Možný, I. (2009). *Proč tak snadno... některé rodinné důvody sametové revoluce* (3. vyd). Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Nechitailo, I. (2019). *Suchasna sociologia osvity : vid socialnoji teoriji do osvitoji praktyky*. Kyiv: Kondor.
- Nevmerzhyckyj, J. (2008). *Korupcija v Ukrajini*. Kyjiv: KNT.
- Osipian, A. (2007). Higher Education Corruption in Ukraine as Reflected in the Nation's Media. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.1124569>
- Osipian, A. (2008). Political graft and education corruption in Ukraine: Compliance, collusion, and control. *Demokratizatsiya*, 16(4), 323–342. <https://doi.org/10.3200/DEMO.16.4.323-344>
- Osipian, A. (2009). Corruption and Reform in Higher Education in Ukraine. *Canadian and international education. Éducation canadienne et internationale*, 38, 104–122.
- Osipian, A. (2019, září). The links between sexual harassment and corruption. *University World News*. Získáno z <https://www.universityworldnews.com/post.php?story=20190909083118255>
- Outhwaite, W. (2007). Nové filosofie sociální vědy. *Teorie vědy*, 7(3–4), 5–38.
- Pak, I. (2019). *Academic culture of Ukrainian students: factors of formation and features of manifestation* (V. N. Karazin Kharkiv National University,). Získáno z <http://ekhnuir.univer.kharkov.ua/handle/123456789/14844>
- Parsons, T. (1970). *The Social System*. London: Routledge & Kegan Paul Ltd.
- Paulíček, M., & Mlynář, J. (2016). Vlastní problém sociologické teorie spočívá v praxi. Interview s profesorem Iljou Šrubarem. *Sociální studia / Social Studies*, 13(3), 73–81. <https://doi.org/10.5817/SOC2016-3-73>
- Pertiwi, K. (2018). Contextualizing Corruption: A Cross-Disciplinary Approach to Studying Corruption in Organizations. *MDPI, Open Access Journal, Administrative Sciences*, 8(2), 1–19. Získáno z <https://ideas.repec.org/a/gam/jadmsc/v8y2018i2p12-d140399.html>
- Petrov, G., & Temple, P. (2004). Corruption in Higher Education. *Higher Education Management and Policy*, 16(1), 83–99. <https://doi.org/10.1787/hemp-v16-art8-en>
- Petrusek, M. (1993). *Teorie a metoda v moderní sociologii*. Praha: Karolinum.
- Petrusek, M. (2004). Století extrémů a kýče: K vývoji a proměnám sociologie kultury a umění

- ve 20. století / A Century of Extremes and Kitsch. The Evolution and Transformation of the Sociology of Culture and Art in the 20th Century. *Sociologický Časopis / Czech Sociological Review*, 40, 11–35. <https://doi.org/10.2307/41132000>
- Pichrt, J. (2013). *Whistleblowing*. (1. vyd.). Získáno z <https://search.ebscohost.com/login.aspx?authtype=shib&custid=s1240919&profile=eds>
- Polunin, O. (2019). The Case of Ukrainian Corruption: Phenomenology and Psychological Insides. *Transylvanian Review of Administrative Sciences*, (58 E), 116–132. <https://doi.org/10.24193/tras.58E.8>
- Pope, A. (2015). *Whistleblowers : selected issues and protections*. Získáno z <https://search.ebscohost.com/login.aspx?authtype=shib&custid=s1240919&profile=eds>
- Putnam, R. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.
- Rawls, A. W. (2018). The wartime narrative in US sociology, 1940–1947: stigmatizing qualitative sociology in the name of ‘science’. *European Journal of Social Theory*, 21(4), 526–546. <https://doi.org/10.1177/1368431018754499>
- Reed, I. A. (2011). Interpretation and Social Knowledge: On the Use of Theory in the Human Sciences. In *Contemporary Sociology: A Journal of Reviews*. The University Of Chicago Press.
- Rose-Ackerman, S. (2006). *International Handbook on the Economics of Corruption*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Round, J., & Rodgers, P. (2009). The Problems of Corruption in Post-Soviet Ukraine’s Higher Education Sector. *International Journal of Sociology*, 39(2), 80–95. <https://doi.org/10.2753/ijis0020-7659390204>
- Rumyantseva, N. (2005). Taxonomy of Corruption in Higher Education. *Peabody Journal of Education*, 80, 81–92. https://doi.org/10.1207/S15327930pje8001_5
- Sandholtz, W., & Taagepera, R. (2005). Corruption, Culture, and Communism. *International Review of Sociology*, 15(1), 109–131. <https://doi.org/10.1080/03906700500038678>
- Schegloff, E. A. (1997). Practices and actions: Boundary cases of other-initiated repair. *Discourse Processes*, 23(3), 499–545. <https://doi.org/10.1080/01638539709545001>
- Schütz, A. (1953). Common-Sense and Scientific Interpretation of Human Action. *Philosophy and Phenomenological Research*, 14(1), 1–38. <https://doi.org/10.2307/2104013>

- Schütz, A. (1967). *Phenomenology of the Social World*. Evanston: Northwestern University Press.
- Schütz, A. (2012). *Príspevok Alfreda Schütza k sociologickej teórii*; (D. Alijevová & M. Tížik, Ed.). Praha: Sociologické nakladatelství.
- Schütz, A., & Luckmann, T. (2018). *Struktury zhyttiesvitu*. Kharkiv: Folio.
- Shaw, P., Katsaiti, M.-S., & Pecoraro, B. (2015a). On the Determinants of Educational Corruption. *Contemporary Economic Policy*, 33(4), 698–713. Získáno z <http://web.a.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=2&sid=1b08b414-27f3-4f57-a9d2-84fb39e26f18%40sessionmgr4008>
- Shaw, P., Katsaiti, M. S., & Pecoraro, B. (2015b). On the Determinants of Educational Corruption: The Case of Ukraine. *Contemporary Economic Policy*, 4(33), 698–713. <https://doi.org/10.1111/coep.12097>
- Shostko, O. (2020). PROMOTING THE LEGAL PROTECTION OF ANTI-CORRUPTION WHISTLEBLOWERS IN UKRAINE. *Demokratizatsiya*, 28(2), 229. Získáno z <https://search.ebscohost.com/login.aspx?authtype=shib&custid=s1240919&profile=eds>
- Slavík, L., & Pospěch, P. (2019). Youtuberství jako konstrukce, destrukce a reparační soukromí. *Czech Sociological Review*, 55(2), 135. <https://doi.org/10.13060/00380288.2019.55.2.456>
- Smetáčková, I., & Pavlík, P. (2011). Sexuální obtěžování na vysokých školách: Teoretické vymezení, metodologický přístup, výzkumné výsledky. *Sociologický Časopis / Czech Sociological Review*, 47(2), 361–386. Získáno z <http://www.jstor.org/stable/23073210>
- Smetáčková, I., Pavlík, P., & Kolářová, K. (2009). *Sexuální obtěžování na vysokých školách: proč vzniká, jak se projevuje, co lze proti němu dělat* (1. vyd.). Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze.
- Smith, J. A., & Osborn, M. (2008). Interpretative Phenomenological Analysis. *Doing Social Psychology Research*, 229–254. <https://doi.org/10.1002/9780470776278.ch10>
- Smith, J., Flowers, P., & Larkin, M. (2009). Interpretative Phenomenological Analysis: Theory, Method and Research. In *Qualitative Research in Psychology* (Roč. 6). SAGE.
- Strauss, A. L., & Corbin, J. (1999). *Základy kvalitativního výzkumu*. Brno: Sdružení Podané ruce.
- Šubrt, J. (1998). *K sociologické reflexi modernizace*. Praha: Karolinum.

- Šubrt, J. (2015). *Individualismus a holismus v sociologii* (Vydání prv). Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Šuráňová, V. (2013). INTERPRETATIVNÍ FENOMENOLOGICKÁ ANALÝZA (IPA). In *Výzkumné metody v pedagogické praxi* (s. 105–117). Praha: Grada.
- Świrek, K., & Pospěch, P. (2020). Escape from arbitrariness: Legitimation crisis of real socialism and the imaginary of modernity. *European Journal of Social Theory*.
<https://doi.org/10.1177/1368431020908587>
- Sydorchuk, O. (2015). *Korupcia u vyschach: dumky i pohliady studentiv*. Získáno z
<https://dif.org.ua/article/korupsiya-u-vishakh-dumki-i-poglyadi-studentiv>
- Trading Economics. (2020). Ukraine Corruption Index | 1998-2019 Data | 2020-2022 Forecast | Historical | Chart. Získáno 7. duben 2020, z
<https://tradingeconomics.com/ukraine/corruption-index>
- Transparency International. (2020). Transparency International - Ukraine. Získáno 7. duben 2020, z <https://www.transparency.org/country/UKR#>
- Trow, M. (2008). Reflections on the Transition from Elite to Mass to Universal Access: Forms and Phases of Higher Education in Modern Societies since WWII. In *International Handbook of Higher Education* (s. 1–66). https://doi.org/10.1007/978-1-4020-4012-2_13
- United Nations. (2004). *UNITED NATIONS CONVENTION AGAINST CORRUPTION*. New York.
- Upchurch, M. (2011). Explaining Persistence of Dysfunctionality in Post Communist Transformation. *SASE Conference*, (June), 1–16. Madrid.
- Vašečka, M. (2007). *Sociologické aspekty korupcie: Výskumná práca v oblasti verejnej politiky č. 1*.
- Vdovychenko, E. (2016). Categorical-conceptual apparatus research problem of corruption in higher education in Ukraine. *Philosophy and political science in the context of modern culture*, 131–142. Získáno z <https://fip.dp.ua/index.php/FIP/article/view/832>
- Veblen, T. (1999). *Teorie zahálčivé třídy* (Vyd. 1.). Praha: Sociologické nakladatelství.
- Vohlídalová, M. (2009). Sexuální obtěžování na vysoké škole. V ČR neexistující problém? *Gender a Výzkum*, 10.
- Vohlídalová, M., & Linková, M. (2017). *Gender and Neoliberalism in Czech Academia* (M.

- Vohlídalová & M. Linková, Ed.). Získáno z
https://www.soc.cas.cz/sites/default/files/publikace/vohlidalova_linkova_-_gender_and_neoliberalism_in_czech_academia.pdf
- Washburn, J. (2005). *No Title University, Inc: The Corporate Corruption of Higher Education*. Basic Books.
- Weber, M. (2018). *Protestantska etyka i dukh kapitalizmu*. Kyiv: Nash Format.
- Wei, S.-J. (1999). *Corruption in Economic Development: Beneficial Grease, Minor Annoyance, or Major Obstacle?* Získáno z
<http://documents1.worldbank.org/curated/en/175291468765621959/pdf/multi-page.pdf>
- Willig, C. (2017). PHENOMENOLOGICAL METHODS. In *Introducing Qualitative Research in Psychology* (Edition, 2, s. 57–73). Open University Press.
- World Values Survey. (2020). Findings and Insights. Získáno z
<http://www.worldvaluessurvey.org/WVSContents.jsp?CMSID=Findings>
- Zagórski, K. (2011). Income and Happiness in Time of Post-Communist Modernization. *Social Indicators Research*, 104(2), 331–349. <https://doi.org/10.1007/s11205-010-9749-6>
- Zlobina, O., & Bekeshkina, I. (2011). Studentstvo jak subjekt produkuvannia korupcijnych praktyk. *Metodologia, teoria ta praktyka siciolohichnoho analizu suchasnoho suspilstva*, (17), 431–438. Získáno z http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mtpsa_2011_17_83.

Seznam obrázků

Obr. 1: Schéma znázorňující taxonomii korupce ve vysokoškolském vzdělání (in: Rumyantseva, 2005, s. 90).....	18
Obr. 2: Celkový procentuální podíl zkušeností s korupcí mezi studenty v roce 2015 (Sydorchuk, 2015).....	22
Obr. 3: Asociace s jevem korupce u studentů v roce 2011 a 2015 (max. 3 varianty odpovědi) (Sydorchuk, 2015).....	23
Obr. 4: Celkový procentuální podíl provedených korupčních praktik studenty na VŠ v roce 2015 (Sydorchuk, 2015).....	24
Obr. 5: Schéma morfogenetické sekvence (Archer, 2020, s. 142).....	27
Obr. 6: Přehled charakteristik výzkumného vzorku.....	45

Příloha 1: Přehled transkripčních značek

(vyučující)	upřesňující, předpokládaný nevyjádřený výraz
{směje se}	komentář, vyjádření emocí
<fakt lepší zaplatit>	úsek pronesený se smíchem
[učebnice]	vysvětlení zvláštního jazykového pojmu
„ted’ se domluvte“	přímá řeč jiných osob ve sdělení respondenta